

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2016/09-10 szám

Tartalom

Villám

- [Ahol nincs sajtószabadság](#)
- [Népszavaztatás](#)

Emlékezet

- [Vesztett illúziók](#)
- [A szólásszabadság jelentsen gondolati szabadságot!](#)
- [A magyarországi helyzetről](#)
- [Lukáts János: Erőd a keresztúton](#)
- [A felszabadító Egyesült Államok](#)
- [Olajos István: A szabadság reménysége](#)
- [Vasáros András: 60 éves az IAEA](#)
- [Szomorú trópusok III.](#)
- [Vasáros András: Európa már szavazott ránk...](#)
- [Nándi Mihály: Hogyan lettem „libsi”?](#)

Délibáb

- [Ballai László: Esterházy Péter, a kortárs író](#)
- [Esterházy Péter: Fügő](#)
- [Kicsoda Horthy és kik vagyunk mi?](#)
- [Esterházy Péter: A próza iszkolása](#)
- [Kaiser László: A fekete emberek](#)
- [Szép Ernő: Ne hidd](#)
- [Weöres Sándor: Merülő Saturnus](#)
- [Kosztolányi Dezső: Költő a huszadik században](#)
- [Deák Mór: Ne olvasd el](#)
- [Deák Mór: Sanzon](#)
- [Nándi Mihály: A nyolcvanforintos szerződés](#)
- [Ballai László: Egy érettségi margójára](#)

Húrok

- [Ballai László: A megújuló Liszt-hagyomány](#)
 - [Nándi Mihály: Emlékezés a Mesterre](#)
-

Villám

Ahol nincs sajtószabadság

„Azokban az országokban, ahol nincs sajtószabadság, a bárány nem sikolthat a farkas karmai között, a vérező áldozatot senki sem látja és így nem is sajnálhatja. Ezért fog össze mindig minden nagy bűnöző a sajtószabadság s a kormányzás minden publicitása ellen. Egy tollvonással akarnak dönteni polgárok élete és boldogsága felett, és jaj annak, aki hatalmi szavukat igazságtalanságnak és despotizmusnak nevezi.”

Ráby Mátyás

Népszavaztatás

Ha valaki figyelmesen elolvassa az Európai Tanács 2015. szeptember 22-i – minősített többséggel elfogadott – határozatát, abban hiába keresi azt a paragrafust, bekezdést vagy pontot, amely szerint „az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhatja nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését”.

A 2015/1601. számú határozat az Európai Unió alapértékét jelentő humanitárius szolidaritás alapján Olaszország és Görögország menekültügyi rendszerének tehermentesítését célozza. E két országba ugyanis minden korábbinál nagyobb hullámokban érkeztek nemzetközi védelemre szoruló bevándorlók, akik közül az európai összefogás keretében Magyarországtól mindössze 1294 személy befogadását várják el.

A szóban forgó határozat tiszteletben tartja az alapvető jogokat, és az Európai Unió Alapjogi Chartája által elismert elveket, amelyek Magyarországnak is – mint az Unióhoz önként csatlakozott országnak – az alapelvei.

Mi tehát a magyar kormány – menekültek elleni gyűlöletkampányába ágyazott – 2016. október 2-i népszavaztatásának igazi kérdése?

Az, hogy a választók – nemmel szavazva – egyértelműen elfogadják-e a posztkommunista Orbán-diktatúra erkölcsstelen, nemzet- és Európai Unióellenes működését.

Emlékezet

Vesztett illúziók

1956 a magyar történelem mítoszokkal és torzító ideológiákkal legátszóttebb korszaka. Az események tisztázását nem egyszerűen a romantikus nosztalgiát felkaroló aktuálpolitikai propaganda és az arra hangolt – sokszor tudományos köntösbe burkolt – publikációk tömkelege nehezíti meg, hanem a közbeszédbe bekapcsolódó személyek azon attitűdje, hogy megfeleljenek valamely, a témával kapcsolatos – vélt vagy valós – társadalmi elvárásnak. A félreértelmezések és félreértések leginkább Nagy Imre forradalmárságának és az események antikommunista népfelkelés-jellegének kérdése körül csoportosulnak.

„Ott voltam az országgyűlés sajtópáholyában az 1947-es választás utáni első ülésen, mikor elnököt választottak – emlékszik vissza Tóbiás Áron 1989-ben. – Mindmáig előttem a kép: az új elnök, Nagy Imre, székfoglaló beszédét mondja. Talán az ünnepélyes hangulat ragadott meg, talán a mondanivaló nemes pátosza, vagy az érett férfikor, az ötvenedik esztendő erejét, nyugalmit, biztosságát sugárzó magatartás – nem tudom megmondani. Akkor figyeltem fel arra az emberre, akinek a homlokán csillagport véltem felfedezni az üléstermet megtöltő honatyák, helyi és országos politikusok emberseregében.”

Romsics Ignác a 2010-ben publikált *Magyarország története a XX. században* című könyvében, miután 1956. október 23-i hangulatábrázolását egy Pallavicini-Andrássy Borbála grófnőtől vett hosszabb idézettel kezdi, így folytatja: „Este 6-7 órától az események irányíthatatlanná váltak, és a főváros három pontján folytatódtak. Legtöbben a Parlament előtti téren szorongtak, ahol Nagy Imrét akarták hallani. Az emberek hangulatára jellemző, hogy amikor az »Öreg« nagy sokára előkerült, s színtelen, az 1953-as célokat újrafogalmazó beszédéhez a szokásos »Elvtársak!« megszólítással hozzákezdett, a tömegeből sokan közbekiabáltak: »Nem vagyunk mi elvtársak/ Nem vagyunk mi elvtársak!«”

Míg az 1956-os események egykori résztvevőinek tisztánlátását érthető módon befolyásolhatja érzelmi érintettségük, addig a történészek objektív véleményalkotásához nagyban hozzájárulhat, hogy időközben már nem csupán a hazai, hanem az amerikai és az orosz archívumok titkosított anyagai is hozzáférhetővé váltak. Charles Gati, a *Vesztett illúziók* című, az 56-os szabadságharc ötvenedik évfordulóján publikált könyv szerzője nem csupán a tekintetben úttörő, hogy tényszerű objektivitással mutatja be az eseményeket – és azok indítékait –, hanem, mint egykori szemtanú,

szigorú önvizsgálatot is gyakorol: „Most, öt hosszú évtized elteltével, amikor a szakirodalmat tanulmányozom, és kutatom 1956 valaha titkos archívumait, meglep és elkedvetlenít a felismerés: Milyen hihetetlenül keveset tudtam és értettem mindabból, ami körülöttem történt. Azt hittem, hogy a felkelők sokkal, de sokkal többen vannak; úgy gondoltam, hogy a szovjet vezetés egységesebb, mint most kiderült, s csak most ismertem fel, mennyire negatív szerepet játszott az Egyesült Államok a forradalom alatt, és az azt követő időkben is. A szovjetek brutális lépése után azt vártam, hogy a Nyugat megbünteti – *valóban* megbünteti – Moszkvát a Budapesten és Magyarországon történelemért.”

Charles Gati – az újságíró, akit 1955-ben Nagy Imre leváltásakor menesztettek a *Magyar Nemzettől* – kertelés nélkül leírja, hogy már az október 23-án kitört és a november 4-én elfojtott forradalom is megdöbbenéssel töltötte el. Az első napon az egyetemi diákok ezreivel együtt menetelt Pestről Budára a Szovjetuniótól való függetlenséget és a Nagy Imre visszatérését követelő, valamint a Lengyelországgal való szolidaritást hirdető jelszavakat skandálva. A délután átélt boldogságot azonban estére nyugtalanság és rossz előérzet váltotta fel. Hallotta, amint a Rádiónál eldördültek az első lövések, és elképesztette az ifjú harcosok hirtelen felbukkanása. Kik ezek az emberek és honnan vannak a fegyvereik? Néhány napba beletelt, mire feleszmélt, hogy a rendszer megreformálását célzó mozgalommal párhuzamosan folyt egy, annak a megdöntésére irányuló felkelés is. Nem értette Nagy Imrét sem, aki majdnem egy teljes hétig vagy habozott, vagy úgy viselkedett, mint a régi gárda keményvonalas harcosai, mert a marxizmustól és a pártfegyelemtől elvakultan nem ébredt rá, hogy az, ami az utcákon folyik, nem más, mint forradalom.

Gati szerint „az eltelt idő jóvoltából ma már kevésbé érvényesül a kényszer, hogy kritikátlanul csodáljuk a magyarok bátorságát – anélkül, hogy fontolóra vennénk okaikat és döntéseiket. Kiváltképpen pedig: ma már nem feltétlenül szükséges – ha valaha is az volt egyáltalán –, hogy elfogadjuk és helyesnek tartjuk minden cselekedetüket és elképzelésüket, például azokat a maximalista követeléseket, amelyekkel maguk ellen hangolták a Kremlben érvényesülő különböző politikai áramlatokat. A felkelők a moszkvai és budapesti kommunista elnyomók elleni, érthető haragjukban elmulasztották mérlegelni tetteik következményeit. Romantikus idealizmusuk éppoly botor volt, mint amilyen elbűvölő. Még ha a fiatal szabadságharcosok nem voltak is politikai gondolkodásukban érettek, ravaszak és megfontoltak, s nem is lehetett elvárni tőlük effajta erényeket, az új kormánynak kemény kézzel kellett volna kordában tartania ifjonti hevületüket. Semmi jele annak, hogy Nagy Imre kormányának számos ülése és a lezajlott beszélgetések során bárki is arra intette volna az ifjakat: vessenek egy pillantást a térképre, nézzék meg, hol is fekszik a Szovjetunió, s a geopolitikai realitásokra való tekintettel tanúsítsanak némi önmérsékletet. Nagy Imre és munkatársainak hazafiságához és jó szándékaihoz kétség sem fér, ám annak tudatában, hogy a történelem első jelentős szovjetellenes felkelésének vezetése rendkívül nehéz, szinte reménytelen feladat lehetett, teljesen szükségtelen elkendőznünk vagy szépítenünk ingadozó teljesítményüket.”

Most már az amerikaiaknak és a magyaroknak is készen kell lenniük arra, hogy a valósághoz híven – és szükségképp önkritikusabban – szemléljék a történeket, reálisan elemezzék, hogy a szereplők tévedései miként járultak hozzá a forradalom elbukásához, s mi az, amiben másképpen kellett volna cselekedniük. A szerző ennek kapcsán négy, eddig nem túl gyakran megfogalmazott tényre és következtetésre hívja fel a figyelmet:

„*Először: a magyarok közül viszonylag kevesen harcoltak ténylegesen a szovjet uralom ellen, s végső céljuk nem a rendszer elvetése, csupán megreformálása volt.* Ebben a tízmilliók országában azok száma, akik valóban fegyvert fogtak a szovjet elnyomók ellen, nem volt több 15 ezernél – noha gyakorlatilag minden magyar szívvel-lélekkel mellettük állt. Minthogy a forradalom fő célja a függetlenség kivívása volt, a szabadságért harcolók mélységesen nacionalisták, szovjetellenesek és oroszellenesek voltak – ám nem a szocializmus ellenségei. A lehetséges és elérhető közös politikai platform egyfajta keveréke volt a független kommunizmusnak (olyasminek, mint amit a titói Jugoszláviában sikerült megvalósítani), a nyugat-európai szociáldemokráciának és talán annak a valaminek, amit később Csehszlovákiában *emberarcú szocializmusnak* neveztek el. 1956 máig homályos misztériumainak egyike éppen ez: miként képes egy forradalom csupán reformista célkitűzéseket magáévá tenni.

Másodszor: a forradalom híján volt a hatékony vezetésnek. 1956. október 23-án, amikor kezdetét vette a felkelés, a tömeg főleg Nagy Imre hatalomba való visszatérését követelő diákokból állt. Csodálták Nagy Imrét azért, amit 1953 és 1955 között az ország reformszellemű, antisztálinista miniszterelnökeként tett, de ennél sokkal többet nem tudtak róla; sejtelmük sem volt arról, hogy az 1930-as években Moszkvában együttműködött a szovjet titkosrendőrséggel, hogy 1953 júniusában a szovjet politikai bizottság jelölje ki Magyarországot kommunista kormányának vezetőjévé, s hogy 1955 áprilisában ugyanez a szovjet politikai bizottság mozdította el. A forradalom első napjaiban Nagy Imre csalódást okozott híveinek. Ismét miniszterelnöki pozícióba kerülve, eleinte ellenállt a forradalmárok követeléseinek. Később – voltaképpen átesve a ló túlsó oldalára – teljes mértékben magáévá tette a legradikálisabb követeléseket is, arról azonban nem tájékoztatta a felkelőket, hogy a Varsói Szerződés felmondása szinte bizonyosan szovjet katonai megtorláshoz vezet. Az 1958-ban a halálos ítéletét kimondó bíróság előtt tanúsított rettenthetetlen, meg nem alkuvó magatartása nem homályosíthatja el azt a lényt, hogy minden jó szándéka ellenére hiányzott belőle az a politikai érzék és rutin, amelynek birtokában győzelemre vihette volna a forradalmat, s amellyel elkormányozhatta volna hazáját a szabadságharcosok nagyralátó elképzeléseinek és Moszkva minimális követeléseinek Szkülájá és Kharübdiszé között.

Harmadszor: nem igaz, hogy a szovjetek csak az alkalmat lesték, hogy lőhessenek. Nem kell különösebben magyarázni, hogy a Kreml inkább szeretett volna politikai, mintsem katonai megoldást; minden imperialista ország örül, ha vérontás nélkül szerezheti meg, amit akar. Ebben az értelemben persze nincs szükség komolyabb átértékelésre, hiszen végül is csak az számít, amit Moszkva tett, nem pedig az, hogy milyen vázlatos alternatívákat fontolgatott. A szovjet politikai bizottságban mérlegelt cselekvésvázlatok mindenesetre azt sugallják, hogy ha Nagy Imre nem csupán követte, hanem irányította volna az eseményeket – ha kézben tartotta és formálta volna a felkelők követeléseit, majd meggyőzte volna Moszkvát, hogy az ő érdekeit is jobban szolgálja, ha valami kevéske autonómiát engedélyez a magyar kormánynak –, a szovjet külpolitika támogatásáért cserébe Magyarországon megvalósulhatott volna valamiféle korlátozott pluralizmus. [...]

Negyedszer: az Egyesült Államok – ha mégoly határozott és kibívó politikát folytatott is – tájékozatlan s egyben félretájékoztató volt a változás kilátásai tekintetében. A számomra 2005-ben a *Freedom of Information Act* jóvoltából megismerhetővé vált dokumentumokból kiderül, hogy az 1956-os magyarországi forradalom kitörése mélységesen meglepte a washingtoni kormányzatot. Néhány évvel ezelőtt Evan Thomas elmondta, hogy a CIA Bécsben működő részlegénél egyáltalán nem volt magyarul beszélő munkatárs vagy alkalmazott. A budapesti amerikai követségen mindössze

egyetlenegy ember beszélt kifogástalanul magyarul, őt azonban a forradalom napjaiban a legkülönbözőbb magyarországi csoportosulásoktól és egyes személyektől érkező beadványok kezelése kötötte le. Korábban, az 1950-es évek első felében a CIA nem folytatott Magyarországon vagy vele kapcsolatban semmiféle tevékenységet; értékelésében az ország a legalacsonyabb fontossági besorolást kapta Közép- és Kelet-Európa szovjet csatlós államai közül. Az Egyesült Államok kormánya a magyarországi helyzetről csak Nyugat-Németországba és Ausztriába menekült náciszimpatizánsoktól nyerhetett információt; az ő otthoni kapcsolataik távozásukkor értelemszerűen megszakadtak, így nem számolhattak be arról, hogy az ötvenes évek közepén a sztálini diktatúrával szemben álló legígéretesebb csoport nem az ország megfélemlített és boldogtalan népe, hanem Nagy Imre és antisztálinista hívei, vagyis a kormányzó elit egy része és környezetük – legtöbbször kiábrándult, csalódott kommunista volt.

A Szabad Európa Rádióknak – Amerika nem hivatalos hangjának – Magyarországon igen sok hallgatója volt. Az olykor *Fókusz-hadműveletnek* nevezett pszichológiai hadviselés egyik mozzanataként héliummal töltött léggömbökről (sok más propagandaanyag mellett) karikatúrákat juttattak Magyarországra, amelyek közül az egyik Nagy Imrét a Kreml ügynökeként ábrázolta – *Ha egy komcsit láttál, mindet láttad...* A népes és igen fogékony magyar hallgatóságnak szánt adásokban a SZER-nek óvatosan támogatnia kellett volna Nagy Imre 1953-1955-ös reformtörekvéseit – de nem tette; a forradalom második hetében lelkesen és hatékonyan kellett volna mellé állnia – ez sem így történt. A SZER nem volt alkalmas vagy hajlandó arra, hogy elősegítsen egy gradualista, titóista vagy egyszerűen csak antisztálinista végkifejletet, amelyekre lehetett remény, ha mégoly csekély is; ehelyett arra tüzelte a legradikálisabb csoportokat, hogy addig küzdjenek, míg maradéktalanul nem teljesül minden követelésük. Végül – és ennek valóban tragikusak voltak a következményei – az Egyesült Államok nem találta meg a megfelelő egyensúlyt egy emelkedett és egy kétséges cél között: életben tartani a magyarokban a reményt, illetve a Szovjetunió elleni, kilátástalan küzdelemre bátorítani őket. Jelenünkből visszatekintve nem az a kérdés tűnik a legfontosabbnak, hogy miért nem volt hajlandó az Egyesült Államok küzdeni Magyarorszáért egy olyan helyzetben, amely könnyen a harmadik világháború előjátékává válhatott volna; ennél sokkal érdekesebb kérdés, hogy miért nem volt hajlandó a propaganda és a diplomáciai csatornák lehetőségeit felhasználva józanabb és szerényebb célokat támogatni? Miért nem érezték többnek a *keveset a semminél?*

Azt a lehetőséget, hogy 1956 őszén Magyarország kicsikarhatott volna valamiféle korlátozott pluralizmust, a szovjetek Ausztriával kapcsolatos magatartása, az SZKP XX. kongresszusa és az 1956-os lengyel válság támasztotta alá. 1955-ben a Szovjetunió kivonult Ausztriából és hozzájárult az ország semleges státusához, valamint a többpártrendszer és a szabadpiaci gazdaság bevezetéséhez. Az 1956 februárjában tartott, történelmi jelentőségű XX. kongresszuson Hruscsov elítélte Sztálint, ezzel a nemzetközi kommunizmusban is lényeges fordulat következett be. Végül, miközben Lengyelországban – Kelet-Németország hátában – egyre erősödött a szovjetellenes feszültség, Magyarországnak alig volt stratégiai jelentősége Moszkva számára – amint hogy Washington számára sem. Ha tehát a magyarok követelései kevésbé lettek volna radikálisak, Hruscsov engedményeket tehetett volna a magyarok autonómiájának növelésére, hogy szükség esetén a lengyelekkel szemben határozottabban léphessen fel, egyszersmind odahaza is megerősíthesse antisztálinista pozícióit.

Charles Gati mindazonáltal világosan látja, még ma is milyen nehéz Magyarországon objektíven megítélni 1956 sajátosságait, az abban rejlő lehetőségekkel, korlátokkal és hibákkal

együtt: „A közbeszédben ritkán bukkannak fel olyan szavak, mint *vereség, kudarc vagy elbukás*, mert a forradalom a közmeggyőződés szerint győzött volna, ha nem árulja el és nem hagyja cserben a közönyös külvilág. Ez a hiedelem nagyon is jellemző a magyar politikai kultúrában gyakran felbukkanó mitológiai vonulatra: akik vesztett, reménytelen ügyért küzdenek, és elbuknak e küzdelemben, több csodálatot érdemelnek, mint azok, akik kisebb, reális célokért harcolnak, és elérik céljukat.

A magyar társadalomban 1989 után megjelentek bizonyos indulatosabb csoportosulások, s ezzel párhuzamosan egyes politikai vonulatok is igyekeznek a közemlékezetben eltorzítani a forradalom és a bukás történetét. A mélységesen polarizálódott politikai színpadon divattá vált visszafelé olvasni a történelemkönyveket. A mai – egykor kommunista – szocialisták azonosságot vállalnak Nagy Imrével, és az ő, valamint 1956 örököseinek tekintik magukat – mintha elődeiknek közük se lett volna a forradalom leveréséhez meg a szovjet beavatkozás támogatásához, s mit se tudtak volna Nagy Imre és száz meg száz szabadságharcosnak a törvényesség köntösében történt meggyilkolásáról. Velük szemben a mai antikommunisták – akadnak köztük politikai szélhámosok és köpönyegforgatók is, akik 1989 előtt együttműködtek a kommunista rendszerrel – dühödten tagadják a forradalom szocialista célkitűzéseit, mellébeszélnek, ha Nagy Imre kommunista múltja szóba kerül, és alábecsülik vagy egyenesen ócsárolják a munkatársait.

A magyarok – és az amerikaiak – magatartásának elemzése és magyarázata sajnos korántsem egyszerű feladat. Csak néhány kényesebb kérdés és válasz: Igaz-e, hogy Nagy Imre korábban hithű sztálinista és a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt? Igaz. Valóban olyan népszerű miniszterelnök volt még meggyőződéses kommunistaként 1953 és 1955 között? Igen. Igaz-e, hogy híveinek többsége kiábrándult kommunista volt, s korábban ők is hűségesen szolgálták a sztálini ügyet? Igaz. Ők voltak-e azok, akik előkészítették a talajt egy szovjetellenes felkeléshez? Igen. Igaz hazafi s ugyanakkor kommunista is volt Nagy Imre a forradalom idején és utána, a fogságban is? Igen. Igaz-e, hogy ő és társai kevés hozzáértéssel s olykor súlyos hibákat elkövetve, ám legjobb képességeik szerint irányították a forradalmat? Igen. – Ami pedig az Egyesült Államokat illeti: Megkívánt volna a második világháború utáni, rendkívül agresszív szovjet magatartás bizonyos ellenlépéseket? Igen. Kívánta az Egyesült Államok kormányzata a Szovjetunió közép- és kelet-európai csatlós államainak felszabadulását? Igen. Felkészült-e Washington arra az esetre, ha lehetősége nyílik ezeknek az országoknak diplomáciai, gazdasági vagy történetesen katonai segítséget nyújtani? Nem. Elhitték a kulcspozíciókban ülő tisztségviselők a Fehér Házban és másutt a saját szólamaikat, vagy egyszerűen hazug képmutatók voltak? Akadtak köztük ilyenek és olyanok is. Félrevezette az amerikai propaganda a magyarokat? Igen. Tétlenül nézte-e az Egyesült Államok a magyarok megalázását és leigázását? Igen. [...] Megpróbálva eligazodni ebben a politikai zűrzavarban, úgy találtam, hogy a kulcsfigurák – főleg egyes magyarok és amerikaiak – egyszerre voltak önzők és idealisták, cinikusak és naivak, gyávák és hősiessék, alkura készek és csökönyösek, elveikhez hűek és megalkuvók.”

Gróf Klebelsberg Kunó, Horthy-kori vallás- és közoktatásügyi miniszter, mondván, „nem szabad megfosztani egy népet az illúzióitól”, kétségbe vonta, hogy egy történésznek joga lenne közreadni olyan dokumentumokat, amelyek bizonyítják, hogy az 1848-49-es szabadságharc egyik legendás hőse az osztrákok ügynöke volt. Charles Gati e tekintetben is hadat üzen a magyarországi anakronisztikus kor(mányzati) szellemnek: „a felelősségteljes tudománynak igenis meg kell próbálnia megfosztani a népeket – magyarokat, amerikaiakat vagy oroszokat – történelmi illúzióiktól.” (Charles Gati: *Vesztett illúziók*, Osiris, 2006)

A szólásszabadság jelentsen gondolati szabadságot!

– *Részletek a DISZ Petőfi Körének 1956. június 27-én 18:30-kor a Néphadsereg Tiszti Házában rendezett újságíróvitájáról* –

DÉRY TIBOR: Néhány megjegyzést szeretnék mondani arról a magatartásról, amelyet ma az értelmiség számára, de elsősorban az írók és újságírók számára kötelezőnek tartok. [...] A viták általános irányával, tehát azzal, hogy egészükben bíráló kritikai élük van, a legteljesebb mértékben egyetértek, de nem értek egyet a bírálat természetével, módszereivel, mondjuk úgy, hogy a mélységével és magasságával. Attól tartok, hogy túlságosan is a felületi jelenségeket, kórtüneteket támadja és nem fordít elég gondot a lényegre, a kórokozóra. Nem teszik fel elég világosan azt a kérdést, hogy végeredményben hogyan kerültünk oda, ahol ma vagyunk? Mi az oka gazdasági bajainknak? Mi az oka lelki bajainknak? Mi az oka, hogy társadalmunk egésze nem érzi jól magát a bőrében? Három közkeletű feleletet kapunk ezekre a kérdésekre hivatalos helyről. Az egyik a személyi kultuszról szól, a másik a dogmatizmusról, a harmadik a demokrácia hiányáról. De hogyan jöhetett létre a személyi kultusz, hogyan jöhetett létre a dogmatizmusnak ez a kíméletlen egyeduralma, amely megbénította nem csak életünket, de gondolkodásunkat is, mi az oka a demokrácia hiányának – ezeket az okokat kell kutatnunk és egymás közti összefüggéseiket, ha azt akarjuk, hogy valami tisztességes eredményre jussunk. Ebből a szempontból nézve mondom azt, hogy vitáink nem elégitenek ki, mert nem elég mélyek és nem elég magasak.

Hadd előlegezzem itt mindjárt megjegyzéseim elején személyes nézetemet arról, hogy melyik az az általános irány, amelyben keresni kell, hogy valami tisztességes haszonhoz jussunk. Azt hiszem, bajaink kútforrása a szabadság hiánya. Hogy félreértés ne essék, szabadság alatt én az egyénnek a szocialista társadalom kötelességei által korlátozott szabadságát értem. Mind gazdasági, mind érzelmi, mind szellemi területen. Azt hiszem, a baj ott van, hogy társadalmunkban az egyén szabadsága nincs arányban társadalmi kötelezettségeivel. Ha egyetértünk abban, hogy vitáinkat akár ilyen irányban vagy más alapvető gondolat irányában kell kifejleszteni, akkor azonmód szembetűnőbbé válik, hogy hol ejtünk hibát, amikor most eszméinket cserélgetjük. Bírálatunk éle majdnem kizárólagosan személyek ellen fordul, akár hangosan mondjuk a nevüket, akár nem nevezzük meg őket, személyek ellen és nem elsősorban gondolatok ellen, amelyeket képviselnek. Tisztában vagyok természetesen azzal, hogy egy hibás gondolatot úgy lehet a legkönnyebben nyakon csípni, ha elkapom annak az élő személynek a nyakát, amely teljesen és többnyire igen tekintélyes testsúlyával kifejezi és alkalmazza ezt a hibás gondolatot. További megjegyzéseim során magam is kénytelen leszek személyes példákkal illusztrálni gondolataimat. Azt is elismerem természetesen, hogy amíg ezeket a hibákat szóban és főképp gyakorlatban megtestesítő személyek a helyükön maradnak, addig a politikai bírálatnak az a dolga, hogy a lehető leggyorsabban

távozásra bírja őket. Sőt, tovább megyek, hallottunk és hallani most is olyan hangokat, hogy hagyjuk már abba a hibák felhánytorgatását, és hogy építő kritikát kérünk. Ha a szavaknak van valami értelmük, akkor én is építő kritikát követelek, amikor a lényeges gondolatokra szeretném irányítani a figyelmet, de ennek az építő kritikának az égvilágon semmi köze ahhoz, amit ők követelnek. Vannak ezek között az elvtársak között, akik egy évtized óta hibát hibára halmoznak, de a rövid két hónapja tartó országos bírálat már megfekszi a gyomrukat. Már megálljt kiáltanak, nem szólva azokról, akik ha a politikai körülmények ezt megengednék, a legszívesebben az ügyészt és a rendőrséget hívnák! Optimista vagyok abban, elvtársak, hogy ennek az elmúlt rendőrségi korszaknak egyszer s mindenkorra vége szakadt, és ha ma egy tisztességes ember a szocialista haza építésében a szavát hallatja, akkor tisztességtelen eszközökkel nem lehet többé elhallgattatni. [...]

Optimista vagyok abban is, hogy azért azok, akik ma gondolkodásunknak és politikai cselekvésünknek, egyszóval a szocialista demokráciának a fő kerékkötői, igen rövid időn belül el fognak távozni a színpadról. De nem vagyok optimista abban, hogy a mögöttünk soron következő kisebb kerékkötőktől megszabadulunk-e belátható időn belül. Amíg bírálatunk szinte fő súlyával személyek ellen, a hibás politikai gyakorlat ellen fordul, és nem vizsgálja meg azt szigorúan marxista-leninista módszerrel, vajon nincsenek-e eszméink rendszerében is bizonyos tévedések, addig óhatatlanul csak azt az egy sovány eredményt fogjuk elérhetni, hogy a rosszat egy kisebb rosszal cseréljük fel, és hogy az ország szekerét sánta versenyparipák helyett sánta szamarak fogják húzni. Itt, Isten látja lelkemet, nem szívesen védem meg mai vezető politikusainkat, de ha azt nézem, hogy ki mindenki támadja őket, olyanok, akik azelőtt szemöldökrántásra lépegettek és visszatartott lélegzettel figyeltek hátuk minden rezzenetére, de ma hirtelen elejtik ezt, hogy helyükre kerülhessenek, ha ezt látom, akkor szinte kedvem kerekedik megvédeni a régit ez ellen a csírázó új ellen. Szinte-szinte az a meggyőződés kerekedik bennem felül, hogy tiszteletre méltóbb a régi tévedés, mint ez az új kapaszkodás. A feladat azonban az, elvtársak, hogy mindkettővel leszámoljunk. A feladat az, hogy nemcsak az ő hibáikat, hanem a magunkéit elemezzük és kigyomláljuk, elsősorban azokat a hibákat gondolkodásunkban, amelyeket azért követhettünk el a múltban, mert a múltban is, csakúgy, mint most, túlságosan felületi jelenségekre függesztettük tekintetünket, Vizsgáljuk meg a mai helyzetet! A vitákban részt vevő és az azokat hallgató elvtársak nem figyeltek fel egy különös körülményre. Nem veszik észre, hogy csak azért vitázhatnak, mert, hogy úgy mondjam, felsőbb engedélyük van a vitára. Nem veszik észre, hogy többé-kevésbé önkéntelen protagonistái egy játéknak, amelyet nem ők terveztek. [...]

(Amikor Déry Tibor Révai József, a sztálinista kultúrpolitikus bírálatába kezd, botrány tör ki.)

Elvtársak! Én tehát változatlanul fel fogom olvasni Révai elvtársról szóló bírálatomat, úgy, ahogy azt megírtam, kérem azokat az elvtársakat, akik nem értenek velem, hogy ne csak közbekiáltásokkal mondják meg a véleményüket, hanem jöjjenek fel ide a pódiumra, indokolják meg azt, hogy miért nincs igazam. *(Taps)* Tehát folytatom. Most, hogy Révai elvtársban azért nem bízhatom még, mert túlságosan hű önmagához. Vaskövetkezetességgel tart ki hibái mellett. *(Közbeszólás: És marxista meggyőződése mellett. Közbeszólás: Szektás meggyőződése mellett!)* Nem feladatom itt Révai elvtárs írói arcképének megfestése, de hogy még ma is sokan vannak, akiket lefegyverez gondolkodásának bizonyos tagadhatatlan nagyvonalúsága és erőszakos bája. Helyénvalónak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy gyakorlati politikusi munkája mindkettőt nélkülözi. Mit tartunk az olyan politikusról, akinek keze munkája csak gondolatainak fonákját valósítja meg?

Mit tartsunk az olyan kommunistáról, aki a valóságot rosszul ismeri? Művészetről, irodalomról, kultúráról beszél, tehát arról a területről, amelyen Révai elvtárs szemünk láttára működött. Állítom, hogy Révai elvtárs nem ismerte a magyar valóságot. *(Közbeszólás: Bizonyítsa be!)*

HUSZÁR TIBOR elnök: Kérem az elvtársakat, hogy türelemmel hallgassuk... *(Közbeszólás: Őt-hat embert kivéve úgy hallgatjuk. – Közbeszólás: Megígérte, hogy tisztelettudó lesz!)*

DÉRY TIBOR: Megígértem, elvtársnő! Ez az állításom, hogy valaki nem ismeri a magyar valóságot, ez becsületbe vágó? *(Közbeszólás: Nem! – Közbeszólás: Csak nem fedi a tényeket!)* Állítom, hogy nem ismerte a kortársi magyar irodalom lehetőségeit és bennük azokat az erőket, amelyek az ő erőszakos beavatkozása nélkül saját jószántukból a szocializmus érdekében sorakoztak volna fel. Állítom, hogy Révai elvtárs gyakorlati munkája különbözött elméleti fejtegetéseitől. Állítom, hogy Révai elvtárs felelős a magyar irodalomnak és művészetnek azért a fokozatos elsorvasztásáért, amely a fordulat évében, 1948-ban kezdődött és egészen a legutóbbi időkig tartott. *(Úgy van! Úgy van! – Taps)* Helyénvaló volna, ha végre leszámolnánk egy tetszetős áligazsággal is, amellyel a dogmatizmus, a nemzeti önérzetet bujtogatva, állandóan hátba támadja az igazságot. Kétségbevonhatatlan gazdasági és szociális eredményeink mintájára úgynevezett fiatal irodalmunk úgynevezett eredményeire hivatkozik. Véleményem szerint irodalmunk nem fiatal, mert már van vagy 800 esztendő. Azt tartom továbbá, hogy annak az irodalmi korszaknak, amely felszabadulásunk után kezdődött és amelynek a fiatal irodalmunk nevet adják, állítom, hogy nincsenek eredményei. Ha mégis megszületett ebben az időben egy-egy jó, sőt kiváló mű, az nem irodalompolitikánk következtében, hanem annak ellenére jött létre. *(Úgy van! Úgy van! – Taps)* Egyébként pedig eredmények dolgában úgy állunk, hogy ha, tegyük fel, egy képzeletbeli utazó bármelyik régebbi korszakunkból mai irodalmunk művei közé érkeznek, körülbelül úgy érezné magát, mintha Gulliver az óriások birodalmából közvetlenül a törpék országába érkezne. A helyzet annyiban is hasonló, hogy most is, mint annak idején Lilliputban, kizárólag arról vitáztatnak bennünket, hogy vajon a tojást a hegyesebb végén vagy a vastagabb végén kell-e feltörni. Irodalmi politikánk szinte tévedhetetlen biztonsággal támadta a gyakorlatban mindazt, ami jó mégis született abban a korszakban, és támogatta – bár olykor alig rejtett megvetéssel – mindazt, ami silány. Közismert dolog, hogy mások, érdemesebbek között, Révai elvtárs engem is támadott. Álszemérem volna ezt elhallgatni, de noha évekre kiütötte kezemből a tollat, ma már, mint említettem, nincs bennem személyes indulat ellene. Ma már csak mosolyogva gondolok vissza arra, hogy amikor külföldön irodalompolitikánk közbelépésére egyetlenegy könyvem nem lehetett kiadni – az egy Németország kivételével, egyébként a helyzet még ma is változatlan –, mondom, hogy amikor könyveimnek minden külföldi kiadását hivatalosan megakadályozták, akkor Kínában megjelent könyv alakban Révai elvtársnak a *Feleletről* szóló több ív hosszú bírálata. *(Derüiltség)* Maga a regény persze nem. Ennek a módszernek az irodalompolitikában... *(Zaj)* A magam nevében bejelentem, de azt hiszem, hogy íróársaim, az egész magyar irodalom nevében megtehetem, hogy ezt a fajta, ilyenfajta irányítást többé nem fogadunk el. *(Közbeszólások: Nem ám! – Taps)* Révai elvtársban tehát nincs bizalmam, a fent mondottakat egy mondatba összegezve azért nincs, mert nem alkuszik, mondhatnám úgy is, hogy azonosítja magát tévedéseivel. [...]

Miért hoztam fel és miért időztem olyan sokáig név szerint megnevezett személyeknél, holott megjegyzéseim elején éppen azt kifogásoltam vitáinkban, hogy túlságosan is a külszínhez, azaz egyes szentélyekhez, egyes eseményekhez tapadunk? Példának hoztam fel e három elvtársról alkotott véleményemet annak a bizonyítására, hogy az egyes személyeket, az egyes eseteket tárgyaló bírálat önmagában nem elegendő és nem helyettesítheti azt az átfogó, a jelenségek

lényegét kutató kritikai gondolkodást, amelyre okvetlenül szükségünk van, ha ki akarunk lábalni mai süppedékes helyzetünkben, mert végeredményben mit találtam a személyi példák vizsgálatánál? Van itt, akitől azért vontam meg a bizalmamat, mert túl gyakran változtatja nézeteit és álláspontját, van, akitől azért, mert túl mereven ragaszkodik általam tévesnek ítélt meggyőződéséhez, van, akiben azért nem bízom, mert maga sem bízik magában. Három különböző eredmény, amelyeknek nincs semmiféle közös vonásuk, és amelyekből legfeljebb egyéni, emberi hibákra vagy eredményekre következtethettem, de nem jutok egy lépéssel sem messzibbre abbéli igyekezetemben, hogy felfedjem közös bajaink eredőjét. Teljesen nyilvánvaló számomra, amikor ezt a mi sokat szenvedett országunkat nézem, és amikor összehasonlítom azt, ahol ma vagyunk, azzal, ahol lehetnénk, amikor egyfelől a nép sebeit, másfelől erejét vizsgáljuk, teljesen nyilvánvaló akkor számomra, hogy jelenlegi, gyakran áldatlan, gyakran nyomorúságos állapotunkat csak kis részben köszönhetjük emberek tévedéseinek. Ez is szerepet játszott természetesen és nincs sürgősebb dolgunk, mint ezektől a konok tévedőktől megszabadulni.

(*Taps*) De meggyőződésem, hogy a nemzet nagy többsége és túlnyomó nagy többsége egészséges, tisztességes, életerős emberekből és asszonyokból áll, akik mai hányattatásait semmi másnak nem köszönhetik, mint hogy nem tudnak velük bánni. Meg kell keresni szocialista rendszerünkben azokat a hibákat, amelyeknek következményeképpen nemcsak a vezetés él rosszul a hatalmával, hanem mi magunk sem tudunk egymással bánni azzal az emberséggel, amelyet egymástól megérdemlünk. Szerkezetbeli hibákról van itt szó, amelyek szükségtelenül megnyirbálják az egyén jogait és feleslegesen növelik terheit. Mint író szólok ezekről a dolgokról, akinek egyetlen témája és anyaga az ember. Az én elégedetlenségem és az én bírálatom akkor kezd működni, ha boldogtalannak látom az embert. Nem vagyok közigazdász, nem vagyok politikus és nem ártom magam egyik mesterségbe sem, de az emberszeretetem politizál. Abban a pillanatban jelzéseket és figyelmeztetéseket ad le, egyre hangosabban és egyre szenvedélyesebben, amikor szeretetem és mesterségem tárgya, az ember szükségtelenül szenvedni kezd. Szocializmust akarunk teremteni ebben a mi hazánkban és eközben megtörténik az a példátlan eset, hogy éppen azt felejtjük ki, sőt vonjuk ki a rendszerünkben, ami pedig a szocializmus alapja: az emberben való bizalmat. (*Taps*) A mai vezetésnek talán legsúlyosabb hibája, hogy nem bízunk az emberben, nem bíznak bennünk, a bizalmatlanságra építik gondolkodásukat, módszereiket, gyakorlatukat, lebecsülik az embereknek értelmi képességeit, akikkel meg akarjuk teremteni a szocializmust, nemcsak a tisztességüket, hanem igazságérzetüket, egyszóval nemcsak a nép erkölcsi erejét, hanem a gondolkodásra és az alkotásra való képességeit is.

Mi lehet erre a felelet? Az, hogy megfeleljünk ennek a várakozásnak. Az, aki rosszat vár az embertől, az rosszat kap, a bizalmatlanságra természetes emberi védekezés méltónak mutatkozni rá, ha tolvajnak tartasz, hát akkor majd az leszek. De mi, elvtársak, akik eredendően bízunk az emberben, bízunk népünkben és hazánkban és bízunk a magunk teremtő erejében, nekünk most az a dolgunk, hogy megteremtsük azokat a feltételeket, amelyek között az ország megfogyatkozott élet- és munkakedve új erőre kap, a munkásságé csakúgy, mint a parasztságé és a mienk, az értelmiségé. Ennek egyetlen módja, hogy gondolkozzunk, gondolkodásunknak pedig az első lépcsője a bírálat. Bírálat természetesen az élő személyekről, akik rosszul végzik a dolgukat, de bírálat az eszmékről is, amelyek rossz munkájukat lehetővé teszik, sőt néha egyenesen kényszerítik őket a rossz munkára. A személyekről szóló bírálatunkban arra kérem az elvtársakat, hogy legyenek arányosak és méltányosak. Közembereinket, azaz párt- és kormányhivatalnokainknak túlnyomó nagy részét ne terheljük meg azzal a felelősséggel, amely

elsősorban a vezető réteget illeti meg. *(Taps)* Ne szedjük megint ártatlan áldozatokat és a vezetőség bírálata közben se feledkezzünk meg arról, hogy közülük sokan csak kötelességükből vagy hűségből egy rosszabb meggyőződés szolgálatába szegődtek. *(Taps)* Abban a lelkiállapotban, amelyben nagy országos bírálatunkat végig kell vinni a remény és a gyanú, a bizalom és az éberség között, mi az emberben való bizalomból induljunk ki, ahogy szocialistához illik. Bizalomból, mondom, ami azonban nem tűri el, hogy bekössék a szemét. *(Taps)* Gondolkodásunknak teljes frontját pedig fordítsuk elveink és eszméink felé, ezeknek tüzetes kivizsgálására és ellenőrzésére gyűjtsük össze erőinket. A szocializmus alapján állunk, jogunk van erre. A szólásszabadság, amelyet most kaptunk, jelentsen most elsősorban gondolkodási szabadságot és igyekezzünk megvédeni mindkettőt akkor is, ha esetleg újabb kísérletek történnének elfojtására. Az elmúlt években az a gyakorlat alakult ki, hogy rendszeresen megisméltődő időkben, mint egy-egy karlsbadi kúrában, amely a könnyebb emésztést hivatott elősegíteni, fentről kijelölték az ország számára, a párttagság számára kijelölték, hogy min gondolkodhatunk, mit bírálhatunk. Az a gyanúm – említettem már –, hogy most is egy ilyen lélektani elterelést akarnak velünk végrehajtani, de az elvtársak ne feledkezzenek meg arról, hogy az egyszer már elnyert szabadságot megtartani könnyebb, mint az elvesztettet újra megszerezni. Minden erőnkkel ragaszkodnunk kell ahhoz a törvény szerint kijáró szocialista jogunkhoz, hogy rendünkön belül megfontolt, higgadt, lelkiismeretes bírálatunk elé vonhassunk mindent, amit arra érdemesnek, mindent, amit szükségesnek, odavalónak tartunk. Körömszakadtáig védjük meg ezt a jogunkat, semmilyen politikai manőverrel, frázissal ne engedjük elütni, mert ez az első feltétele annak, hogy tévedéseinket kiigazítsuk, mulasztásainkat pótolhassuk és megteremthessük az ember számára azt a gazdasági és szellemi szabadságot, amely szocialista hazánkban megilleti. E nélkül a szabadság nélkül az élet fabatkát sem ér. [...]

A magyarországi helyzetről

– *Bibó István államminiszter 1956. november 9-i tervezete a magyar kérdés kompromisszumos megoldására*

Magyarország második szovjet megszállása súlyos és előidézőinek szinte megoldhatatlan helyzetet teremtett. Elemei a következők:

1. A szovjet csapatok azzal az indoklással szállták meg Magyarországot, hogy a rendet akarják helyreállítani. Valójában az ország elhatározott ellenállási szándéka és a forradalom által teremtett harci kedv folytán az a helyzet, hogy mindaddig, amíg a szovjet csapatok az országban tartózkodnak, az ország konszolidálása egyszerűen lehetetlen: a legkülönbözőbb pontokon, minden szervezés nélkül, heteken, sőt hónapokon át újra és újra fellángolhat a harc mindaddig, amíg itt vannak a szovjet csapatok.

2. A szovjet megszállás által hivatalba léptetett kormány azt hangoztatja, hogy a rend helyreállítása után megállapodik a szovjet csapatok kivonására nézve; valójában az ország lakosságának politikai erejét ismerve, bizonyosra vehetjük, hogy amint a szovjet csapatok kihúzzák a lábukat az országból, ez a kormány összeomlik, s vele omlik annak a szovjetbarát külpolitikai orientációja és a szocialista vívmányok fenntartásának általa próbált módja. Ez a kormány tehát kénytelen a végtelenségig meghosszabbítani a szovjet csapatok jelenlétét, ami viszont a rend helyreállítását lehetetlenné teszi.

3. Annak feltételei tehát, hogy a szovjet csapatok a szovjet céloknak eddig megkísérelt módon való elérése után kivonuljanak, teljességgel nincsenek, nem is lehetnek meg, ezzel szemben a nemzetközi helyzet a szovjet csapatok kivonulását a legparancsolóbban sürgeti.

4. A szocializmusnak egypártrendszer útján való fenntartása Magyarországon lehetetlenné vált, mert a szovjet csapatok behívása első esetben az MDP, a második állítólagos behívása pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt és az esetleg rájuk támaszkodó kormányok tekintélyét megsemmisítette. Komoly és tekintélyes többpártrendszer nélkül tehát Magyarországon kormányozni nem lehet; annál is inkább, mert az egyetlen kommunista, akinek a magyar nép előtt tekintélye megmaradt, Nagy Imre szintén a többpártrendszer mellett foglalt állást.

5. A Szovjetunió és az általa hivatalba léptetett kormány attól fél, és joggal, hogy a szovjet csapatok kivonása s az általános választások olyan helyzetet teremtenek, mely végsőleg országos ortodox kapitalista restaurációhoz, a volt kommunistáknak az összes állami hivatalból és felsőbb állásokból való elkergetéséhez, ókonzervatív politikai körök komoly, esetleg döntő érvényesüléséhez vezet és Magyarországot a kelet-európai szocialista országok testébe ékelődött nyugati ékké teszi. Az az állítás, hogy Nagy Imre kormánya idején így lett volna, nem igaz. Mindezek a tényezők jelentkeztek ugyan, de az éppen megalakult kormánynak lett volna elég tekintélye és ereje ahhoz, hogy ezen néhány napon belül segítsen. Komolytalan és cinikus tehát az az állítás, hogy e jelenségekre a válasz a szovjet megszállás, mely nyilván sokkal inkább a nemzetközi helyzet vélt változásában gyökerezett. Az azonban valószínű, hogy az említett belpolitikai jelenségektől megrémített kommunisták lelkiállapota biztatást és bátorítást jelentett a Szovjetunió elhatározásához. Egy megváltozott külpolitikai helyzetben viszont, melyben minden szempont a szovjet csapatok minél gyorsabb kivonulását követeli, elképzelhető, hogy a kapitalista, antikommunista és ókonzervatív restauráció veszélyének egy jól formulázott és nemzetközileg garantált kiegyezés keretében való elhárítása biztatóan hatnak a szovjet elhatározásokra.

6. Meg kell gondolni, hogy az ortodox kapitalista, antikommunista és ókonzervatív restauráció elhárítása nemcsak a Szovjetunió és a kommunisták gondja, hanem a magyar forradalmat végrehajtó és vérével győzelemre vivő, többségében nem kommunista, de túlnyomó többségében magát szocialistának valló *ifjúságé*, munkásságé és katonaságé is; erkölcsileg megengedhetetlen, de a szabad magyar belpolitikai fejlődés számára is veszedelmes, ha a forradalmárok vérével megszerzett szabadságnak, az idősebb korosztályok szavazatai révén, restaurációs erők lennének a haszonélvezői.

7. Meg kell gondolni azt is, hogy egy ilyen restaurációs fordulat, mely Magyarországot nyugati ékké tenné, csupa kommunista ország között, egyrészt állandó táplálója lenne újabb agressziós terveknek, másrészt elriasztó lenne a többi népi demokráciák szabadságszerető kommunistái számára, ha saját rezsimjük liberalizálásáról lesz szó. Ezzel szemben egy olyan megoldás, amely a

szocialista vívmányokat a szabadságintézmények garanciáival kapcsolja össze, követésre biztató példát jelentene.

Mindezekre tekintettel van az alábbi kibontakozási tervezet, mely minden elvi engedmény nélkül tartalmaz méltányos kiegyezés formájában megjelenő megoldást.

1. *Kormányzati kiindulópont* a november 3-án megalakult utolsó törvényes magyar kormány, Nagy Imre elnöklete alatt. A kormány törvényességét az 1956. október 23-i magyar forradalomból vezeti le, nem pedig az 1949-es Rákosi-féle alkotmányból.

2. (A alternatíva.) *Külpolitikai megoldás* az, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződés katonai kapcsolataiból és benne marad minden, az európai béke és biztonság kérdéseivel foglalkozó konzultatív egyezményben, feltéve, hogy ugyanilyen feltételek mellett azokhoz Jugoszlávia is csatlakozik.

2. (B alternatíva.) *Külpolitikai megoldás* az, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből és a Szovjetunióval kétoldalú megállapodást köt.

3. *A kommunisták helyzetére vonatkozó biztosítékok:*

a) Amnesztia minden néven nevezendő politikai bűncselekményre, valamint minden cselekményre, melyről megállapítható, hogy becsületes politikai meggyőződésből származik; a halálbüntetés eltörlése.

b) Az állami és üzemi apparátus reorganizálása minőségi kiválasztás alapján történik, intézményes garanciákkal arra, hogy ez a reorganizáció nem fog sem a kommunisták, sem általában diploma nélküliek vagy gyorsdiplomások ellett irányulni (lásd 5e) pont).

4. A katonai kiürítés a politikai konszolidálódással párhuzamosan 7-10 napos szakaszokban, összesen 1-2 hónap alatt történik. Pl. a következőképpen:

a) Az első szakaszban a szovjet csapatok kiürítik Budapestet és 5-6 déli megyét, egyidejűleg a szabad magyar kormány hivatalba lép, szabályozza a forradalmi bizottságok és a munkástanácsok helyzetét, és megkezdi a közigazgatás reorganizációját.

b) A második szakaszban a szovjet csapatok kiürítenek 5-6 nyugati megyét és Pest megyét, egyidejűleg a magyar csapatok a nyugati határt ideiglenesen lezárják és az emigránsok belépését egyelőre nem engedik meg; a kiürítés e szakaszának megtörténtével vagy esetleg az első szakaszban az 5. pont szerinti forradalmi alkotmányozó gyűlés Budapesten összeül.

c) A harmadik szakaszban a szovjet csapatok kiürítik a hátralévő keleti megyéket, Borsod és Szabolcs megyék kivételével; egyidejűleg Budapesten az 5. pont szerinti forradalmi alkotmányozó gyűlés a szükséges törvénycikket megalkotja.

d) Az utolsó szakaszban a szovjet csapatok a hátralévő két megyét is kiürítik; ezzel egyidejűleg a második pont szerinti külpolitikai megoldások létrejönnek.

5. *Alkotmányjogi megoldás.* Az általános választások megtörténte előtt a forradalmi bizottságokból és tanácsokból álló forradalmi alkotmányozó gyűlés ül össze, mely az új magyar demokrácia alkotmányjogi és társadalmi alapelveit alkotmánytörvény hatályával megszabja, majd esetleg államfőt választ és választójogi törvényt alkot. Az alkotmánytörvény a következő pontokat

tartalmazná:

- a) Magyarország államformája az 1946.1. tc. szerinti köztársaság.
- b) Magyarország kormányformája az 1848. III. tc. szerinti független felelős kormányon, népképviselőten és a szabadságjogok teljességén alapuló parlamentáris demokrácia.
- c) Magyarország társadalmi formája a kizsákmányolás tilalmán alapuló társadalmi rend (szocializmus), ami közelebbről jelenti:
 - aa) az 1945-ös földreform fenntartását 20-40 holdas maximumokkal;
 - bb) a bányák, bankok és nehézipar államosításának fenntartását;
 - cc) a meglévő gyárak munkásigazgatáson, munkásrésztvényeken vagy nyereségrészesedésen alapuló közösségi tulajdonát;
 - dd) az egyéni és szövetkezeti szabad vállalkozás teljes lehetőségét, a kizsákmányolás teljes tilalma által megszabott biztosítékokkal;
 - ee) a magántulajdon szabadságát a kizsákmányolás tilalma által megszabott korlátok között;
 - ff) teljesen kiépített munkásvédelmet és a munkásszervezkedési szabadság teljességét;
 - gg) általános társadalombiztosítást.
- d) A megtörtént gazdasági és erkölcsi igazságtalanságok, jogfosztások és tulajdonelkobzások jóvátétele semmilyen vonatkozásban sem történik az azelőtti helyzet (status quo) visszaállítása alapján; minden jóvátétel a kizsákmányolt helyzet tilalma elvének szem előtt tartásával, nem az elvett tulajdoni vagy gazdasági hatalmi helyzet mértékéig, hanem csupán a feldúlt otthon, megsemmisített egzisztencia, személyes munka elvett eredménye mértékéig történik.
- e) A magyar közigazgatás újjászervezése kisszámú, minőségi kiválasztáson alapuló szakigazgatáson és választott laikus vezetők vagy bizottságok által vezetett helyi önkormányzaton alapszik, mely utóbbiak funkcióit a végleges szervek megválasztásáig forradalmi szervek végzik: a közigazgatásba, főleg az általános igazgatásba, hadseregbe és rendőrségbe bekerült diploma nélküliek vagy gyorsított kiképzéssel kiképzettek helyzetét intézményesen – ugyancsak minőségi választás alapján, de szükséghez képest a kötelező százalék megállapításával – biztosítani kell.
- f) A szabadságjogok között különös nyomatékkal nyer biztosítékot a teljes vallásszabadság, az állam az egyházak életébe semmi vonatkozásban be nem avatkozik, az egyházak helyzetét az egyház és az állam elválasztásának elve alapján kell szabályozni, az állam az egyház közérdekű tevékenységét, beleértve az iskoláztatási tevékenységet is, tiszteletben tartja és megállapodás szerint segítyezi.
- g) A fenti szabályok alkotmánytörvény hatályával bírnak, ami azt jelenti, hogy ezeket az országgyűlés csak kétharmad vagy háromnegyed többséggel változtathatja meg, és alkotmánybíróság őrökdi azon, hogy ne működhessék párt, mely ezeket el nem ismeri.

6. ENSZ-csapatokra vagy rendőrségre csak abban az esetben van szükség, ha a szovjet csapatok kivonulása nem történik megállapodásszerűen, vagy valahol súlyosabb incidensek történnek; semmilyen szükség nem áll fenn a szovjet kivonulás után néhány havi megnyugvási idő leteltével megtartandó választásokkal kapcsolatban. Magyarország e pillanatban a forradalom után az erkölcsi fegyelemnek és közéleti emelkedettségnek olyan állapotában van, amilyenben ezer

éve nem volt, s a szovjet csapatok kivonulásának megtörténte és egy politikai és erkölcsi tekintéllyel bíró kormány intézkedései a közrend fenntartására teljességgel elegendők.

Lukáts János: Erőd a keresztúton

– *Történelem utáni töprengés Korda Zsolt munkaszolgálatos magyar honvéddal* –

Vác, Duna parti ódon kisváros, közeliinkben a folyó, mintha ezer évet bordonna a hátán. De ötven évet bizonyosan. Délelőtti, óvatos borozgatás, inkább csak, hogy a beszélgetés zökkenőit áthidaljuk. Hogy a poharat forgathassuk ujjaink között a hallgatás perceiben. Évtizedek óta ismerjük egymást, rokonok volnánk, valahogy mégis nebezzen perdül a szó. Zsolt eltemette magába életének azokat a hónapjait, napjait. Most azt ígéri, lefújja a múltról a port. Letörögeti a hallgatás kéréjét. Mondja, amit tud, ahogy ő tudja.

– Kulákgyerek voltam és vagyok. Annak ellenére, hogy apámnak egyetlen hold saját földje se volt. Azt még nagyapám elkótyavetyélte, valamikor a századfordulón. Apámban legföljebb a dac és a szerzés vágya munkált. Gazdász lett, mi más is lehetett volna? Bérelt aztán egy csinos birtokot Mosonban, kölcsönt vett föl rá, húsz évig nyögte a kölcsönt, kamatot. Rá nem fizetett, csak húsz év ment el az életéből. 1944 őszén járt le a bérlet, a meggyűjtött pénzből vettek egy budai lakást, szépet, a Királyhágó térnél. Két hónap múlva jött az ostrom, a lakást szétbombázták. Apám tartalékos tiszt volt akkor, huszár persze, a háború végén a csapatteste szétugrott, őt magát a Budai Önkéntes Ezredbe léptették be – hát nem igazán önkéntesen! Az ostrom után lefokozták, perbe fogták, új lakóhelyünkön mi voltunk az egyetlen idegenek, apámból akartak bűnbakot faragni. Másfél évig volt vizsgálati fogságban, kétszer ígértek akasztófát neki, aztán bűncselekmény hiányában fölmentették. 1949-ben! Gondolhatod, mennyire ártatlan volt. Agronómus lett, újabb húsz évet dolgozott, de most már állami havi fizetésért. A család itt, Vácon eresztett gyökeret. Én is, csak amióta megnyugdíjasodtam, azóta lakom Kismaroson, a szomszéd faluban. De most, erre a beszélgetésre, inkább idejöttem, szebb itt, és jobb itt emlékezni azokra a napokra. Na, szóval apám... Meg mi, a fiai. Rajtunk azért ott maradt a kulákbélyeg. A bátyámat az agráregyetemről dobták ki, Mosonmagyaróvárról, amikor apánk börtönben volt, behívták katonának, munkaszolgálatos lett, alföldi laktanyákat építettek. Rabszolgamunkában! – úgy beszéltek velük, és úgy is kezelték őket. Én már gimnáziumba se járhattam, itt, a szülővárosomban, hajtóvadászat folyt ellenünk. Ipari tanuló lehettem – magyarul: inas, tanonc –, a műhelyfőnök első nap kijelentette, hogy Zsolt név nincs, ha van, csak kulákivadékok hordják.

– *A munkásosztály társadalmában a munka – büntetés, megszégyenítés, munkát a megbélyegzett ellenség végez. Az utcán pedig harsog az ének: „Kényszer volt egykor a munka, ma hősi tett!”*

– 1956 nyarán hívtak be, természetesen engem is munkaszolgálatosnak. „Otthonunk” a Kilián

laktanya volt, Budapest közepén, a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésében. Régen úgy hívták: Mária Terézia laktanya. De 56 után rajta maradt, és letörölhetetlen lett a Kilián név. Pedig ő nem volt királynő, azt se tudom, ki volt... Nagyobbrészt vidéki fiúk voltunk, sokan akkor jártak közülünk életükben először városban, akkor láttak először villamost. A politikailag megbízhatatlan muszosok mellé egy sor cigányfiút csaptak, többnyire szabolcsiak voltak, nagy részük írástudatlan.

Munkahelyünk a Hévízi úti lakótelep volt, itt főként tiszt lakások épültek. Építőipari munkákat végeztünk, falazást, zsaluzást, betonkeverést. Mindenféle szakértelem nélkül, hibával, kárral, pazarlással – ahogy tudtuk. A főnökök állandóan szabotázsról üvöltöztek. A laktanya összlétszáma 1551 fő munkaszolgálatos volt, továbbá 38 tiszt. Én hamarosan rajparancsnok lettem, századírnok, az építkezésen brigádvezető. Mielőtt bevonultam, szereztem valamelyes egészségügyi gyakorlatot, annak itt jó hasznát vettem, a laktanyában heten voltunk egészségügyiek.

Minden reggel külön-villamosra raktak minket, egy-egy tiszt felügyelete alatt a villamos hidőcögött a Hévízi útra. Nehéz, időnként veszélyes volt a munka, mi meg tizennyolc-húsz évesek, néha még élveztük is. Igyekeztünk rendesen dolgozni, nem mindig sikerült, voltak, akik a malteros lányokat hajkurászták.

– *És hogy voltatok ti mégis katonák?*

– Nekünk, munkaszolgálatosoknak, fegyverünk nem volt, az alaki kiképzéskor 48-as mintájú, úgynevezett „dióverőt” kaptunk, de ahhoz se adtak lőszert. Ez a marha hosszú puska az alacsonyabbaknak a bokáját verdeste, röhögtünk rajtuk. A mi „fegyverünk” az ásó volt, a lapát. A kapuügyeleten időnként ilyen kiáltás hangzott föl: – „Állj, vagy eláslak!” A politikai tiszt – nagy úr volt! – persze haragudott ezért a mondásért, egyik társunkat le is akarta csukatni, mert „ezzel a kijelentésével a Népköztársaságot gúnyolta”. Oldalfegyverrel és lőszerrel csak a tisztek rendelkeztek.

Október 23-án reggel is kivillamosoztunk óbudai munkahelyünkre, de már napközben sejtettük, hogy a városban történt valami. Több tiszt is érkezett, és idő előtt kocsira raktak. Amikor hazaindult velünk a villamos, a peronon két-két tiszt vigyázott (ránk?, egymásra?), nehogy a felvonulókkal kapcsolatba lépjünk, vagy akár csak szót válthassunk velük. A Margit-hídon lépésben haladtunk, a tömeggel szemben. Még a villamos ablakait is fölhúzták. Mi meg tartottuk a szájunkat.

Kora este volt, mire visszaértünk a laktanyába, aznap a mi századunk volt ügyeletben. Váratlanul mindnyájunknak dobtaras géppisztolyt akasztottak a nyakunkba, ezt hívták a kor szóhasználatával „davaj gitárnak”, de lőszer nem volt benne. Hogy hogyan működik, fogalmunk se volt róla. A város felől időnként már hallatszott a fegyverropogás.

A civilek úgy kilenc óra körül érkeztek a laktanyához, két-három Zim teherautón jöttek, mellette-mögötte rengetegen gyalog. Zászlókat lengettek, jelszavakat kiáltoztak, benyomták a laktanya kapuját, és teherautóval eltorlaszolták a bejáratot. Az udvarra özönlöttek, kezükben összecsavart, véres újságlapot lobogtattak, az újságot az első áldozatok vérével festették pirosra, a Rádióhídon. A Rádió közel volt a Kiliánhoz, a tömeg fegyvert követelt. Mi semmit se tudtunk róla, mi történik a városban, fáradtak voltunk a napi munka után, a fegyverviselés is szokatlan volt, meg a helyzet, a jelszavak, amelyeket nekünk meghallani se lett volna szabad...

– *Féltetek? Hiszen volt is fegyveretek, meg nem is! Féltetek-e ti – ahogy te mondd – a civilektől? És ők félték-e tőletek?*

– Nézd! A katona – az katona, még ha fegyvertelen is, ha munkaszolgálatos is, az parancs alatt cselekszik, feljebbvalója van, és hadbírótság lebeg a feje fölött. Hallottuk mi ezt eleget, meg azt is, hogy mi megbízhatatlan osztályellenség vagyunk. Tőlünk követelték a fegyvert, mi tudtuk, hogy nincs fegyver a laktanyában. De hát elhiheti-e a civil tömeg, amelyikre két utcával odébb, más fegyverekből lőnek, hogy *ezeknél* a katonáknál nincs fegyver? Amikor látja, hogy van! Vagy mutassam meg neki, hogy amit a kezemben tartok, az egy üres vascső, egy dióverő bot? Mi véd meg akkor? Nyolc-tízezer civil volt, elszántak és elkeseredettek, akik mindenáron fegyvert akartak. Tőlünk, még ha nem is ellenünk. És miközben fegyvert követeltek, barátságot ajánlottak, a kezünket szorongatták.

– *Elképesztő helyzet, egyszerre ijesztő és nevetséges. És a tisztek, akiknek egyedül volt fegyverük, ők milyen parancsot adtak? Vagyis, akiknek a kötelessége volt megvédeni a laktanyát és a rájuk bízott állományt? Ők mit csináltak? Volt-e egyáltalán valamiféle gyakorlatuk bármilyen katonai akció irányításában?*

– A mi tisztjeink a nyugatnémetek elleni támadásra készültek, a „bóni revancsisták” ellen, meg „Li Szin Man és bandája” ellen, egyébként is: a parancsot ők is felülről várták, a minisztériumból, a szolgálati K-vonalon. Amikor a fegyvertelen tömeget látták, amelyik nem a május 1-jei felvonulásból megszokott indulókat fújta, megrémültek.

– *A civilektől félték, hogy esetleg lövetni kell, vagy tömeget oszlatni? Vagy inkább titőletek, akikbe beleverték, beleszuggerrálták a gyűlöletet a rendszer és saját maguk iránt?*

– Ez nem ilyen egyszerű! Tűzparancsot ők, főhadnagyok, századparancsnokok nem adhatnak ki, azért ugyanúgy hábé jár nekik, mint amivel minket fenyegettek. A tömegoszlatás nem a mi dolgunk, az a karhatalom dolga, a belügyeseké, az ávósoké. Hogy ők félték volna tőlünk, fegyverrel az oldalukon – nem tudom, nem hiszem. A tömeg meg tömeg, fegyvertelen „civil csürhe”, katonának nem partner és nem ellenfél. Csak a parancs van, amit ha a tiszt kiad – mi teljesítünk, ha neki adják ki – ő teljesíti.

– *De, ha se ők nem adtak parancsot, se ők nem kaptak parancsot?*

– Igen, hát ugye, látszatparancs: mutassanak erőt és nyugalmat. Amikor nincs lőszer és nincs parancs. A civilek elég hamar belátták, hogy mi nem fogunk lőni rájuk, úgy legalább is nem, mint az ávósok a Rádiónál, váratlanul és összehangoltan.

– *Aztán? Hogyan oldható meg ez a kutyaszorító helyzet?*

– Még nincs vége! Minket a civilek egy pillanat alatt lefegyvereztek, félelem nélkül, minden erőszak nélkül és minden ellenállás nélkül. Talán valamelyik közülünk elszólta magát, elárulta, hogy nincs lőszer a fegyvereinkben.

– *És mit szóltak ehhez a tisztek?*

– A tisztek hallgattak, nyilván telefonáltak és nyilván semmiféle parancsot nem kaptak „odafentről”. Meg még valószínűleg tájékoztatást sem a „helyzetről, ami a városban kialakult”. Nem tudták odafenn, hogy mi történt, vagy még a saját beosztottaikkal sem voltak hajlandók megosztani a híreiket? Vagy félték tőlünk, a megbízhatatlan muszosoktól? Gondolták, jobb, ha mi bizonytalanságban vagyunk? Egy biztos: a tisztjeink szép csendesen eltűntek, a 38 tisztünk közül azon az estén-éjszakán harminc eltűnt, sose láttuk többet őket. Vagy akár ezt is parancsra tették,

hogy mi rajtunk száradjon a felelősség mindazért, ami történik, vagy történhetett volna?

– *Eltűntek? A tisztek eltűntek...?*

– Eltűntek, dolguk akadt máshol, szabadságolták magukat, talán egymással egyeztettek az eltűnésüket, talán még azt sem. Ott maradtunk lőszer nélkül, tisztek nélkül, parancs nélkül. Ha tetszik, kiszolgáltatva – ahogy ők nevezték – a feldühödött csőcseléknek.

– *Tudod, hogy nevezik egy valódi hadseregben az ilyeneket? Dezertálás! És tudod, mi jár érte? Ha egy katonatiszt otthagya a rábízott katonai egységet és megszökik?(Zsolt a vállát vonogatja. Hát hogyan tudná, de nem mond ki semmit!)*

– A civilek ellepték a laktanyát, végigjárták az emeleteket, feltúrták a szobáinkat, a szalmazsákokat is kirángatták az ágyakból. De semmit se találtak. Szerencsére semmit, vagyis látták, nem rejtegetünk, nem dugdosunk fegyvert előlük, mert magunknak sincs, se fegyver, se muníció.

– *Aztán? Még sokáig tartott ez az első este?*

– Egyszer csak másfél szakasz tisztiiskolás érkezett a laktanyába, úgy ötven fő. A Zrínyi laktanyából érkeztek, az túl van a Nagyvárad téren, gyalog egy félóra. Állítólag a Minisztérium küldte őket. Hogy megvédjék a Kiliánt, hogy minket sakkban tartsanak, hogy a civileket feltartóztassák? Hogy nyolc-tízezres tömeget szorítsanak vissza, 1500 fegyvertelen, de ellenséges érzületű munkaszolgálatost tartsanak sakkban, és védjenek meg egy háromemeletes, négy utcára néző laktanyát – ötvenen, tisztiiskolások. Kadétok. Gyerekek. Ez volt a minisztériumi intézkedés. Szóval, megjelentek, teljes fegyverzetben, rohamsisakban, géppisztollyal, tartalék lőszerrel. Aztán, amint meglátta a helyzetet, az ő vezénylő tisztjük is eltűnt egy pillanat alatt, a civilek pedig gyűrűbe fogták őket is. Parancsnok nem volt, parancs nem volt, a fegyvereket hamarosan átadták a civileknek. Most már valódi fegyvereket, valódi lőszerrel. Ekkor aztán el is mentek a civilek, akkor már dörögtek szerte a városban a fegyverek, inkább messzebb, mint közel. Idővel a tisztiiskolások is eltűntek az éjszakában... Bedöntve a laktanya kapuja, tisztek sehol. Hülyén éreztük magunkat, féltünk és bosszankodtunk. Haragudtunk az erőszakos civilekre, mert erőszakosak voltak.

– *Hogy lehet a civil tömeg erőszakos a katonákkal szemben? Ahogy a katonaság fegyvertelen a civilekkel szemben! Ahogy a tisztek, akik félnek a saját katonáiktól, és nem adnak fegyvert a kezükbe, hogy megvédjék őket, magukat és a rájuk bízott laktanyát.*

– A századparancsnokunk, a kevesek egyike, aki velünk maradt, azért néhányunkat maga mellé vett, a laktanya védelmére. A kezünkbe nyomtak – honnan, honnan nem szerezték – olyan kispuskát, amelyet vidéki gyerek flóbert néven ismert (ami *amúgy* nem rossz fegyver). Váratlanul megjelent két rendőr, „Hozzánk csatlakoznak!” – mondták, (talán a Rádiótól menekültek), reggelre aztán eltűntek.

Teljes bizonytalanságban voltunk, ráadásul az épületnek csak a földszintje és a két alsó emelete volt a laktanya tulajdonában (meg a pince), a felső emeletet civilek szállták meg (más civilek, mint akik fegyverért jöttek, ők addigra már eltávoztak). Ezekről nem tudtuk, kicsodák. Őrült volt, aki így engedett működni egy laktanyát, vagy inkább minisztériumi hivatalnok-katona, aki csak a büntetésünkre gondolt, a védelmünkre nem! Egyelőre ezek a civilek is csak figyeltek, de nyilván nem szórakozásból.

A laktanya igazi védelmét Maléter Pál teremtette meg, ő egy-két nappal később érkezett, talán 25-én. Maléter nevét ismertük, ő volt a munkaszolgálatosok országos parancsnoka. Négy harckocsival érkezett, a harckocsik tele voltak kézfegyverrel: géppisztollyal, karabéllyal, na meg lőszerrel. A négy harckocsit a laktanya sarkainál helyezte el, kivéve a József körút–Üllői út sarkát, ott egy magányos harckocsi nagyon feltűnő lett volna, és minden oldalról kitűnő célpont. A negyedik harckocsi a laktanya főbejáratát zárta el, amelyet még 23-án este törtek be a civilek teherautóval.

Maléter tudta, hogy „politikailag megbízhatatlanok” közé jön, akik emiatt fegyveres kiképzést sem kaptak. Most azonban neki a laktanyát kellett megvédenie, és erre kizárólag a maga páncélosaival aligha lett volna képes. Most, egy óra leforgása alatt – valójában a saját korábbi rendelkezéseivel ellentétben – katonát kellett faragni belőlünk.

– *Maléter nevét azért ismerték Magyarországon, akik járatosak voltak katonai dolgokban. Felvidéki katonacsalád sarja volt, francia-osztrák származék, aki a fogságban átállt a szovjetekhez, aztán „visszadobták”, mint kiképzett partizánvezért. Tábornok lett idővel, bár – beszélik – új elvtársai nem bíztak benne igazán. De mint a munkaszolgálatos egységek parancsnoka, mégis hírbedtté tette a nevét. Beszélnek azt is, hogy a közvetlen családján kívül a rokonsága, a fiatalkori ismerősök megszakították vele a kapcsolatot.*

– Na, most idehallgass! A tisztjeink nagy része üvöltözött velünk, hogy szabotáló fasiszta disznók, a civilek nagy része ávósbérenc gyilkosoknak nevezett, más részük a keblére akart ölelni – cserébe a töltetlen fegyvereinkért. Ekkor jött Maléter... Jött tankokkal, fegyverrel, fegyelemmel és megvédte a laktanyát, az ezerötszáz bennlévőt. Nem volt cirkusz, se lelkenedés, se handabanda. Kiképzetlen katonák voltunk, akik a magunk emberségére szorultunk, és ő ehhez a vezetőnk lett. És többet nem volt muszos meg osztályellenség meg hasonlók.

Két méternél magasabb, szálfatermetű férfi volt, harminckilenc éves, ezt persze így pontosan akkor nem tudtuk. Az udvarra vezényelte mind az ezerötszáz főt, ő maga középen fölállt egy sámlira, bár anélkül is magasabb volt mindenkinél. Kért egy géppisztolyt, ott, a szemünk láttára szétkapta, aztán összerakta. Megint szét és megint össze. A kezünkbe adta, és hangos szóval magyarázta, mire figyeljünk. A helyes kéztartást, meg mindent, amit egy félóra alatt, egy sámlin állva, el lehet magyarázni. Normális laktanyában ez egy kiképző őrmester dolga. Ő ezredes volt, a hivatalos megszólítása: ezredes bajtárs, de mi csak Pali bácsinak hívtuk.

– *És mondd... szökés, már úgy értem, a sorállományúak közül, nem volt? A tisztetek, ugye, hivatalosan, de ti...*

– Hát, főleg a cigányfiúk közül azért tűnt el egy-egy. Az első napokban. Ők igazán félték. Nekik még eggyel több okuk volt, mint nekünk. De, ahogy Maléter megjött, nem volt több dezertálás. Ahogy a rend megteremtődött, nem tudtak szökni, meg nem is akartak.

– *Mennyire voltatok magatokra utalva, vagy 25-ike után volt már kapcsolatotok más katonai egységekkel, esetleg a nemzetőrséggel?*

– Tőlünk alig száz méterre volt a Corvin-köz, szemben a laktanya homlokzati oldalával. Hogy ott mi történt pontosan, azt nyilván jobban tudják, akik ő közöttük voltak. Mi másként láttunk egy sor dolgot, de más is volt a helyzetünk. A Corvin-köziek főleg civilek voltak, közöttük sok fiatal, szinte még gyerek. Környékbeliek, akik ismerték a józsefvárosi utcákat, portyázásaik során zsákmányoltak egy páncéltörő ágyút meg egy csomó hozzávaló lőszerrel. Beállították a Corvin mozi előcsarnokába, ahol ők maguk védelem alatt voltak, az ágyú pedig fedezékben. A mozi

lépcsőjén később egy másik, nagyobb ágyút helyeztek el. Szemben, a Körút másik oldalán, az egyik lakásból jelezték, ha szovjet harckocsi vagy páncélaút közeledett. Amint a jármű az utcatorkolathoz ért, már tüzelt is a páncéltörő. Ő náluk láttuk először, hogy benzinnel teli üvegeket ronggyal dugdosnak be, a rongyot meggyújtják, és a tank légszűrőjére dobják. Az üveg eltörik, az égő benzin a páncélos belsejébe folyik, a tank kigyullad, a lőszer felrobban benne. Mondták, szovjet találmány ez is, partizán ötlet, városi hadviseléshez való, Molotov-koktél a neve.

A páncéltörő miatt meg a Molotov-koktélok miatt veszedelmes lett a környékünk a szovjetek szemében. De nem a Kilián miatt... Az első napok magányos páncélosai után a szovjetek most hármaskötelékben robogtak végig a Körúton, az Üllői úton. És minden „gyanús mozdulatra” lőttek, ágyú- és géppuskatűzet zúdítottak lakásokra, járókelőkre, ha valaki az utcára tévedt.

A benzines palack ellen nehéz védekezni, ha begyullad a tank, pillanatokon belül robbanhat. Ilyenkor a bennülő legénység kiugrott a tank tetején át, a házfalakhoz lapult vagy a járdaszegély mellé hasalt. A robbanás erejét csak növelte a harckocsi mindkét oldalán elhelyezett üzemanyagtartály. A robbanáskor gyakran a lövegtorony is a levegőbe röpült, egy ilyen robbanás szakította le a Valéria kávéház homlokzatát, éppen átellenben a laktanyával. A környéken a forradalom napjaiban negyvennél több szovjet páncélost lőttek ki, részben a Corvin-köziek, részben más fegyveres csoportok.

Maléter fölkészült ugyan a laktanya védelmére, de tudta, négy páncélossal aligha veheti föl a harcot a sokszoros szovjet túlerővel szemben. Ő meg akarta őrizni a fegyvernyugvást, a magyar harckocsik lövegcsövét a föld felé irányozta, így fejezte ki, hogy a békés megoldás híve. A szovjetek ellen sem taktikai megfontolásból, sem elvi meggyőződésből nem akart harcolni. De a laktanya védelmére természetesen fölkészült. Veszedelmes tojástánc volt ez részéről. Tíz napon át sikeres tojástánc... Azért a Kilián sarkát, ahonnan mindkét nagy útvonalra volt kilátás, négy irányból csak tönkre lőtték, innen figyeltük – mi azt hittük: észrevétlenül – közelednek-e tankok, harckocsi kötelékek. És közben bizonyosan „gyanús mozdulatokat” tettünk.

Maléter személyes bátorsága példamutató volt. Mondtam már, hogy a felső emeleten idegenek tartózkodtak, az épület oldalszárnyán keresztül oda följuthattak, meg arra el is tűnhettek. Egyik nap délelőtt, onnan fölülről tüzet nyitottak a laktanya udvarára, az ott tartózkodó katonákra. Maléter ekkor 5-6 fős, önkéntes csoportot toborzott, maga állt a csoport élére és a felső emeletet megtisztította a lövöldözőktől. A tűzharcban egy támadó meghalt, egy megsebesült, a többi elmenekült. Ez a partizánvezér gesztusa volt, nem a minisztériumi osztályvezetőé, mi ettől kezdve még inkább úgy néztünk rá, mint igazi hősré.

– *Említetted, hogy egészségügyi voltál a laktanyában, szanitéc. De az ilyen polgárháborús helyzetben ez talán még kockázatosabb beosztás, mint a sorkatoné.*

– De még mennyire! Heten voltunk egészségügyiék, a parancsnokunk Derkovics Pál. Az egészségügyi helység az alagsorban volt, a laktanya legvédelettebb szintjén, a bejárata a főkapu közelében. Hogy közel legyen, ha keresik, vagy ha valami „helyzet van”, Maléter gyakran a mi helységünkben aludt. A fémváz katonai-kórházi ágyat meg kellett toldani egy hokedlival, amire a lábát kinyújthatta. Október 25-én váratlanul vezényelték a Kiliánba, tányérsapkáját a minisztériumban felejtette, ezért mindvégig a páncélosok fekete, bordázott sapkáját viselte. Így készültek róla a fényképek is az újságban. Ott ült közöttünk a huzatos, homályos alagsori

helységben, fél füllel a külső zajokra figyelt, de közben szívesen mesélt. Frontélményeket, a fogságról, a háború végén szülőhelyem városparancsnoka volt néhány hétig.

Parancsot adott, hogy a laktanya közelében kilőtt tankokból menekülő orosz katonáknak nyújtsunk segítséget, szállítsuk őket a laktanyába. Maléter jól beszélt oroszul, a sebesült orosz katonákat kihallgatta, hogy megtudja, mekkora haderővel állunk szemben, honnan várható támadás. Az orosz katonák között is sok volt a fiatal, kopaszra nyírt, kerekfejű, sokan azt hitték, Egyiptomba küldték őket az angolok ellen, ezért a közeli Dunára azt hitték: a Szuezi-csatorna, sőt – ez ugyan nem nálunk történt, de beszélték a környéken –, volt orosz katona, aki krokodilt akart lőni.

– *A tájékoztatás azért, úgy látszik, máshol sem a hadseregek erőssége. Vagy inkább a tájékoztatás visszatartása a hadviselés egyik módja?*

– Igen, hát így gondolkoztak sokan az oroszok közül Magyarországról, Budapestről. Pedig a számunkra izgalmas idők még ezután következtek.

Október utolsó napjaiban (úgy 26-28-án) egyszerre rettenetes aknatűz zúdult a környékre. Semmi kétség, nekünk szólt ez az üzenet, csak éppen... Csak éppen az aknák legtöbbször a laktanya mögé, a Tűzoltó utcai gyermekklinikára hullott. A kórház sebezhető intézmény volt vékony falaival, hatalmas üvegablakaival, de leginkább a benne elhelyezett beteg gyerekekkel. Már az első aknazápor következtében sokan meghaltak és – bár az orvosok és a nővérek a betegeket a kórház pincéjébe szállították – állandó életveszélynek voltak kitéve.

Talán az orvosok közül figyelmeztette valaki Malétert a tragikus tévedésre, talán ő maga is fölismerete, hogy a gyermekkórház végveszélybe került, és – némiképp – a Kilián helyett szenved és pusztul.

Maléter levelet írt, oroszul, hármat, azonos szöveggel. Aztán megint önkéntes jelentkezőket kért, veszedelmes feladatra, amihez ráadásul némi városismeret is kellett. Az orosz aknavető egységet kellett megkeresni, Maléter a levélben közölte, hogy hibásak az aknavetőnek megadott koordináták, a laktanya helyett a gyermekkórházat lövik. Ráadásul a szovjet üteg tartózkodási helyéről se volt pontos információnk (amit a parancsnokunk tudott, a sebesült orosz katonáktól tudta, ők viszont nem voltak túl beszédesek).

Végül megvolt a három önként jelentkező, nem ment könnyen a dolog, az egészségügyiek közül mi vállaltuk hárman a követséget. A leveleket a csizmánk talpába rejtettük, fehér köpenyünkön nagyméretű vörös kereszt virított. Az előző napokban már több vöröskeresztes kocsira és mentőautóra rálöttek, mert fegyvert, lőszert szállítottak, vagy ávosokat menekítettek. Vöröskeresztes autónk se volt akkor még, így hát gyalog indultunk útnak. Nem volt igazi felderítői tapasztalatunk se (honnan is lett volna), együtt maradtunk, nem választottunk külön útvonalat. A csendes útszakaszokat kerestük, de a városban mindenfelé dörögtek a fegyverek, eltévedt golyó bármikor eltalálhatott, fehér köpenyünk amúgy is feltűnő célpontot kínált. Ha a civil fegyveresek vagy a frissen megalakult nemzetőrség tagjai megtalálják nálunk az orosz nyelvű levelet, akár az életünk is veszélybe kerül. A Kálvin téri tűzpárbajon hason csúszva, futva és rejtőzködve jutottunk át, lekerültünk a Duna-part felé, aztán mégis inkább a belvárosi csöndesebb utcákat kerestük. Délután volt már, mire a Lánchídhöz értünk, a pesti hídfőnél nem volt őrség. A hídon le-lehasalva lépkedtünk előre, hol az egyik, hol a másik partról dördült el felénk egy-egy géppisztolysorozat, ilyenkor az úttest szélére vetettük magunkat, és percekig némán fekdünk az

aszfalton. A laktanyából a budai hídfőig két órán át tartott az út. Csizmánkban lucskos lett a három levél.

A budai Duna-parton, valamelyik kapualjból, a gesztenyefák alól, vagy honnan, egyszerre egy orosz járőregység toppant elő és fogott közre bennünket. Persze, őket kerestük, most mégis a torkunkban dobogott a szívünk. Titkos megbízatással, a polgárháborúban álló városon keresztül, amit alig ismertünk, fegyveres katonákkal és fegyveres civilekkel szemben, miközben mi magunk nem is voltunk fölfegyverezve – elképzelheted, hogy nem éreztük valami jól magunkat. Ráadásul hófehér lepedőbe burkolózva, amelyik már mocskos volt sártól, vértől, téglaportól, kövezen hasalástól – ilyenek voltunk.

– Gye kamangyir? – ez volt az egyetlen mondat, amit mindhárman betanultunk és görcsösen mondogattunk egész úton. – Hol a parancsnok? – Az őrség megmotozott, a levelet mi magunk adtuk oda, fegyverünk úgy se volt, látták, hogy követségben vagyunk. Bekötötték a szemünket, és elvezettek egy léckerítéssel elkerített, félig romos telekre. Ott álltak az aknavető, a szomszédos ház pincéjében volt a parancsnoknak, a kamangyirnak a harcálláspontja.

– *Tudod, hogy pontosan hol volt ez a telek? Ma oda találnál?*

– Ma? Másnap sem találtam volna meg. Pesti se vagyok igazán, budai még kevésbé! Egy romos telket, őszi ködben, bekötött szemmel, ötven évvel később hogy a fenébe találnék meg, miközben akkor is egész úton a hátamhoz tuszkolták a géppisztoly csövét!

– *Jó, jó, de talán a történelem még hálás lesz neked ezért az apró információért!*

– Hát, az már eddig is eléggé hálás volt...! Szóval a járőr-parancsnok átadta a leveleket, a kamangyir elolvasta, odahívta az egyik aknavető, aki a koordinátákat tartotta nyilván, megmutatta neki a pontosított adatokat, mi pedig ezzel el voltunk bocsátva. A szívünk megint csak a torkunkban dobogott. Talán most jön a főbelövés, a falhoz állítás, esetleg a Szibériába hurcolás. A csizmánk levelek nélkül is megnyirkosodott. Aztán megint bekötötték a szemünket, két perc múlva se kamangyir, se oroszok. Ment le a nap, csönd és béke volt a Duna-parton. Egyelőre. Mehettünk haza. A másik irányba indultunk, a Margit-hídon át, hiába volt arrafelé barikád és fölszedett villamossín, mégis az volt a Nagykörút, bennünk munkált a megkönnyebbülés.

– *Hogy most már biztosan titeket fognak löni az oroszok a kórház helyett?*

– Erre így, akkor, nem gondoltunk. Csak hogy túl vagyunk a megbízatáson. Maléter behívott az irodájába, föl az emeleti szobájába, örült, hogy sebesülés nélkül érkeztünk vissza. Kezet fogott mind a hármunkkal, azt a kézfogást azért nem felejttem el, amíg élek. A gyermekkórház megszabadult az aknatűztől.

– *Miközben hallgattam a küldetésetek történetét, figyeltem az arcodat, mintha most élted volna át az egészet, minden félelmével, izgalmával együtt. Utólag még talán olyan is akad, aki megirigyelné tőletek. Kalandnak nézné, maga talán másképp hajtotta volna végre. Az biztos, nem mindenkivel fordult ilyesmi elő az elmúlt félszázadban, békésnek mondott éveinkben.*

– Talán én is elengedtem volna. Mégis... jó hogy velem történt, hiszen magam vállalkoztam rá. Az ember sose tudja, hogyan fog cselekedni, ha ilyen különleges helyzetbe kerül.

– *És a fegyvernagy napjaiban és óráiban milyen volt az élet a Kiliánban? Mit csináltak a botcsinálta katonák, amikor elhárult a fejük felől az osztályidegenség vádja? A hétköznapjaitok milyenek voltak?*

– Azért abban a tizenkét napban meg a következő néhányban kevés volt, ami unalmas laktanyai hétköznapi volt mondható. A laktanya védelmét Maléter megszervezte ugyan, de a saját páncélosai az erőnek inkább a látszatát keltették. Mi magunk minimális kiképzést kaptunk és többnyire könnyű kézfegyverekkel voltunk ellátva, a parancsnokunk pedig mindenáron a békét kereste. Amennyire a békét lehet keresni és megtalálni egy polgárháborús nagyvárosban, amikor képzett és képzetlen fegyveresek állnak szemben egymással, nyíltan és rejtőzködve, hazaiak és ellenséges-szövetséges külföldiek. De közülünk ezt akkor senki nem gondolta végig. Nem is tudtuk igazán. Viszont éhesek voltunk, mert ezerötszázan idővel fölettük a készleteket, a kötszer- és a gyógyszer szállítás is akadozott. Magunknak kellett mindent megoldani, egyik napról a másikra.

– *Honnan szereztétek a gyógyszert, a kötszert?*

– A Honvéd-kórházból, elsősorban onnan, de szükség esetén máshonnan is. Kaptunk mindent bőségesen, ha kellett, a Corvin-köziieknek is juttattunk belőle. Ez az egészségügyiek vezetőjének és a parancsnoknak az egyetértésével történt.

Kaptunk aztán nemzetőri igazolványt is, hogy zavartalan legyen az élelmiszerellátás. Volt egy kisteherautó, azzal jártuk a környék üzleteit. Egy alkalommal csak nehezen találtunk nyitva tartó húsboltot. Hosszú sor várakozott az üzlet előtt, mi megálltunk, igazoltuk magunkat, és mondtuk a boltvezetőnek, mennyi húsról van szükségünk. Hát, ez több volt, mint az ő egész készlete. Kiállt az utcára, a sorban állók elé és közölte, nem tud több húst kimérni, mert a teljes készlet a Kilián laktanyának kell. Láttad volna az embereket, szinte hihetetlen volt a viselkedésük! Ők maguk segítettek, hogy a raktárkészlet mielőbb a teherautóra kerüljön. És közben baráti szó, kézfogás, vállveregetés, szinte megtisztelve érezték magukat, hogy mi vittük el előlük a húst. Nekünk persze jó volt érezni ezt a bizalmat, ezt a szeretetet. Azon kívül ezerötszáz éhes száj várta „odahaza” az ebédet, a vacsorát. És ilyen megnyilatkozást lépten-nyomon tapasztaltam.

– *Igen, a Kilián-laktanya híre legendás volt azokban a napokban. És Maléter neve.*

– Nézd, hogy mi történik a városban, mi mindebből szinte semmit se tudtunk. Rádió, nem volt, csak amit véletlenül láttunk az utcán, az oroszoknál jártunkban, vagy amit a Corvin-köziektől hallottunk, mindez azért véletlen és töredékes információ volt. Az „utca embere”, ahogy mondani szokták, ott nyilatkozott meg a húsbolt előtt, a péknél.

– *Hát, igen, szép dolgok ezek, emlékeztetéseket és felemelők. Vagy voltak másmilyen tapasztalataid is?*

– Voltak azért furcsa dolgok is. A József-körúton, közel az Üllői úthoz volt egy OFOTÉRT üzlet, a kirakat üvegét a lövések és a légnyomás betörte, az értékes fényképezőgépek és fotóberendezések ott maradtak érintetlenül. Valaki, mondjuk így: „egy zavarosban halászó egyén” megpróbálta kihasználni a helyzetet, az ellenőrzés hiányát, lopni akart a kirakattól. Másnap reggel ott találtuk a férfi holttestét, félig kilógott a kirakattól – géppisztolysorozat végzett vele – a kirakat falán papírlap, rajta a szöveg: „Így jár, aki ki akarja használni a forradalmat!”

– *Ilyen esetet többen is meséltek, a város különböző részeiből. És főként az első napokból.*

– Az élelmiszerellátás nem volt gyerekjáték. Magunkra voltunk utalva, nagyon sokan voltunk, a beszerzési lehetőségek meg akadoztak. De volt, ami éppen akkor működött igazán! A kisteherautóval naponta többször is jártam a Király utcában, ott volt az UNRRA elosztó üzlete, ott szereztük be a legtöbb élelmiszert, ami kellett. Ez olyan nyugati segélyszállítmány, ami 45 után

rendszeres volt, aztán megszűnt, de 56 napjaiban és még néhány hónapig megint működött. De lehet, hogy nem is ez volt akkor már a hivatalos neve, csak mi hívtuk úgy, magunk között. De tény, hogy ami igazán jó enivaló és gyümölcs volt, onnan szereztük be: a vaját, sajtot, cukrot, a tejport, déli gyümölcsöt, citromot, teát.

Sőt, október utolsó napjaiban, november elején Pest megyei falvakba is elkerültünk, akár hiszed, akár nem, még élő állatot is hoztunk a laktanyába, baromfit főleg, meg tojást, tejet.

– *Az UNRRA már 47-ben megszűnt Európában, de segélyszállítmányok persze voltak időnként, éppen 56-ban, meg utána is!*

– Mi, egészségügyiek láttuk el Maléter személyes őrizetét a laktanyán belül. Így aztán többet voltunk vele, mint a többiek. Magánbeszélgetései során többször elhangzott szájából a következő mondat: – Én, mint katonáember mondom, nem lehet gyerekekkel csatát nyerni! – ez volt a véleménye a Corvin-köziokről. Elismerte a hősiességüket, többször át is ment a Corvin-közbe tárgyalni, de ő maga a diplomáciai megoldás híve volt, ellenezte a fegyveres konfliktust. Tudta, micsoda katonai fölény van a szovjetek oldalán! Hogy a gyógyszeren, kötszeren kívül mivel segítette, és segítette-e egyáltalán a Corvin-köziakat, nem tudom, erről nekünk, természetesen, soha nem beszélt. De, amit olyan gyakran vetnek a szemére, évtizedekkel később is, hogy szembeszállt volna a Corvin-köziakkal, és fegyveresen fenyegette vagy megtámadta volna őket, mindebből egy szó se igaz! Ezt persze én mondom, a semmibe be nem avatott szanitéc, aki a csizmájában cipelte a követség levelét.

– *Nem beszélte még a többi tisztról, akik a helyükön maradtak. Persze, Maléter árnyékában talán nem olyan fontos a szerepük. Vagy tévedek...?*

– Lehetetlen, hogy legalább Illés századosról meg ne emlékezzem! Október utolsó napjaiban (talán 30-ikán), egy délelőtt, a környéken váratlanul kiújultak a harcok: szovjet harckocsik dübörögtek, magyar benzines palackok röpültek, az egyik tank lángba borult, megállt és nem indult el többet. Nem volt benne sok lövedék, ezért nem is robbant föl. A bennülők a harckocsi fenéknylásán át kimenekültek, és a legelső ablaksoron át a laktanya pincéjébe vetették magukat. A laktanya ügyeletes tisztje, ő volt Illés százados, néhányad magával a menekült orosz katonák megkeresésére indult. A szándéka – mint máskor is – az volt, hogy Maléterhez vezeti őket, ellátást biztosít a sebesülteknek. A pincefolyosó egyik szögletébe húzódva azonban az egyik orosz katona oldalfegyverével az ügyeletes tisztet fejbe lőtte. A pisztolylövedék az orr és a szem között hatolt a koponyába, így Illés százados azonnal meghalt. Ő korábban az egyik budapesti kerület munkaszolgálatos századának volt a parancsnoka, de október 23-a után haláláig velünk maradt.

Szerettünk volna katonai temetést rendezni meghalt tisztünknek, ezért egészségügyi parancsnokommal az újpesti tanácshoz mentünk intézkedni (Illés százados újpesti lakos volt). November 4-e után azonban erre már nem kerülhetett sor. Maléter – úgy tudom – a fegyvert használó orosz katonát átadta a nemzetőrségnek.

Volt egy cifra esetem, kínos eset... Már a nyugalom napjaiban, november elején talán. A közeli járványkórházból tértem visszafelé, koraeste a laktanyába, zsebemben nyíltparanccsal, vállamon az egészségügyi táskával. Az egyik közeli mellékutcában, egy sötét kapualjból két fiatal fiú ugrott elém (olyan 13-15 évesek) és karabélyt szegezett rám. A földre tétették a táskámat, majd fölszólítottak, hogy hátráljak 8-10 lépést. Az egyik mindvégig rám szegezte a fegyverét, a másik kikapdosta a táskából az értékesebb holmikat, aztán mindketten eltűntek a sötét kapualjban. Azt

se tudtam, töltve volt-e a kölykök fegyvere.

Egy napfényes, októbervégi délelőtt meglátogatott édesapám. A hajdani tartalékos huszártiszt, aki már akkor maga is 56 éves volt, a szikár és konok férfiú, aki ritkábban mosolygott, mint zsörtölődött életében, most alkalmi járművel utazott föl szülővárosomból, hogy szemre vételezzen. Nem a munkaszolgálatra nyomorított gyereket, hanem a budapesti Kilián laktanya védőinek egyikét, akikről már annyit olvasott az újságban és hallott a rádióban. Most eljött, hogy maga győződjön meg mindenről. Nem hitt benne, hogy Magyarország politikai helyzete, társadalmi rendje valaha is megváltozhat, nem hitt 1956 októberének napjaiban sem. Mégis eljött. Szálfa magas ember volt édesapám is, csoda volt látnom magam körül ezt a két óriást, apámat és Maléter tábornokot, akik azokban a napokban a szeretetemet és a tiszteletemet bírták.

Másnap Vácra indultunk, az ottani kórház jelezte, tud megfelelő mennyiségű vért adni a laktanya részére, amelynek a kórházrészlegét egyre jobban fölszereltük. Mintha éreztünk volna valamit, október 30-a volt... De nem jutottunk el Vácig, Dunakeszi határában a mentőautónk lerobbant. Egyszerre egy szakasz orosz fegyveres vette körül a kocsinkat és megmotoztak. Ahogy körülnéztünk, Budapest határától úgy 2-3 kilométerre voltunk, egy szovjet harcokosi ezred állta el az utat, semmiféle barátságot nem mutattak, se pedig segítőkész szándékot. Munkába igyekvő gyalogosokat kértünk meg, tolják meg a kocsinkat, sikerült az akkumulátorba életet lehelni, az autónk egészen a Nemzeti Múzeumig baj nélkül visszajutott. Ott végleg lefulladt. Innen már gyalog siettünk be a laktanyába, hogy vontatót szerezzünk. Egy óra múlva kocsinkat a Múzeum előtt kiégve találtuk...

November 3-án már nyolcadik napja voltam egyfolytában szolgálatban, szóvá is tettem ezt Pali bácsinak. Akkor már ritkábban láttuk a laktanyában, delegációkkal tárgyalt, vezérőrnaggyá léptették elő, miniszterré nevezték ki. Kevesebb ideje maradt ránk, de azért, ha kellett, megtaláltuk, Aznap este éjszakai tárgyalásra készült a szovjetekkel, Tökölön. Aláírta az eltávozási engedélyt: – „Két hét jutalomszabadságot kap, ma éjfélkor elhagyhatja a laktanyát!” – rám mosolygott, aztán visszavonult az egészségügyi szobába, és még pihent egyet a meghosszabbított vaságyon.

– *Az életemet köszönheted ennek az aláírásnak. Visszamentél-e utána még a Kiliánba?*

– 1956. december közepén, a rádión keresztül értesültem, hogy a Kilián laktanya sorállományát – hasonlóan más laktanyákéhoz – leszerelik. A budai Várban, az Úri utcában volt akkoriban a Városparancsnokság. A rádióban közölt időben megjelentem, pillanatok alatt leszereltek, új katonakönyvet kaptunk, amelyben már a munkaszolgálat név se szerepelt. Egészségügyi katonatársaim közül senkivel se találkoztam, se akkor, se azóta. Azért másoktól lehetett hallani ezt-azt a november 4-ét követő napokról. De ezeket csak hallomás után mondom, magam nem voltam tanúja.

Amikor megindult az orosz támadás, tudni lehetett, hogy mindenféle ellenállás reménytelen. Az összehangolt páncélostámadást aknazápor egészítette ki, a tankok ágyúval és gépfegyverrel mindenre és mindenkire lőttek, de elsősorban a laktanya kapujára és ablakaira, pincéjére és padlására. Az aknák, amelyek a laktanya udvara fölött, az emelet magasságában robbantak, rettentő károkat okoztak az épületben, lehetetlenné tették a fedezékbe vonulást, és súlyos sérüléseket okoztak. És emlegetnek szabotázst is. Árulást...? Olyan, aki mindvégig ott volt közöttünk? Vagy éppen ezt bízták rá elvégzendő feladatként? A laktanya udvarán oszlopsor fut

körbe, ennek a közeibe, homokzsákok fedezékébe, géppuskákat állítottak fel, talán 14-et. A támadásra várva, az utolsó ellenőrzés során a géppuskából valaki kiszerelte az ütőszeget, talán ha két géppuska viszonzta a támadók fegyverének tüzét. A géppuskák mögött fekvőkkel azonnal sortűz végzett. Akik a laktanya főkapujában, föltett kézzel, fehér zászló alatt adták meg magukat, azokat a helyszínen felkoncolták. Akik a pincében bújtak meg, azokat összeterelték, vagonba rakták, és a Szovjetunióba szállították. Egy hónapig voltak ott. Aztán hazahozták, nem volt érdemes ott tartani őket, se tovább szállítani.

A laktanya hátsó oldala egy ütött-kopott, ócska telekre néz, rajta raktárak, bádoggal viskók. A laktanya mosdóinak az ablakai ide nyílnak. A támadás idején a menekülő katonák összecsavarták és egymáshoz kötötték a lepedőket, azokon ereszkedtek le és menekültek el a sötét ferencvárosi sikátorokon át. Sokan egyszerűen kiugráltak az ablakon, a lábukat törték, de az életüket megmentették. Így beszélnek.

(Zsolt most elhallgat. Befejezte? Vagy csak abbahagyta? Vajon megkönnyebbült, hogy megfogalmazta, és elmondta, ami a lelkét nyomta?)

Szólni nem merek. Töltök a pohárba, vörös a bor, nem nyúlunk hozzá. Valamit mégis szólni kellene. Ő szól, most már végezni akarja.)

– Ahogy mondtad, ott volt ez az „erőd a keresztúton”, de mondhatnám úgy is: a Kilián keresztbe feküdt az életemen. Minden másképp lett, mint ahogy lehetett volna, mint ahogy kellett volna lenni. Először kulákgyerek voltam, aztán tisztázódott, hogy ez nem igaz, de addigra muszos lettem. Aztán ezt is elfelejtették, és helyette lettem kiliános. Melyik a jobb? Melyik a rosszabb? Én akartam oda bevonulni? Ha Ceglédre vagy Kalocsára hívnak be, senki se olvassa a fejemre. Fegyver nélküli szanitéc voltam – ki hiszi ezt el nekem? Megmentettem a gyermekkórházban több tucat gyerek életét. A válasz: harcoltam a szovjetek ellen. Soha nem lőttem emberre, bekötöztem a sebesülteket. A válasz: Maléter kedvence voltam. És örüljek, hogy nem úgy végeztem, mint ő.

A lelkesekkel sose lelkesedtem együtt, de a gyűlölködőkkel se gyűlölködtem együtt. Talán apám keserű bizalmatlansága sugallta nekem mindazt, vagy a rossz tapasztalat a lelkesedésről, a gyűlöletről – ahogy éppen azokban a napokban láttam.

– *Félsz? Vagy: még mindig félsz? Féltél valaha is leszerelésed óta?*

– Úgy, ahogy az orosz aknavetősök között féltém, úgy nem. Vagy mint azok féltek, akik a laktanyaablakon át menekültek az aknatűz elől. Nem is félelem ez, de valami rossz érzés. Nagyon rossz érzés, ami bennem lakik, és velem jár mindenhová. A viszolygás azokkal szemben, akik nem tudják elviselni, hogy túléltem, amit szerintük nem lett volna szabad túlélnem.

A felszabadító Egyesült Államok

1948-ban az USA Office of Policy Coordination (Politikakoordinációs Hivatal) nevű kémszervezete az alábbi tervezetet dolgozta ki a Szovjetunió és csatlós államainak meggyengítésére:

I. tevékenységcsoport – pszichológiai hadviselés

- a) program – sajtó (rendszeres és alkalmi kiadványok)
- b) program – rádió
- c) program – vegyes (postai küldemények, névtelen levelek, szóbeszéd)

II. tevékenységcsoport – politikai hadviselés

- a) program – földalatti ellenállás támogatása
- b) program – kitelepített személyek és menekültek támogatása
- c) program – a szabad országokban élő antikommunisták támogatása
- d) program – a disszidálás támogatása

III. tevékenységcsoport – gazdasági hadviselés

- a) program – nyers- és alapanyag-műveletek (titkos megelőző felvásárlások, piaci manipuláció, feketepiaci műveletek)
- b) program – pénzügyi műveletek (valutaspekuláció, pénzhamisítás stb.)

IV. tevékenységcsoport – közvetlen megelőző akciók

- a) program – gerillák támogatása
- b) program – szabotázsok, ellenszabotázsok és bomlasztás
- c) program – evakuáció
- d) program – irreguláris egységek átdobása, hátországi bevetések előkészítése

V. tevékenységcsoport – vegyes

- a) program – frontszervezetek
- b) program – háborús tervek
- c) program – adminisztráció
- d) program – vegyes

Az OPC-nek nem volt szabad kirobbantania a harmadik világháborút, de működésének

ezenkívül alig voltak hivatalosan megfogalmazott korlátai.

Amikor azonban az SZKP Tájékoztatói Irodája 1948 júniusában kizárta tagjainak sorából Jugoszláviát, Washington felfigyelt. A rendkívül nyers jugoszláv diktatúra nem lehetett vonzó modell a többi kelet-európai ország számára, de Titónak a Szovjetunióval szembeni állásfoglalása őszinte volt és hiteles. A Truman-kabinet lassan egyre kedvezőbb elbánásban részesítette Belgrádot, s fontolgatta, hogy támogatni fogja az esetlegesen létrejövő hasonló, nemzeti kommunista rezsimet. Az OPC-nél úgy értékelték, hogy a Kreml körül szertefoszlott a misztikus mindenhatóság és tévedhetetlenség aurája, és a Moszkvától való elszakadás lehetősége ott motoszkál majd minden csatlós állam vezetőjének gondolatai közt. A kezdeti nagyszabású tervek ekkorra a kommunista országokon és pártokon belüli diverzió ösztönzésére szorítkoztak. A gyakorlatban azonban az Egyesült Államok nem talált lehetőséget arra, hogy befolyásolja a kommunista pártokon belüli s az azok közti viszonyokat. Semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy az Egyesült Államok hírszerzésének tisztviselői fontolóra vették volna titóisták „kiképzését” vagy annak a lehetőségét, hogy éket verjenek az egyes kommunista pártok vezetői közé. Ellenben programjuk hozzájárult az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején Bulgáriában, Magyarországon és Csehszlovákiában lefolytatott koncepciók perекhez, amelyek során egytől egyig elvű, szovjetbarát kommunistákat likvidáltak, hogy a külföldi ellenség fenyegetésére és az éberségre való figyelmeztetés örve alatt megerősítsék a diktatúrát.

Magyarországgal kapcsolatban az OPC – amely 1952 augusztusában beolvadt a CIA-ba – a kedvező tényezők közé sorolta a magyarok kommunizmustól való idegenkedését, valamint a kommunista párton belüli elégedetlenséget. A tervezhető műveletek szempontjából viszont kedvezőtlennek minősítette azt a tényt, hogy az országot a politikai rendőrség és a szovjet csapatok teljes ellenőrzésük alatt tartják és annak a valószínűségét, hogy amennyiben a kormány leváltása reális eshetőséggé válik, a Vörös Hadsereg minden valószínűség szerint közbelép. Az amerikai program egy, a római katolikus hitre épülő, országos ellenállási mozgalom kialakítására, s a parasztságnak a kollektivizálás elleni fellépésének erősítésére szorítkozott.

A pszichológiai hadviselés korai próbálkozásainak egyike volt hólabda-levelek küldése – részben Svájcból, részben Magyarország területén belülről –, amelyekben az ország elhagyására bátorították a magyar fiatalokat. Ám az CIA referátumaiban ott a megjegyzés: „Semmi nem bizonyítja, hogy a magyar fiatalok a hólabdalevek hatására elindultak volna a határok felé”. A CIA kiadványokat is postázott Magyarországra: a havonta hat oldalra megjelenő, antikommunista *Búzakeresztet*, az enyhén titóista *Magyar Kommunistát*, a parasztságnak szánt nacionalista *Toborzót* és a százötven példányban terjesztett *Magyar Jövőt*, amelynek impresszumát úgy nyomtatták, mintha rendelkezne a magyar hatóságok engedélyével is. A kommunista sajtóban hamarosan megjelenő erőteljes tiltakozásokat a CIA annak jeleként értékelte, hogy a program működik. Hogy hány Nyugatról érkező levél csúszhatott át a postahivatalokban alkalmazott cenzorok hálóján, nem tudható. A *Szabad Nép* mindenesetre felhasználta az alkalmat, hogy „éberségre” intsen a külföldi ellenség aknamunkája ürügyén. Rákosi egy egész sor, névvel ellátott, illetve névtelen levélben kapott párttársait és saját magát is kompromittáló dokumentumokat. A diktátor kijelenthette, hogy „ellenséges elemek” boldogan látnák a párt éléről való elmozdítását.

Ami a paramilitáris tevékenységeket illeti: voltak olyan tervek, hogy a célra a vezető emigráns politikusok szervezetét, az 1951-ben a Free Europe Committee közreműködésével megalakított (és a CIA által pénzelt) Magyar Nemzeti Bizottságot használják fel. A CIA nagy tisztelettel

viseltetett monsignore Varga Béla, a Bizottság vezetője iránt. A tervek szerint egy magyar munkaszolgálatos egységet állítottak volna fel, amely eleinte az Egyesült Államok katonai utánpótlásraktárainak őrzésében kapott volna feladatot Nyugat-Németországban, de később átvezényelhető lett volna másfajta, a magyar kommunista kormányzat elleni műveletekre is. Noha mindössze négy-hat emberből álló egységeket terveztek, a szövegből világosan kiderül, hogy úgy gondolták: ez az alakulat „képes lehet egy magyarországi ellenállási mozgalmat megteremteni és irányítani”. Nincs bizonyíték arra, hogy valaha is megpróbálták volna megvalósítani ezeket a terveket.

A CIA az 1956-os forradalmat közvetlenül megelőző időszakban a Szabad Európa Rádió informatív, valamint propagandaműsorain kívül nem folytatott komolyabb tevékenységet, s felfüggesztett, hibernált programok híján nem volt kihez segítségért fordulnia. 1953 előtt kiképeztek ugyan néhány magyar menekültet, hogy nemzetközi szükséghelyzetben bedobhassák őket, ezek azonban 1956-ra szétszéledtek, s ha az utolsó pillanatban toboroztak is újoncokat (erről semmiféle bizonyíték nem áll rendelkezésre), azok még bizonyosan nem voltak bevethetőek. A CIA és az Egyesült Államok más kormányzati szervei is csak Nyugat-Európából, a Szabad Európa Rádióból és a napisajtóból szerzett információkból követhették az eseményeket. A magyar hírszerzői jelentések szerint az egyetlen kivétel az volt, amikor a budapesti amerikai követségnek 1949-1950-ben a Honvédelmi Minisztérium és a politikai rendőrség éves költségvetéséről sikerült bizalmas értesítéseket szereznie.

Az 1956-os forradalom napjaiban a CIA-nak nem volt magyarul beszélő ügynöke a környező nyugat-európai fővárosokban, s Budapesten is mindössze egyetlenegy. Egészen nyilvánvalóan nem rendelkezett akciókész egységgel, amely Magyarországra indulhatott volna a felkelők segítségére. Mi több, ha a CIA fegyverrel vagy felszereléssel kívánta volna támogatni a magyarok harcát – és annak engedélyezését a főhadiszállás nem utasította volna el kerek perccel október 29-én –, a szállítás abba a nehézségbe ütközik, hogy a CIA nem ismerte a Nyugat-Európában tárolt fegyverek „pontos helyzetét és természetét”. Csak 1956 decemberében találták meg őket, egy teljes hónappal azután, hogy a Szovjetunió vérbe fojtotta a felkelést.

Az Egyesült Államok magyarországi jelenlétét Szabad Európa Rádió jelentette! Budapesten és a nagyobb városokban mind nagyobb tömegekhez jutottak el a SZER műsorai. Az objektivitása miatt inkább az értelmiség köreiből kedvelt BBC-vel, az *Amerika Hangjával* és a *Deutsche Wellével* szemben a SZER nem csak a napi huszonnégy órás adásidejével, hanem a kommunizmus állandó becsméréseivel és a szebb jövőről, a szabad Magyarországról festett reményteli képpel szerezte meg a feltétlen elsőbbséget.

A SZER létrehozásának gondolatát 1949-ben George Kennan, a Külügyminisztérium Politikai Tervezőrészlegének akkori vezetője vetette fel. Úgy vélte, hogy a terv hasznos elfoglaltságot biztosítana a kelet-európai antikommunista menekülteknek, akik így a saját anyanyelvükön tájékoztathatnák népüket a nagyvilág eseményeiről s arról, hogy mi történik valójában a szovjet tömbön belül. Az 1949-ben bejegyzett, névlegesen magántársaságként működő National Committee for Free Europe-ot olyan kiemelkedő személyiségek vezették, mint Dwight Eisenhower, Allen Dulles és Lucius Clay. Költségeit kezdettől fogva szinte kizárólag a CIA fedezte; a társaság Crusade for Freedom nevű pénzszerző alapítványának sikerült magánadományokat is szereznie, de voltaképpen csak arra szolgált, hogy leplezze a CIA szerepét a Szabad Európa Rádió alapításában, működtetésében és irányításában.

A rádió 1951-től négy évtizeden át sugározta Kelet-Európa felé nagy hatású műsorait. Amerikában széles körű, kétpárti támogatást élvezett, Európában már sokkal differenciáltabb volt a fogadtatása. 1953-1954-ben mind az amerikai, mind a nyugat-európai diplomaták úgy érezték, könnyebb lenne a dolguk, ha a SZER nem létezne, vagy legalábbis nem lenne olyan szókimondó. Akik viszont a Szovjetunió elleni pszichológiai hadviselésben voltak érdekeltek, vagy egyetértettek vele, hittek abban, hogy a SZER megnehezíti a kommunisták életét, s ennél fogva kiváló ötletnek tartották. Sztálin halála után a rádió a megszokottnál összetettebb feladatokkal szembesült, és meg kellett találnia a megfelelő módszereket, amikor megpróbált kialakítani egy, a kelet-európai államok felé mutatható, egységes politikát. A fő nehézséget az jelentette, hogy egybe kellett fésülni a szovjet tömbbel szembeni amerikai politika három, egymástól teljességgel független vonulatát, a konfrontációt, a versengést, illetve az enyhülést.

A SZER vezetése a Washingtonból érkező jelzések közül csak a konfrontációra vonatkozókat hallotta meg. Magyar Osztályának munkatársai természetesen elszánt antikommunisták voltak. Többségük jobboldali nézeteket vallott; mások középutasok voltak, az egyik műsorvezetőről köztudott volt, hogy fiatalkorában kommunista volt, két másik pedig a II. világháború előtt és alatt a magyar fasiszta pártokkal állt kapcsolatban. Hangjuk gyakran volt szenvedélyes, olykor ádáz, és majdnem mindig önelégült és farizeus – de a tartalom megfelelt az amerikai elvárásainak. Az adások, amelyek kitűnő keresztmetszetet nyújtottak a magyar lapok cikkeiből és a nyugati sajtójelentésekből, a magyar hallgatók számára érdekes híreket tartalmaztak arról is, hogy mi történik a vasfüggöny mögött. Rendszeresen bírálták a budapesti, moszkvai és más kommunista vezetőket, s a magyar adásokban név szerint is megemlégtettek egy-egy kirívóan agresszív vagy sötét lelkű funkcionáriust – tudomására hozva, hogy nem maradnak titokban üzelmei. Kritizálták a szovjet gazdasági kizsákmányolást is. Elterjesztették azt a hiedelmet, hogy Magyarország rendkívül gazdag uránban – ami nem volt igaz – valamint, hogy a Szovjetunió méltatlanul alacsony árat fizet ezért a fontos nyersanyagért – ez megfelelt a valóságnak.

A SZER a „szabad Magyarország hangja” a hazai politikai paletta szerves része lett, és népszerűsége minden várakozást felülmúlt. A SZER-nek azonban nem voltak kellően pontos fogalmai arról, hogy milyen világ alakult ki Sztálin halála után. Akárcsak a kor legtöbb washingtoni politikacsinálója, nem követte nyomon a desztalinizáció támolygó, visszavisszalépegetéseit, nem vette komolyan a titóista – vagy nemzeti kommunista – fenyegetés valódi veszélyét Moszkvának a nemzetközi kommunizmus fölötti egyeduralmára nézve, és nem mérte fel Magyarország 1953 és 1955 közötti reformpárti miniszterelnöke, Nagy Imre személyének valódi jelentőségét sem. Továbbra is maximalista követeléseket fogalmazott meg, és nem vette a fáradságot, hogy különbséget tegyen sztálinisták, antisztálinisták, titóisták, revizionisták, dogmatikusok és maoisták között.

Míg az amerikai irányítás amiatt nyugtalankodott, hogy az olyan új fejlemények, mint az 1955-ös genfi csúcstalálkozó, az osztrák békeegyezmény és Hruscsov látogatása Titónál hamis illúziókat kelthetnek Magyarországon a fokozatos reformokat illetően, a Magyar Osztály néhány józanabb gondolkodású szerkesztője és szerzője átgondolta és újrafogalmazta a felszabadításba vetett hitét és a gondolat támogatásának eszközeit. Élharcosuk Kovács Imre volt, aki a Münchenben megjelenő *Látóbatár* 1956 január-februári számában megjelenő cikkében leszögezte: „A Nyugat nem fog háborút indítani, hogy felszabadítsa Kelet-Európa népeit.” Javaslatára szerint ideje lett volna felkészíteni a magyar népet arra, hogy a változás békés eszközökkel, reformokkal lesz elérhető. Elemzése nyomán Borbándi Gyula, a lap főszerkesztője és a SZER müncheni

alkalmazottja a következő számban kijelentette, hogy a Nyugat csak korlátozott mértékben érdekelt Kelet-Európa szabadságában, s nem szabad kritikátlanul elfogadni a politikusok ezzel ellentétes állításait.

A Nyugatra menekült kelet-európai politikusok elsősorban jobb-, illetve szélsőjobboldali szárnya – amely nemhogy elfogadni, de még szemügyre venni se kívánta a hidegháború új realitásait – azonnal ösztönyt nyitott a két cikk szerzőjére. Nyomásukra a SZER vezetése berendelte a „renitenskedőket”, és közölte velük, hogy nézeteik helytelenek, illetve, hogy az alkalmazottak nem fejthetik ki szabadon a rádió hivatalos álláspontjától gyökeresen eltérő véleményüket.

1956-ban, a felkelés hajnalán, noha az Egyesült Államok követségének jelentései, valamint a Magyarországról szóló sajtójelentések figyelemre méltó intellektuális és politikai erjedésről tanúskodtak, sem az amerikai hírszerzés elemzői, sem a SZER szakértői nem vették észre, hogy a magyarországi sztálinista rezsim számára Nagy Imre és reformista követői jelentik a legnagyobb kihívást. Abba a hitbe ringatták magukat, hogy a változásokat a katolikus egyház és a parasztság fogja előmozdítani, noha az egyház ekkorra – a kommunisták hathatós működése következtében – megszűnt politikai tényező lenni, a parasztság pedig soha nem volt forradalmi érzületű.

Ráadásul az USA-ban közeledtek az elnökválasztások, és mindkét nagyobb párt továbbra is a felszabadításban látta a célt. A Kremmel való szembenállás enyhülése vagy a titóizmus mint első lépés a kelet-európai népek kívánt szabadsága felé – e gondolatok pusztán a vereség hangulatát ébreszthették volna az északkeleti és közép-nyugati államok kelet-európai származású választókban, akik – mint a washingtoni politikai propaganda indoktrináltjai – a várva várt győzelem mámorában égtek.

1956. október 23. előtt sok amerikai – és még több magyar – hitte, hogy egy teljes győzelem nemcsak szükséges, de meg is valósítható. A washingtoni vagy New York-i politikai elit tagjai, akik elkötelezték a SZER-t a hidegháborúnak nevezett ütközet mellett – tiszta szívközből hitték, hogy minden problémára van megoldás, az amerikaiak pedig éppen attól és azért amerikaiak, hogy megtalálják ezeket a megoldásokat –, a tömeggondolkodás és saját retorikájuk áldozataivá váltak. A CIA és a SZER amerikai tisztségviselői pedig megpróbálták megvalósítani az általuk megjelölt célokat. A kommunizmustól való félelmükben, és mert meg akarták védelmezni az Egyesült Államokat az ellenséggel szemben, 1948-ban olyan úton indultak el, amelyről később már nem lehetett egykönnyen letérni. Miért akarná Washington fenntartani a reményt, ha nem lenne felkészülve a segítségnyújtásra? – gondolhatták joggal. Holott ekkorra az OPC 1948-as minden képzeletet felülmúlóan nagyratörő tervzetéből már csak egy nemzetbiztonsági szakos hallgatónak és terroristák használatára alkalmas vázlat maradt.

Olajos István: A szabadság reménysége

„Österreich ist frei!” – Ausztria szabad! Ezzel a felkiáltással fejezte be ünnepi beszédét Leopold Figl külügyminiszter 1955. május 15-én a bécsi Belvedere kastély márványtermében a független és demokratikus Ausztriát visszaállító államszerződés aláírása alkalmából. Bár nyugati szomszédunkat a háború után a győztes hatalmak velünk ellentétben inkább áldozatnak, semmint bűnösnek tekintették, többek között ez az esemény táplálta a reményt a magyarságban a szovjet hadsereg távozását illetően, annál is inkább, mert itt-tartózkodásuk egyik fő indoka az Ausztriát megszállva tartó csapatokkal való kapcsolattartás volt. Sorsunk azonban egészen más fordulatot vett.

„My way is to begin with the beginning, szokásom a kezdetén kezdeni” – idézi Szerb Antal a *Pendragon-legendában* Lord George Gordon Noel Byront. Mark Twain a befejezéssel kapcsolatban már jóval engedékenyebb a *Tom Sawyer kalandjaiban* az író feladatát illetően: „ha gyerekről ír, ott hagyja abba, ahol éppen a legjobban abba tudja hagyni”. A magyar szabadság történetének esetében azonban nehéz lenne e kettő közül bármelyiket is meghatározni. Mert vajon mikor kezdődött? Talán távoli, szélfúttá pusztákon ivódott be lelkünkbe ez a semmihez sem hasonlítható érzés, melyet aztán több-kevesebb sikerrel kíséreltünk meg őrizni, sok-sok időn keresztül harcolva. A honfoglalást követő évszázadokban nem is volt ezzel különösebb baj, Hunyadi Mátyás halálával azonban nemcsak az igazság, hanem a szabadság is odalett, és valójában azóta sem találjuk újra, pedig továbbra is rengeteg áldozatot hoztunk érte. Bár legtöbbször az ismeretlenség homályában maradtak, mégis arany betűkkel írták fel nevüket történelmünk lapjaira a török ellen a legsanyarúbb körülmények között is kitartó végvári vitézek, Rákóczi „cum Deo pro patria et libertate” feliratú zászlókkal előretörő kurucok, az 1848–49-es szabadságharc lelkes résztvevői éppúgy, mint az 1956-os forradalom önfeláldozó hősei. Jézus szavai csengenek vissza János evangéliumából: „Nincsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért” (Jn 15,13). A történet mind ez idáig mégis bevégeztelen maradt.

A história amúgy is képlékeny tudomány. A kémikus kezében lévő anyag tulajdonságai mindig ugyanazok maradnak, a történelem azonban formálható mindazok számára, akik az adott eseménynek nem lehettek szemtanúi. Tudjuk, hogy már az európai kultúra bölcsőjét ringató görög mítoszoknak is sokszor többféle elbeszélése ismeretes. Így például máig kérdéses, hogy Thészeusz Krétáról hazatérőben szándékosan hagyta-e Ariadnét Naxosz szigetén, illetve a fonálával a hős segítségére siető szépfürtű, táncos lábú hölgy meghalt-e ott, vagy pedig Dionüszosznak, a bor istenének felesége lett (ezeken kívül egyébként még számos más, kevésbé elterjedt változat is létezik). Az pedig emberi sajátosság, hogy mi általában a saját érdekeink szerint alakítjuk azt, ami alakítható. Nem esett meg ez másképpen hat évtizeddel ezelőtt sem, s a történeteket sokáig ellenforradalomnak titulálták. Érdekes, hogy a latin contra-revolutio valóban egy korábbi rendszer visszaállítására irányuló törekvést jelent, ámde a szó szoros értelmében egy másik felkeléssel való szembefordulás formájában. A világ ezt a kifejezést a francia forradalom idején kezdte először ízlelgetni. Ellenforradalmi tevékenységet folytatott Joseph de Maistre, aki az ancien régime védelmezőjeként az ellenfelvilágosodás egyik legjelentősebb képviselőjévé vált, vagy Louis-Gabriel-Ambroise de Bonald, mint a konzervativizmus, majd később a Bourbon-restauráció élharcosa. Ugyanakkor a forradalmárok esetében is megállapítható, hogy a szabadság reménye mindenkién másként vert gyökeret, így bizonyos értelemben a vidéki lakosság, a jakobinusok vagy a girondisták is ellenforradalmárnak minősültek. Mindazonáltal az ellenforradalmat értelemszerűen egy forradalomnak kell megelőznie, mely az 1956-os fejlemények esetében hiányzott, hacsak a „felszabadulást” és az azt követő időszakot nem a világháború

eredményeként, hanem a szocialista forradalom vívmányaként értelmezzük.

A forradalommal kapcsolatban érdemes felidézünk és összehasonlítani három különböző időszakból származó véleményt. Az MSZMP közvetlenül az események után hozott határozatainak között ezt olvashatjuk: „Az ellenforradalom meg akarta dönteni a Magyar Népköztársaság törvényes államrendjét, társadalmi rendjét, a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalmát, és helyébe a burzsoá diktatúra legreakciósabb formáját, a fasiszta diktatúrát akarta állítani. Nemzeti függetlenségünk megsemmisítésével imperialista gyarmattá akarta változtatni hazánkat”. Pozsgay Imre 1989-ben az azt megelőző negyven év elemzésére alakult munkabizottság elnökeként rádiónyilatkozatot adott, melyben a következő hangzott el: „Például önmagában az a tény, hogy e bizottság a jelenlegi kutatások alapján népfelkelésnek látja azt, ami 1956-ban történt, egy oligarchisztikus és nemzetet is megalázó uralmi forma elleni felkelésnek – ...ezzel a formulával, történelmi megítéléssel a politika, a történettudomány és a közvélemény nagyon közeledett egymáshoz”. Végezetül álljon itt egy rész az 1990. évi XXVIII. törvényből: „1956 őszének magyar forradalma megalapozta a reményt, hogy létrehozható a demokratikus társadalmi rend, és hogy a haza függetlenségéért semmilyen áldozat nem hiábavaló”.

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a második világháborúval, az ezt követő forradalommal, illetve az azokat körülölelő időszakokkal kapcsolatban a lehető legszélsőségesebb nézetek láttak napvilágot, s a trianoni békediktátum hatására amúgy is felkorbácsolt érzelmek fortyogó dühvel csaptak ki medrükből. A nemzeti hősnak és korlátolt bűnözőnek egyaránt kikiáltott vitéz kis és nagyhindi Hindy Iván, aki 1944-ben a Budapestet védő csapatok főparancsnoka volt, így nyilatkozott: „A kommunizmus az én szememben és elképzelésemben csak a rablást, a gyilkosságot és mindennek előtt a teljes vallástalanságot és ezen túlmenően az erkölcsi fertőt jelentette.” Hindy egyébként túlélte a becsület napjaként is emlegetett, 1945. február 11-i kitörési kísérletet, ám 1946 augusztusában a népbíróság halálra ítélte. A szovjetek bevonulását ugyanakkor rendkívül sokféleképpen ítélték meg, így egyrészt a főváros felszabadításaként a fasiszta és nyilas uralom alól, ami egyébként valóban szükségszerű volt, másrészt tragédiaként, mely az országot egy még rettenetesebb helyzetbe sodorta. Persze harmadik megoldás nemigen létezett, csak Kohn álmodott olyasmit a korabeli viccben, hogy a németek kimentek és nem jött be helyettük senki. Jól jellemzi ezt az állapotot Tamási Lajos *Piros vér a pesti utcán* című versének története. A költő lázas elragadtatással jelenti ki: „Nincs más teendő: ez maradt, csak ez maradt már menedékül”. Utóbb azonban önmagával is meghasonlott, két évvel később ezt írja a pufajkás munkásőr pisztolyáról: „jó helyen van ez a fegyver”.

Pál apostol sokat idézett sora: „non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei” (nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené – Róm 9,16). A döntés tehát Isten kezében van, mi a történésekhez legfeljebb egy kis részt tehetünk hozzá. Ugyancsak Pál írja a római híveknek: „Mert reménységben tartattunk meg; a reménység pedig, ha láttatik, nem reménység; mert a mit lát valaki, miért reményli is azt?” (8,24). Ez bátorította imént felsorolt elődeinket is, akik az ellenség sokszor elképesztő túlerejét látván sem hátráltak meg, mert ott égett bennük a szabadság reménysége. Itt természetesen nem a ma divatos álságos, képmutató szalonkereszténységre kell gondolnunk, hanem az igaz hiten alapuló, Istenbe vetett bizalomra.

Az Úr azonban hatvan esztendővel ezelőtt másképpen határozott, a forradalom elbukott, a szovjet csapatok hazánkban maradtak, az ezt követő évtizedek következményeit pedig mindannyian ismerjük. És ami a legaggasztóbb, az idegen hatalom kivonulása után sem éledt újra

a tűz, mivel az emberek nagy része megszokta, hogy amit hallanak, az úgy jó is, de ha nem, akkor sem tehetünk ellene semmit, még a végén nekünk lesz bajunk belőle, változtatni úgysem tudunk. Megfeledkeztünk a mondásról: „ubi dubium, ibi libertas” (ahol a kételkedés, ott a szabadság), megfelelő táptalajt teremtve ezzel a kialakult posztkommunista diktatúrának. Újra bekövetkezett, amiről Széchenyi István ezt írta: „Régi időkben ugyan, mikor rólunk azt mondák, és tán nem egészen alaptalanul: „jugi impatiens, libertatis incapax – azon időkben igaz, saját magunk halálosb csorbákat ütöttünk vérünkön, mint legdühösebb ellenségeink”. Megfélemlített, elkényelmesedett nemzet lettünk, meggyőződésből eredő érzelmeink kihaltak, a szabadság iránti vágy lendülete sajnálatosan megtört, sőt sokan talán már szabadnak is érzik magukat ebben a teljesen felforgatott országban, mások visszasírják a letűnt rendszert. Inkább csak felületes szópárbajokat vívunk egymással, véleményük mellett azonban csak kevesen állnak ki huzamosan, a hittel együtt a reménység is odaveszett. Pedig a befejezetlen történetet mi magunk írhatjuk tovább, hiszen most rajtunk a sor, Isten segítségével bízva azt a keveset igenis nekünk kellene hozzátennünk, Vörösmarty Mihály *Szózat*ából is erőt merítve küzdenünk, amíg majd egyszer a néhai osztrák államvezetőhöz hasonlóan mi is örömmel felkiálthatunk: „Magyarország szabad!”

Vasáros András: 60 éves az IAEA

1953. december 8-án Dwight D. Eisenhower, az Egyesült Államok 34. elnöke, az ENSZ Közgyűlésén azzal lepte meg a világot, hogy elmondta az „Atom a békéért” című beszédét. A hadseregtábornok, a II. világháború hőse, a normandiai partszállás főparancsnoka éppen 7 évvel azután, hogy az *Enola Gay* ledobta Hirosimára az első amerikai atombombát, azt jelentette be, hogy az USA az atomenergiát a jövőben csak békés célra kívánja használni és annak katonai alkalmazását gátolni fogja. Eisenhower egy nemzetközi atomenergia ügynökség létrehozását is javasolta. „Az Egyesült Államok hisz abban, hogy az atomenergia békés alkalmazása nem a távoli jövő álma. Ki kételkedhetne abban, hogy ha az egész világ tudósai és mérnökei elegendő mennyiségű hasadóképes anyagot kaphatnak, amellyel kutathatják, fejleszthetik elméleteiket, akkor ez az eszme nagyon hamar általános, hatékony és gazdaságos gyakorlattá válhat?”

Hogy mennyire fontos volt ez a beszéd Eisenhower számára, azt mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy az ENSZ közgyűlésre érkezve, New York felett repülve azt a parancsot adta az elnöki gép pilótájának, hogy tegyen még egy kört Long Island felé mielőtt leszállna a La Guardia repülőtéren. Ezalatt olyan változtatásokat tett a munkatársai által előkészített szövegben, mint „Az álláspontomat, amelyet képviselek...” „A szerepet, amelyet betöltök...”-re módosította.

Eisenhower, a II. világháború veteránja pontosan tudta, milyen veszélyes az, ha két katona kibiztosított pisztolyt szegez egymás fejének – mindketten meghalhatnak. Ha azonban két nagyhatalom fenyegeti egymást nukleáris csapással – elpusztulhat a világ. Az USA három nappal Eisenhower elnökké választása előtt robbantott fel, a világon első hidrogénbombáját, amelynek az

ereje hétszázszorosa volt a hirosimai plutóniumbombának. A Szovjetunió is évek óta folytatta a saját hidrogénbombájának a kifejlesztését. Eisenhower nem akarta feladni az USA fegyverkezési versenyben elért tekintélyes előnyét. Taktikát változtatott, és úgy döntött, hogy az atomenergia békés célú felhasználásának üzenetével villanyozza fel a világot. Beszédét az ENSZ-delegáltak hatalmas ovációja követte, még a szovjet nagykövet is állva tapsolt.

A következő évek mindkét oldalon csendes előkészületekkel teltek. Háttérbe kellett szorítani a keményvonalas militaristákat. Ennek a folyamatnak az eredményeképp 1954 végén az Egyesült Államok által szervezett Atomkonferencián 1500 tudós több mint 1000 dokumentumot nyújtott be. Ezek elsősorban az energiaipar gazdasági kérdéseivel, valamint a jövőben várható energiahiánnyal foglalkoztak. Az atomenergetika biztonsági kérdéseiről itt még szó sem esett. Ugyanakkor ezen a konferencián adtak először az atomnagyhatalmak – az USA, Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország – betekintést az eddigi tevékenységükre az atomenergia békés, civil felhasználása területén. Az atomreaktorok fejlesztése és építése mellett felvetődött a hasadó anyagok terjesztésének ellenőrzésének kérdése is.

1955 augusztusában Genfben rendezték meg az atomenergia békés felhasználásáról szóló első ENSZ konferenciát amelyen már a biztonsági kérdések is kellő hangsúlyt kaptak és kisvártatva megkezdődtek az első sugárbetegségek megfigyelésén alapuló gyógykezelések.

Eisenhower elnök javaslata, valamint a genfi konferencia *Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnek (International Atomic Energy Agency)* – létrehozását eredményezte. 1956. október 23-án fogadták el az Ügynökség Alapszabályát, amely 1957. július 29-én lépett hatályba. Az első általános közgyűlést 1957. október 1–20. között rendezték meg. Az ENSZ az alapszabályt elfogadásának napját tekinti Nemzetközi Atomenergia Ügynökség hivatalos születésnapjának.

A NAÜ Alapszabályának 2. cikke az alábbiak szerint határozza meg az Ügynökség céljait: „Az Ügynökség arra törekszik, hogy felgyorsítsa és erősítse az atomenergia hozzájárulását a világbékéhez, az emberiség egészségéhez és jólétéhez. A rendelkezésére álló eszközök arányában gondoskodik arról, hogy az általa, vagy kérése, irányítása, illetve ellenőrzése alapján nyújtott támogatást ne használják fel katonai célokra.” Ezt a célt hivatott a NAÜ megvalósítani ahhoz hogy Eisenhower amerikai elnöknek igaza legyen amikor azt mondta „a leghatalmasabb pusztító erőket az emberiségnek áldást hozó erőkké lehet változtatni.”

A NAÜ-ről igencsak vegyes ismeretekkel rendelkeznek a laikusok. Sokan egy pöffeszkedő, szögesdróttal védett, hipermodern épületben székelő atomlobbista fészket látnak benne, mások meg az USA atomrendőrségének tekintik. Csupán abban ért egyet mindenki, hogy az ügynökség csak mint független szervezet működhet.

A NAÜ-t olyan háromszintes vezetési rendszerrel szervezték meg, amely garantálja a függetlenségét. Ezek a következők: a közgyűlés, az igazgatótanács és a főigazgató vezette titkárság. A közgyűlésben, amely évente egyszer ülésezik, minden tagállam egy szavazattal képviseli magát és. Az igazgatótanács főigazgatója vagy a tagállamok egyszerű többsége kérheti a különleges közgyűlés összehívását. A közgyűlés két évre nevezi ki a 35 tagú igazgatótanács 22 igazgatóját, elfogadja az ENSZ-nek szóló jelentéseket, a más szervezetekkel kötött egyezményeket, továbbá az Igazgatói tanács által beterjesztett költségvetést. A NAÜ munkatársait a főigazgató irányítja, akit az igazgatótanács javaslatára a Közgyűlés nevez ki négy évre.

A NAÜ feladatai közé tartozik a hasadóanyagok katonai felhasználásának megakadályozása és

azok előállításának és terjesztésének ellenőrzése is. Az észlelt szabálytalanságokat és szerződésszegéseket az ENSZ Közgyűlésének, illetve a Biztonsági Tanácsnak kell jelentenie.

A NAÜ székhelye a bécsi *Vienna International Center* (VIC) amely nemrég ünnepelte 25 éves születésnapját. Az egykor építészeti csodának számító komplexum ma már szinte ki sem látszik a környező felhőkarcolók közül. A VIC nemcsak a NAÜ-nek ad otthont, hanem más ENSZ, illetve ENSZ közeli szervezeteknek is, mint a CTBTO, az UNIDO, az UNICEF és az UNODC központi vagy területi hivatalainak. Maga a VIC, mint minden ENSZ objektum területenkívüliséget élvez, tehát kerítése egyben államhatár is.

A NAÜ 2531 munkatársa 2015-ben 3477 szakértő és oktató feladatokat ellátó projekteket támogatott, 5126 konferencia- és projekt résztvevőt fogadott, 760 aktív technikai kooperációt koordinált és 127 koordinált kutató projektet irányított és finanszírozott. A NAÜ alaptervékenysége a nemzetközileg elfogadott nukleáris biztonsági előírások és a nukleáris energia békés felhasználásának ellenőrzése, valamint az atomenergetika tudományos adat- és dokumentum bázisának gyűjtése, illetve elérhetővé tétele a világ számára. Emellett segíti az atomenergetika szempontjából fejlődő országoknak számító tagországokat és szakembereik továbbképzését.

Az szervezetet és akkori főigazgatóját, Mohamed el-Baradeit, megosztott Béke Nobel-díjjal tüntették ki 2005. október 7-én.

Eisenhower 1953-as kezdeményezését vizsgálva szinte csak jó eredményekről számolhatunk be. Megalakult a NAÜ, és a két nagyhatalom megegyezett a hasadóanyagok terjesztésének ellenőrzésében. A szemben álló felek 1963-ban aláírták a „Részleges atomcsend egyezmény”-t, majd 1968-ban az „Atomsorompó egyezmény”-t és végül az ENSZ 1996-ban egyhangúlag elfogadta „A teljes körű atomcsend egyezmény”-t. Az egyetlen probléma az, hogy a hasadóanyagokat ma még nem egy ENSZ szervezet által kezelt atombankból osztja el a világ.

Szomorú trópusok III.

A nyambikvaráknál nem öröklődik a politikai hatalom – írja Claude Lévi-Strauss a *Szomorú trópusok*ban. – Ha egy főnök megöregszik, megbetegszik, és már képtelennek érzi magát, hogy továbbra is ellássa nehéz feladatait, ő maga választja ki az utódját: „Ez lesz a főnök...” Hanem ez az egyeduralom inkább látszólagos, mint valódi. Majd később látni fogjuk, hogy a főnök tekintélye milyen gyöngye lábön áll, és a jelek szerint ebben az esetben, akárcsak a többiben is, közvélemény-kutatás előzi meg a végleges döntést: a kijelölt örökös a többség választotta is. De az új főnök kiválasztását nemcsak a csoport rokonszenve és ellenszenve korlátozza; ennek a választásnak az érdekelt személy terveit is szolgálnia kell. Nemritkán heves tiltakozással fogadják a

felkínált hatalmat: „Nem akarok főnök lenni.” Ilyenkor új választásra van szükség.

A jelek csakugyan nem arra vallanak, mintha a hatalom lázas versengés tárgya volna, és azok a főnökök, akiket megismertem, inkább panaszkodtak súlyos terheik és sokoldalú felelősségük miatt, mint büszkék voltak rá. Mik hát a főnök kiváltságai és mik a kötelezettségei?

Amikor 1560 táján Montaigne Rouenban három brazil indiánnal találkozik, akiket egy hajós hozott magával, megkérdezte az egyiktől, hogy hazájában mik tartoznak a főnök (ő úgy mondta, „a király”) kiváltságai közé; a bennszülött pedig, aki maga is főnök volt, azt felelte, hogy ő megy elől a csatában. Montaigne, akit elbűvölt ez a büszke meghatározás, az *Esszéik* egyik híres fejezetében mesélte el a történetet. De azon még inkább meglepődtem és bámultam, hogy négy évszázaddal később is ugyanezt a választ kaptam. A civilizált országok sem tanúsítanak ekkora állhatatosságot politikai bölcseletükben! Bármilyen csattanós is ez a megszövegezés, nem olyan jelentőségteljes, mint a nyambikvara nyelven főnököt jelölő szó. *Uilikande*, úgy vélem, azt jelenti, „az egyesítő”, vagy „az, aki összefűz”. Ez a szószármaztatás azt sugallja, hogy a bennszülött gondolkodás számára nem titok az, amit már hangsúlyoztam, hogy a főnök azt a kívánságot testesíti meg, hogy csoportba szerveződjenek; vagyis nem azért van, mert szükség van központi tekintélyre, mert főnök kell a már megalakult csoportnak.

A nyambikvara társadalomban a személyes varázs és a bizalomkeltés készsége a hatalom alapja. Mindkettő nélkülözhetetlen annak, aki egy olyan kalandot vezet, mint a kóbor élet a száraz évszakban. Hat vagy hét hónapon át teljes mértékben a főnök felelős a horda irányításáért. Ő szervezi a kóbor életbe való elindulást, ő választja ki az útvonalat, ő szabja meg a pihenő helyét és idejét. Ő dönt a vadász, halász, gyűjtögető és szedegető utakról, és ő határozza meg a horda politikáját a szomszédos csoportokkal szemben. Ha a horda főnöke a falu főnöke is (a „falu” szót itt az esős évszakban berendezett ideiglenes szállás szűk értelmében gondoljuk), még kiterjedtebb kötelezettségei vannak. Ő jelöli ki a megtelepedett élet helyét és idejét; irányítja a konyhakertészkedést, és megválogatja a termőföldet; általánosságban ő vezeti a munkálatokat, tekintetbe veszi a szükségleteket és az évszak nyújtotta lehetőségeket.

Jegyezzük meg mindjárt, hogy a főnök nem talál támaszt bonyolult feladatainak végzéséhez, sem a pontosan meghatározott hatalomban, sem pedig a nyilvánosan elismert tekintélyben. Az egész hatalom alapja a megegyezés, és jogszerűségét is a megegyezés tartja fenn. A (persze bennszülött szempontból) kifogásolható magatartás, egykét elégedetlenkedő néhány rosszindulatú megnyilvánulása veszélybe sodorhatja a főnök terveit és a kis közösség jólétét. De ilyen esetben sem rendelkezik a főnök semmiféle kényszerítő erővel. Csak akkor tud megszabadulni a nemkívánatos elemektől, ha el tudja fogadtatni mindenkivel a véleményét. Tehát olyan ügyességről kell bizonyosságot tennie, amely nem annyira a teljhatalmú uralkodóra, hanem inkább az olyan politikusra jellemző, aki egy ingatag többséget igyekszik megőrizni. Még az sem elegendő, ha jól összetartja a csoportját. Jóllehet a kóbor időszakban gyakorlatilag elkülönülten él a horda, de azért a szomszédos csoportok létezéséről sem feledkezik meg. A főnöknek nem csupán jól kell eljárnia; arra kell törekednie – és számít is rá a csoportja –, hogy jobban járjon el, mint a többiek.

Hogy teljesíti a főnök ezeket a kötelezettségeit? A hatalom első és legnagyobb eszköze a főnök bőkezűségében rejlik. A bőkezűség a hatalom lényeges sajátossága a primitív népek nagy részénél, és különösképpen Amerikában; még ezekben a kezdetleges kultúrákban is fontos, ahol minden vagyon a legegyszerűbb tárgyakra korlátozódik. Bár a főnök a jelek szerint anyagi

szempontból nem élvez kiváltságos helyzetet, élelem, szerszám, fegyver és ékesség dolgában mégis bizonyos többlettel kell rendelkeznie, amely bármilyen kevéske is, számottevő értéket képvisel az általános szegénységben. Ha az egyén, egy család vagy az egész horda kíván valamit, vagy hiányzik neki valami, a főnökhöz fordul, hogy teremtse elő, így a bőkezűség a leglényesebb tulajdonság, amit az új főnöktől várnak. Ez az a mindig pengetett húr, amelynek zengzetes vagy hamis hangja jelzi a megegyezés értékét. Nem lehet hát kétes, hogy ebben a tekintetben a végletekig kiaknázzák a főnök képességeit. A hordafőnökök voltak a legjobb adatközlőim, és mert tudatában voltam nehéz dolguknak, szerettem is bőkezűen jutalmazni őket; de ritkán láttam, hogy bármelyik ajándékom néhány napnál tovább marad náluk. Valahányszor búcsút vettem pár hét közös élet után egy hordától, a bennszülötteknek ez elég idő volt rá, hogy fejszék, kések, gyöngyök és egyébek boldog tulajdonosai lehessenek. De az volt az általános szabály, hogy a főnök továbbra is ugyanolyan szegénységben élt, mint az érkezésemkor. Mindent, amit kapott (és ez jócskán meghaladta a kinek-kinek juttatott átlagot), ki is csikartak tőle. Ez a közös mohóság gyakran valósággal kétségbe ejti a főnököt. A szűkmarkúság körülbelül azt jelenti hát ebben a primitív demokráciában, mint a bizalmatlanság a modern parlamentben. Amikor a főnök már azt mondja: „Nem adok többet! Vége a bőkezűségnek! Most már más legyen bőkezű helyettem!”, valóban biztosnak kell lennie a hatalmában, mert uralmának legsúlyosabb válságát éli át.

A bőkezűség szellemi formája a leleményesség. A jó főnök kezdeményezésről és ügyességről tesz bizonyosságot. Ő készíti a nyílmerget. Ő állítja elő azt a nyersgumi golyót is, amellyel alkalmanként játszanak. Jó énekes és jó táncos is legyen a főnök, vidám és gondtalan fickó, aki mindig készen áll, hogy szórakoztassa a hordát, és megtörje a mindennapi élet egyhangúságát. Ezek a tisztségek könnyen sámánizmusra vezethetnének, és egyes főnökök kuruzslók és varázslók is. Hanem a misztikus törekvések mindig háttérben maradnak a nyambikvaráknál, és ha mégis felbukkannak, a mágikus képességek a parancsnoklás másodlagos vonásaira korlátozódnak. A világi és szellemi hatalom leginkább két személy közt oszlik meg. Ebben a tekintetben a nyambikvarák különböznek északnyugati szomszédaiktól, a tupikavahiboktól, akiknél a főnök sámán is; álmai jóslatok, látomásai vannak, révületbe esik, a teste különválnak a lelkétől.

De ha realisabb irányba fordul is, a nyambikvara főnök ügyessége és leleményessége nem kevésbé meglepő. Tökéletesen ismernie kell azokat a területeket, amelyeket csoportja és a szomszédos csoportok látogatnak, állandóan járnia kell a vadászterületeket és a vad gyümölcsöt termő ligeteket, tudnia kell, hogy mikor melyiknek jön el az érési ideje, és úgy-ahogy fogalma kell, hogy legyen a szomszédos, akár barátságos, akár ellenséges hordák útjairól. Folyton felderítő-, vagy kutatóútra indul, és úgy tűnik, mintha inkább csapongana a hordája körül, mintsem vezetné őket.

Egy-két emberen kívül, aki valódi tekintéllyel nem rendelkezik, de jutalom ellenében hajlandó az együttműködésre, a horda tehetetlensége furcsa ellentétben áll vezetőjének lendületével. A horda, miután bizonyos előnyökhöz juttatta a főnökét, mondhatni, most elvárja tőle, hogy a főnök gondosan vigyázzon a horda érdekeire és biztonságára.

Jól példázza ezt a magatartást az az úti kaland, amiről már meséltem; nem volt nálunk elegendő élelem, és eltévedtünk; a bennszülöttek meg, ahelyett, hogy vadászni mentek volna, lefeküdtek, s a főnökre meg a feleségeire hagyták, hogy orvosolja a helyzetet.

Vasáros András: Európa már szavazott ránk...

Az elmúlt félévben a magyarországi népszavazás tárgya, kitűzésének módja és az azzal kapcsolatos kormánypropaganda miatt európai ismerőseim előtt folyamatosan szégyenkezniem kellett. A leginkább húsba vágó tíz magánvéleményt az alábbiakban közlöm:

„Nagy-Britannia tájékozatlan választópolgárai nem utolsó sorban a több százezer magyar és lengyel migráns elleni izgatás miatt szavazott a »Brexit« mellett.” (prof. Geroge Ian F., magfizikus, Egyesült Királyság.)

„Magyarország az első olyan ország, amely Európában a berlini fal leomlása után újra falakat épít emberek közé.” (Dr. Walter K., cégtulajdonos, Németországi Szövetségi Köztársaság.)

„A Korán a legsúlyosabb bűnnek tartja a védtelenekkel – főleg a nőkkel és gyerekekkel – szembeni erőszakot. Ehhez az elvhez a világon minden tisztességes iszlám vallású ember tartja magát.” (Khalid Khan G., adminisztratív munkatárs, Pakisztáni Iszlám Köztársaság)

„A menekültekkel való bánásmód nem pénz kérdése. Albániában sokkal nagyobb emberséggel, tisztelettel és szeretettel bánnak az észak-afrikai és közel-keleti háborús menekültekkel mint nálunk Norvégiában vagy Önöknél Magyarországon.” (Edvard Dale G., nagykereskedő, Norvég Királyság.)

„Abból a pénzből, amibe az egész »magyar migránsválság« (népszavazással, kampányköltséggel és a presztízsveszteségből következő gazdasági károkkal egyetemben) a magyar adófizetőknek kerül, Svájcban egy luxuskórházat fel lehetne építeni.” (Peter Z., IT szakember, Svájci Államszövetség)

„Belgiumban azok követelik a lehangosabban a migránsok eltávolítását az országból, akik elszigetelt vidékeken, kis falvakban élnek, és eddig még nem is találkoztak migránssal. Önöknél is így van ez?” (Jean-Luc M., kereskedelmi segédmunkás, Belga Királyság)

„Az amit az európai szélsőjobbaldali populisták Hollandiában, Szlovákiában vagy Magyarországon ma propagálnak a kereszténység védelmében, az a Biblia majd minden igéjével

ellenkezik. Tisztelem azt a burgenlandi püspököt, aki nem engedi meg a kerítés építését a püspökség területén húzódó osztrák–magyar határon – Ő igaz keresztény.” (Joop van T., Holland Királyság, teológus)

„Németország és Európa elemi érdeke a bevándorlás normalizálása, mert kezdünk kihalni. Ha nem vállalunk több gyereket, egyszerűen kiutasítjuk a bevándorlókat, akkor ki fogja megtermelni a német, szlovák, lengyel és magyar nyugdíjak alapját 2020-2030 után? Hogyan teremtsünk egyensúlyt a szakemberhiány és a szakképzetlen munkanélküliek növekedése között?” (Dr. Prof. Johann R., Németországi Szövetségi Köztársaság, magfizikus)

„Az EU-hoz való csatlakozás joghatálya és egyéb nemzetközi szerződések alapján, Szlovákiának és Magyarországnak semmilyen törvényes lehetősége nincs arra, hogy ne hajtsa végre az EU bizottságának a bevándorlással kapcsolatos bármilyen döntését.” (Dr. Frantisek K., nemzetközi jogász, Szlovák Köztársaság,)

„Ha mi osztrákok ugyanúgy viselkedtünk volna 1956-ban a menekültekkel, mint ahogy azt Önök teszik most, vajon hányan éltek volna túl a felkelés utáni tisztogatást?” (Alois K., autóbusz sofőr, Osztrák Köztársaság,)

Nándi Mihály: Hogyan lettem „libsi”?

Kerti partikból nagyon felkészült vagyok. Milyen húst jó sütni? Mit pácoljunk olajba merítve? Hogyan sózzunk? Meddig álljon a fűszerekben az alapanyag? Mint kerülhető el, hogy keserű legyen a pecsenye? Milyen fával kell tüzet rakni és mikor alkalmas a parázs? Vagy éppen hogyan bográcsoljunk? Mikor nem ég oda a paprika? Van-e értelme annak, hogy főzés közben bezárulnak a rostok? Mennyi vörösbor kell a pörköltbe vagy a halászlébe (na és persze a szakácsba)?

Amikor azután a pompás fogásoktól csillapodni kezd az étvágy, óhatatlanul a kertre terelődik a szó, a gyümölcsösre, a dísznövényekre, a természetre, az időjárásra és a nyaralásra. Nos, azon a grillpartin, amelyre a minap meghívtak, a házigazda, egy jól menő vállalkozó a nyaralásból kezdte gombolyítani a beszélgetés fonálát. Németországban járt, amely, úgy mond összeomlott. Mindenhol burkás, dologtalan migránsokat látni, akik segélyért sompolyognak, és bizonyosra vehető, ha a németeknél népszavazás lenne, ők is kilépnének az Európai Unióból.

Ezt erősen kétlem, vettem ellen, mert a németeknél – Magyarországgal ellentétben – nagyon

erős a társadalmi szolidaritásérzés. Különben Szíriát teljesen szétlőtték, háborús menekültek indultak meg, akinek megsemmisült az egzisztenciájuk, rengeteg gyermek is földönfutóvá vált.

És mindenki tudja, hogy kölcsönkérték a gyerekeket a fotózáshoz, hogy így indítsák meg a sajtósokat. Mindenki tudja, de legalábbis ő, a magyarországi vállalkozó. Miért nem a szomszédos arab országokba mennek, kérdezi.

Mindig a fejlett országokba törekszenek a hazájukat elhagyók, érveltem. A II. világháború előtt például az Egyesült Államokba.

A vállalkozó képben volt: ez az, és Amerika lezárta a határait, csak a dolgos embereket engedte be. Neki is akkor ment ki egy rokona, aki virágzó vállalkozást hozott létre.

És mit szólna ahhoz, kérdeztem, ha az ő házát bombázták volna le, és nem akarná befogadni senki?

Erre is kész volt a válasz: „ezek” (mármint a bevándorlók) olyan, méregdrága mobiltelefonokkal járnak, amitől ő még csak nem is álmodhat. Ne mondja senki, hogy földönfutók. Különben is megnőtt Európában a kábítószer-csempészet. Pancsolják az anyagot, a mentős nem tudja, mit adjon be annak, aki túllőtte magát.

Ekkor egy másik vendég, egy munkanélküli közbevetette, hogy a „libsik” csinálják a felfordulást a Ligetben a fakivágások miatt. Csupa kopasz, dologtalan alak. Ő, amikor arra kerékpározik, odakiabál nekik és az öklét rázza.

Igen, helyeselt nevetve a vállalkozó, olyan hülyék (a „libsik”), hogy beteg fákról közöltek fényképeket a sajtóban. Ki ne tudná, hogy a beteg fákat ki kell vágni?

„Libsi.” Tehát már ilyen alantas kifejezések forognak a magyar közbeszédben. És persze én is „libsi” lennék mindazokkal a gondolkodókkal együtt, akik önálló, tudásban és tapasztalatban gyökerező véleményt formálnak demokráciáról, szabadságról, magyarságról, alkotmányosságról, az alapvető emberi – ad rem a menekülteket megillető – jogokról –, és akik soha nem lesznek holmi populista diktatúra indoktrinált hívei és igehirdetői.

Hát, aki igennel szavaz az októberi népszavazáson, az, az... – itt elfojtotta a „libsik” ellen ajkára toluló szitokszavakat a munkanélküli. – Mert az ő adójából ne tartsák el a migránsokat!

Délibáb

Ballai László: Esterházy Péter, a kortárs író

Esterházy Péter, aki számomra mindig is a kortárs író megtestesülése volt, az első nem klasszikus, akit olvastam, akinek a feje felett mintha úgy megállt volna az idő, mint ahogyan a a Kárpát-

medence közepén szokott – úgy huszonöt–negyven évre – aki toposzá vált, s az az irodalmi rendezvény amelyre ő nem vonult be barokkos parókát játszó hajzatával, az úgyszólván nem is volt érvényes, és akit hiába klasszikusoztak le, mindig szövődött az ujjá alatt valami új, valami meglepő anyag, amely nem hagyta leülepedni a korábbi életművét sem, ő most halott. Idáig jutottam a tervezett megemlékezésben. De hát mit írok róla? (Pátosszal: és akkor kihullott a kezemből a toll.) Tanácstalanságomban persze levettem a könyvespolcra a *Bevezetés a szépirodalomba* című regényciklusát (antológiáját? szövegfolyamát?)

Kezem a könyv fedelén, de nem nyitom, fel, mert bekúszott a gondolataimba egy emlék – emlék? –, a majdnem személyes találkozásé Debrecenben, amikor megnyertem a Csokonai-regénypályázatot, az alkalomból – mármint a könyvhét alkalmából, amelyen bemutatták a művem – ő is megjelent, a kortárs író, „most, majd most megszoríthatom a kezét” – aki már magam is kortárs író vagyok, hiszen megnyertem a... – melyiket is? – lehet, hogy ez már a Hunyadi-pályázat nyertes regényem bemutatóján történt? – jobb egy biztos idézet a bizonytalan emlékezet helyett? – reménytelenül esett az eső, kivéve akkor, amikor a nagy férfiú végigvonult a könyvsátrak között, valaki majdcsak bemutat neki, és akkor ő, néhány kortárs írói szóval: „igen, örvendek, szabadna még egyszer a becses nevét?”, de ő fejedelmeként haladt el a könyvsoron, mint királyi díszhajón – vagy talán kitömött hattyún – ringva, hát mégsem léphet oda hozzá az ember csak úgy, mint azok, akikről a műveiben ír – mint egy Daisy –, Esterházy továbbhajózott, és már elmúlt a pillanat, amely keresztezte életregényeinket az időben.

Abban a pillanatban, amikor kinyílt a kezemben a regényfolyam, máris bevonultak a szavak e nekrológba. Gondoljuk meg, a szavak bevonulnak a regénybe, mint az istenek a Walhallába. Az élet függő beszéd, befejezetlen mondat, csak sokszor nem tudjuk, honnan az idézetek. A *Függő* feltétlenül irodalmi bravúrként is megragadható, amely, mint olyan folytathatatlan. És Esterházy Péter úgyszólván egész életében folytatta – vagy éppen így kezdte el: „Ezt a kezdet kezdetén, tehát 78-ban gondoltam el, így az egészet, mint valami számítógépes programot. Tudok jó hasonlatokat mondani arra, hogy mi is volt az elképzelésem, ami azért az idők során persze változott, de ezt így gondoltam el, hogy szavak, nagyobb egységek, történetek, amik vándorolnak, modulok!”

Miközben Esterházy, kiszökkenve a matematika rendszereiből szétfeszítette az irodalom korlátait, mindig is tisztában volt – tisztában kellett lennie – a saját helyzetével: „Kelet-Európával foglalkozom. Ez a hányaveti kijelentés ugyanolyan, mint ha az ütött-kopott, rozsdafoltos fürdőkádba zárt, s Szenteste kivételével némaságra kárhoztatott halacska így szólna: a fürdőkáddal foglalkozom. Ráadásul a bennünket körül folyó pizsoknak nincs is valamilyen, meghitt, otthonos jellege: a víz jég hideg, s minduntalan életnagyságú hadihajókat kell kerülgetnünk.” A hasonlat elhagyásával, de drámaiban: „ITT, EBBEN A KÉTSÉGGKÍVÜL FÉLELMETES, MEGFÉLEMLÍTŐ ÉS NEVETSÉGES ORSZÁGBAN, EBBEN A LEGNEVETSÉGESEBB ÉS LEGFÉLELMETESEBB HAZÁBAN. AMI EZT AZ ORSZÁGOT, EZT A HAZÁT ILLETI, ITT, HOGY EGYÁLTALÁN LÉTEZZESSÜNK, HOGY CSAK EGYETLEN NAPPAL IS TOVÁBBZÖKKENJÜNK, SOSEM SZABAD MEGMONDANI AZ IGAZSÁGOT, SENKINEK ÉS SEMMIRŐL, MERT EBBEN AZ ORSZÁGBAN CSAK A HAZUGSÁG VISZ ELŐRE BÁRMIT, A HAZUGSÁG, A TÖMÉRDEK LEPLEZÉSSSEL ÉS CIRKALMAZÁSSAL ÉS TORZÍTÁSSAL ÉS MEGFÉLEMLÍTÉSSSEL.”

Óhatatlanul felmerül a nemzeti karakter kérdése is, mint – nem elhanyagolhatóan – a *Kis*

Magyar Pornográfiában. „Ami ott a nemzeti karakterről van, azok afféle magyarságparódiák vagy magyarságönarcképek. Azok többnyire idézetek. [...] Ezt majd még javítjuk a levonatban, ismétlés... Abból a híres kötetből, a Babits szerkesztette *Mi a magyar?*-ből. Bohém, fölhorgadó, szalmaláng, tömbökben gondolkodó. Én ugyan a nemzetkarakterológiát egy nagy számárságnak tartom egyfelől, másfelől azért látnom kell, hogy Hamburgban másképp viselkednek az emberek, mint Nápolyban. De ebből semmi következtetést nem vonok le.”

Mint ahogy semmiből semmilyen következtetés nem vonható le egy posztmodern világban, amelyben nem csak a jövőt, de a múltat is meg kell előlegezni a társadalmi térrel egyetemben: „Az én országom úgy küzd ökológiai válsággal, hogy sohase élvezhette nyugalomban az ipari társadalom kellemeit, egyszerre akar a természettel kibékülni és azt az utolsó pillanatban für alle Fälle leigázni, van a jóléti társadalom fáradtsága és fásultsága és van a bírvágy, a jólét és annak mámora nélkül, Haben és Sein karonfogva jár, és úgy van női emancipáció, hogy sose volt férfi emancipáció – nálunk már az is meghaladott lehet, ami még el sem jött.

Úgy van posztmodern, hogy a modern sose járta, járhatta végig az útját, és természetesen nálunk is folyik vita a posztmodern igazi arculatáról – de ennek részletezésétől jóságomban megkímélem Önöket.”

García Márquez ars poétikája szerint a regény kulcsa a hang megszületése, Esterházy ellenben azt hang-oztatja, hogy a szöveg egyszerűen önmagát írja. „De ez a tekintet, amit az írás saját magára vet, engem nem érdekel – immár. Tehát az, hogy »a regény, amint írja önmagát«, az, hogy írom, hogy írom, hogy írom, ez ugyan továbbra is foglalkoztat, látom a reflexeimben, nem tud nem foglalkoztatni, de természetesen továbbra is az én a kiindulópont, de az én nem kitüntetett pontja ennek a világnak, nem kedvezményezettje. Lásd Weöres. Más kérdés, hogy Weöres ez ügyben nem európai »terekre« is támaszkodhatik saját magában – amik belőlem hiányoznak. Én azt gondolom, hogy nagyon reménytelenül európai vagyok, a szó rossz értelmében.”

Rossz értelmű európaiság, amelyből negyven év szovjet megszállás, a vágyott nyugattal való egyesülés percei után ismét politikai tőkét lehetett kovácsolni, merthogy „A művészet legfőképp szabad akar lenni. Ez nem jelenti azt, hogy mindent akar és akarhat; az öncenzúra a művészet leglényegéhez tartozik, öncenzúrán most nem azt a pusztító és bornírt processzust értem, amit gyakorolunk szerte a világon, hol politikai, hol gazdasági kényszerek miatt – hanem azt az ősi tiltást, hogy van egy olyan terep, ahová nem szabad belépni, hogy van Megnevezhetetlen, hogy van Titok. Titok nélkül nincs művészet.

A mostani irodalom olykor azért feszélyező, mert máshová, »beljebb« teszi önnön korlátozásának határait; nem mert bátrabb, emancipáltabb vagy függetlenebb volna, hanem mert gyanakvóbb, azt gyanítja, hogy ahová a Titok tábla tétetett, ott még nem titok van, hanem: hazugság.”

merthogy „Agyoncitáltuk, hogy demokratának lenni, annyi, mint nem félni. De ez nem csak annyi, hogy nem félni a hatalomtól, a labancoktól, a rendszertől, ettől az egész nevenincstől. Ezt is jelenti. De főként nem félni tisztán gondolkodni, nem félni önmagunkra rákérdezni, nem félni a *ránk* vonatkozó kérdéseket mind föltenni. S csak azután meglátni a másik szemében a szálkát vagy gerendát. Nem félni élni.”

merthogy „A határon áll (ennyiben művész), billeg, akár ez az írás s saját létezése szélén. Ez a küzdelem és kettősség egy ideig elvonja a figyelmet az időről, a valódi létről és el a halálról, de

azután egyszer, már a kispadra szorulva, nézve ezt az egyre idegenebb játékot, az egyre ismeretlenebb fiúkat, szemét már-már könny futja el, rémülten vicsorogni kezd, mintha jeges szél fújna, s akkor egy kéz nehezedik a vállára, az apjáié, aki évtizedek óta nem nézett rá ilyen szelíden és lágyan, és azt mondja ennek a harmincvalahány éves vénembernek: Hagyd már ezt abba, fiam, mert soha nem leszek készen a fordítással, kérlek.”

Az írás megismerés. Az írás önmegismerés, amely egyenesen annak tárgya is lehet. Hiszen valljuk be, mi is az életünk – azon túl, hogy függő beszéd –, állandó igazodás önmagunkhoz – másokhoz? – és ennek az igazodásnak a magyarázata az időben. „Hogy tehát az időt valamiféle anyagként fogom fel, amelyik ide-oda csorog – és akkor ezt képnek is el lehet gondolni, a különböző időket különböző színekkel... és akkor persze ezek egymásba csorognak, mint a rajzórán az isiben. Hogy gyakorlatilag ez mit jelent? Nyilván, hogy egy megidézett múlt valamilyen szempontból jelen idejű.”

Amíg létezem és én vagyok az elbeszélő „én”, addig Esterházy Péter, mint kortárs író jelen idejű marad, s a szavak, miután bevonultak, bátran vonulnak tovább, hogy ki-ki a maga idejében felfüggeszkedhessen a beszédre.

Esterházy Péter: Függő

– részletek –

Elbeszélek, én, ez az „én” azonban nem kobolt személy, hanem a regényíró, dolgokban jártas, keserű, csalódott ember, én, én mesélem el barátaim és barátném történetét, azt mondja nekem K., hogy ő, K., ezt az asszonynak mondotta egy kristályos éjszaka, szereti az éjszakát, a tér fekete üregeit, a kétes sötétet, az ezüsthínáros égboltot, a távoli kettős hegy lomha estiségét, a szegényes, elhagyott utcákat etc., az üres és furcsa színpadot, és nem lepődik meg, nem dühöng, nem orrol, ha éjnek évadján fölriad, hát fölkel, nem bánja az egészet, sétálgat szobájában le-föl, ingben, nem mintha ez a dolog kirekesztőlegesen kellemes volna, azaz példának okáért rögvest valami mély és forró titokba zuhanna, az asszonyba, aki ne gyanakodjék most érzelmi zsarolásra vagy más kifinomult férji aljasságra, ne, kéri, ne, az asszony egyébként is aluszik ilyenkor, s ha arcán néha, a megfelelő időben tejes mosoly suhan át, vagy mintha helyeslően biccentene, illetve ellenkezve ingatna, az inkább csupán reflex, a jámbor izmok ajándéka, s noha ő képes azt gondolni, hogy mindez vagy mindennek nem jelentéktelen hányada tettetés, és az asszony szövegválogató, személyválogató azt hallja meg, amit akar, ez az elgondolás nem érvényesíthető, neki, hivatalosan, nincs joga ehhez a gondolathoz, és nincs ereje, hogy ezt a jogot megszerezze, arról nem beszélve, s tán ereje is ezért illan, hogy vezetni a

leleplezés se vezetne sehová, iszen az asszony éppenséggel őmiatta nem vallhatná be, ha igaz, ha nem, figyelmének manipuláltságát, *tompa hitét, rokon közönyét*, mert e megtörés főként az ő rosszindulatára vetne fényt, amiért egyáltalán eszébe jutott az, ami később az igazságnak mutatkozott, mindez pedig összehasonlíthatatlanul kellemetlenebb annál az önmagába forduló dohogásnál, később duzzogásnál, melyet ő, K. ilyenkor megoldásnak nevez, ám ha nem aludnék is az asszony, mint ahogy, gondolja, most, és elfordulva a hideg ablaktól látja, aluszik, a paplant már könnyen, azaz nem erővel és nem is rossz álombeli görcsben a két lába közé húzta, combja fehéren, enyhén kifordulva, gyönyörű, puha és márványos egyszerre, *hosszú sörényed, langyos-lusta combod, manmás-meleg melled, tejízű csókod*, az arca viszont szenvedő, nehéz, fénylik az éjszaka zsírjától, orcáját nappal láthatatlan barázdák törik szét, egy különösen erőteljes az orrcimpa mellett zuhan például le, és mindenütt a vánkos nyomai, hasonlatosan azokhoz a kesze-kusza jelekhez, melyeket fűvön ültünkben szerezhetni, ott azonban a zöldellő fű miatt képtelenség megfeledkezni az üdeségről, ritka az az ember, akinek zöldre a romlott hús színe rémlik föl, ekképp az egész pusztítást elnézően kezeljük, ujjbegyünk szinte büszkén fut végig a hepehupás, fű gyötörte felületen, és még később is, mert **egy idő** után, nincs mese, vizketni kezd, *bandzsál* diadalittassággal vakaródzunk, és fordítva, ennek hiányában, lám, ő, K. is szánakozással néz az asszony földült arcára, félhangosan leheli az ablaküvegre, mopszlipofa, nem, semmi esetre sem nyúlna a mostani időszakban trükkhöz **etc.**, nem akarja, ahogy az asszony mondaná, őt, az asszonyt térdre kényszeríteni, soha nem is akarta, s ha néha úgy tűnt föl, hogy ő idióta buldog módjára csapott valamire rá, és valóban, akkor engedte el, amikor már az asszony belefásulva föladta a továbbiakat, az nem a győzelem *keser* ízének birtoklásvágyából fakadt, hanem mert **nem talált nyugodalmat**, se magában, se az asszonyban, sehol, ezek a célzatos hókuszpókuszok amúgy sem váltják be a hozzájuk fűződő ilyen-olyan reményeket, illetve ennyire nem is szándékozott önkritikusnak lenni, azt mondja, és ez az egyetlen, amit mondani akar, hogy a reményeknek is megvan az idejük, valamint hogy **most nem a remény ideje van**, miként magyarázná egyébként a tegnap délután történeteket, amikor pedig mindkét fél, szent meggyőződése, minden tőle telhetőt megtett, és ez igen kevéskének bizonyult, ő úgy érzi, s ez nem lehet az asszony számára sem újdonság, vagy ha igen, amit eleve nem tarthat kizártnak, az éppen példás volna, és így **előrevetítené az egész mondandó árnyékát**, az érzés maga kifejező, miként csődje szükségszerű, tiszta lappal fogadta az asszonyt, úgy érezte, így érzi, nem terheli őket semmi, se múlt, se jövő, a jelen, az terhel, de annak meg, ez a szó bukkant föl benne a homályos előszobában, ő a **kovácsa**, azonban, mint mondani szokás, kártyavárként omlott össze a pofás építmény, a legelső pillanatban, mert ahogy az asszony belépett és merev vagy semleges várakozással megállt az ajtó előtt, miközben szemét róla le nem véve, cekkerrel teli kezével vakon nyúlkaált hátra a kilincs felé, akkor már rögtön érezte magában az el nem fojtható feszültséget, a még semmire sem vonatkozó ingerültséget, mely épp azáltal leverőbb, hogy nincs tárgya, csupán van, de szerencsére, így kiábrándultan az asszony úgy fel volt málházva, a táskák, a különféle bevásárlások emlékei, fürtökben csüngöttek rajta, a cekkerből, mint valami hiba vagy tévedés, kifli lógott ki, a súly meggörbítette az asszonyt, és ez a tompa ívelés mindent bosszantóan szenvelgővé, slamposzá, nem, ne szóljon közbe, ő tudván tudja magáról, hogy igazságtalan most, és folytatja, háziasszonyossá, feleségessé, mártírossá tett, ez a most már tárgyhoz rögzített kilátástalanság az eredendő ingerültséget is semlegessé oldotta, kiment belőle a szusz, erre meg, **nincs kibúvó**, riadtan keresni kezdte magában azt az izgatottságot és türelmetlenséget, várakozást és aggodást, a tisztázás szándékát és indulatosságát, melytől egész nap izgett-mozgott, minduntalan felugrált a helyéről, az ablaknál termett, majd fölszaladt az

emeletre a falépcsőkön, s vissza úgy dobogott, akár egy vad diákcsoport, *szemükbe lóg kuszált, sötét hajuk*, ez az izgátság odalett, és erre föl, mulatságos erre utólag gondolnia, gyorsan zsebre vágta a kezét, nem tudja, az asszony észrevette-e, ő mindenesetre igyekezett, bizonyos értelemben, titokban tartani az esetet, s megmarkolta a, ez a pontos szó, **tökét**, mintha bizony a szomorúságot ilyképp ki lehetne dögönyözni az emberből, bár talán nem is annyira képtelenség ez, hiszen már-már jóra fordultak a dolgok, **a korrekt és maximális erőfeszítések beérlelték ferges gyümölcsüket** [...] *mert akármennyire is töprengünk, belül a lelkünk tele van könnyűséggel, finom részegséggel, a szabadság enyhe mámorával, de nem tántorgunk, nem inog a térdünk ettől, mert a sok nehéz tudás ólma már régen jól megüledett a szívünk vagy inkább valahol a gyomrunk alján, miként az erős, tengerre épült hajók tókesúlya, s a világnak ez a keserű ismerete, ha le is lassítja ugyan vitorlánkat, de szilárdságot ad, ámbár ezt sem jól mondom, akármilyen tetszetős hasonlat ez az ólom a hajófenékben, nem jó hasonlat, abban sem vagyok biztos, hogy olyan nehéz és olyan keserű-e csakugyan, ami lefelé húz bennünket, csak azt tudom, hogy van egy nagyon mély lerakódás a létezésünk alján, a második vagy legfeljebb a harmadik réteg lehet alulról számítva, ami már végleges és változhatatlan, ahol már nem mozdul az életünk, tehát rossz szó rá, hogy lelassít, hiszen egyáltalán mozdíthatatlan és befejezett, erős és szilárd tartalom ez az emberben és nem valamilyen szomorú és halott dolog, sőt bizonyos tekintetben ez él igazán, ez az, amit létezésünk folyamán létrehoztunk, amit életre hívtunk életünk anyagából, a többi 4 és a további, a fedélzet rengése-ingása, a külsőbb rétegek, mint ez a mai ilyen-olyan életünk, már könnyű és csak játék, maradék nyári nagyvakáció – ha két ember összejön, mondjuk, tréfával, ők ketten, az egyikük azt mondja, hát ennyi minden nem is történhetett abban az évben, ó, édesem, feleli a másik, *elfelejti, hogy fiatalok voltunk akkor, és sok mindent végeztünk egy év alatt*, általában nem a rokonszenv az, ami összehozza az embereket, **már akit!**, inkább kínos és fájdalmas érzés az, *mikor két ember úgy érzi, hogy össze kell kerülniök, nem valami nagy multság, ha két embernek össze kell kerülni, ő, K., most jól el tudja képzelni az asszony helyzetét, ismerik és nevettek is együtt a házaspárok feszengését, amint többször hallják a másik történeteit, a figyelem és türelmetlenség, egy harmadik számára oly zavarba ejtő feszültségei közt, ismernek már minden fordulatot, közbevetést, ravasz hanyatlást, a feszültségtartás sok furfangját, anélkül azonban, hogy önmagukba fordulnának, hogy valami szemérmetlen közös nyelvet alakítanának ki, kétszemélyes különbékét, és egy közös múlt fedezékéből kacsingatnának egymásnak, undorító az ilyen!*, viszont örömmel és kellemetlen büszkeséggel nyugtázzák, ahogy az idők során csiszolódik a történet, elhagyja fölöslegeit, anélkül hogy veszítene önmagából, szigorodik, de nem vértelenedik, úgy lesz kevesebb, hogy nem csökken, meglehet, talán merészen elrugaskodik a kiinduló elemektől, de ez csak a kezdeti években szül riadalmat, azután nagyon is látszik, hogy éppen a hűség az, ami itt mozgat, van valami, ami egyre ugyanaz, amikor végül magokba maradnak aztán, elengedik magokat, jóízűen lapogatják egymás vállát, a hétszázát, apukám, illetőleg anyukám, milyen jól kijött most a vége felé az a dolog, meg az a másik, az meg egyáltalán nem jött át, vissza kéne talán térni ahhoz a múltkori jelzőhöz, és így tovább, no csak hallgassa az asszony tőle a saját sorsát, ő, K., úgyse való másra, az évben ismerkedtek ők is össze, abban az étteremben, ahol az utolsó margócsy volt, szeretett oda járni, olyan bátorítólag hatott rá egy csontvelő *piritussal*, aztán egy megbízható májgombócleves, és végül a bő és sűrű levű körömpörkölt, együtt főtt krumplival, nem fényes ebéd, de igen meghitt, amit csak emel a kedves, tenyeres-talpas pincérnő, aki olyan, mintha nagymamánk volna, vagy még inkább egy távoli rokon, aki a távoliságból eredeztethető felelőtlenséggel elkényezteti az embert, azonfelül nemcsak rendes és jó szándékú, hanem ért is az elkényeztetéshez, például ad kanalat a körömpörköltözhöz **etc.**, ilyen körülmények közt lépett asztalához az asszony, hogy leülhetne-e, volt még üres asztal, igaz, foglalt 245 táblával, de ki venné azt komolyan, igen, igen, bólintott hát hevesen, nagyon is*

megérti a lányt, ez az asszony, van ilyen, szemét közben ripacs módra végigjáratta az üres asztalokon, van, van, ezt nagyon is el tudja képzelni, hogy egyszer csak egy kényszerítő erő folytán elhagyjuk azt a kis dohos lyukat, melyet szobánknak nevezünk, s ugyan **szobánk, e dohos kis lyuk** ellen semmi kifogásunk, magunk ásta verem, azért mégiscsak börtönünk, ha vállalt is, s hirtelen kilépve az utcára döbbsen tapasztaljuk, hogy süt a nap, sőt időközben, kézen-közön, ősz lett, azaz a napfény még feltűnőbb, hiszen nem kapcsolódik a levegő tompa nyári forrójához, ösztönösen nyújtani kezdjük lépteinket, a könnyű szél homlokunkba veri hajunk, a karunkat időnként lúdbörzés fogja el, és egyszerre azt vesszük észre, hogy rettentő éhesek vagyunk, rövid tévovázás után belépünk a homályos étterembe, értékeli előnyeit, kellemes visszafogottságát, az elzárkózás tapintatos hatásosságát, de nem tehetünk róla, ezt már ismerjük, kikerülhetetlen szobácskánk jut eszünkbe, még bizonytalankodva fogjuk a nehezen lengő ajtó hűvös kilincsét, végigfut rajtunk rosszkedvűen, hogy talán vissza kellene fordulnunk, amikor meglátunk valakit egyedül ülni egy nem túlzottan jó fekvésű asztalnál, egy férfit vagy egy nőt, arcunk földesül, és arra gondolunk, megosztanánk ebédünket vele, és valóban, megindulunk biztosan feléje, erre az asszony, így volt, lesütötte a szemét, és halkán elkérte az étlapot, ő, K., a szokásos módján vérszemet kapott, de még mielőtt ez igazán megtörténhetett volna, és evvel kezdődött az ő és az asszony közös története, az asszony fölkapta a fejét az étlapból, és arra kérte őt, **hallgasson**, a verandán nem talált senkit, *kemény éjszaka borult fölé, ahogy most is, a szélseperre és szélcsiszolta égbolton tiszta csillagok ragyogtak, s egy villódzó távoli fény pillanatonként* CAMUS: A PESTIS *továbbá hamut kevert belé, a szellő fűszer és kő szagát hozta, néhány utcával arrébb, mintha egy autó síkkanék hosszan a nedves úttesten, elsuban, és nyomában távolból jövő zavaros kiáltások törnek meg a csendet, téli bosszantás!* *aztán teljes súlyával visszabull rá a csönd, mely égbolt és csillag, mi történik itt, édes Istenem,* elárulta Koromot, Korom: az, akit ő elárult, így azonosítható, **ennyi?**, föl se szarvazta, nem rajta múlt, de mégis, akkor hirtelen, mint a villám, beléhasított, hogy **itt valami jóvátehetetlen rossz történt**, valami megtörtént, amit már csak árnyalni lehet, ki fogja ezt megbocsátani?, Korom?, ugyan, nyilván, ha megbánja, megbocsát, és megbánja, és?!, ez az ő magánügyük!, a világban mi lesz evvel?, legalább Halassit árulta volna el, akkor lehetne Júdás! de hát ez meg nem primitív kevélység-e, ha már lúd, legyen kövér?, *nem lenne jobb adott esetben rettegni?*, és mi van, ha Korom helyett Drahoschról van szó?, megborzong, a hideg szellő az arcába legyint, *jóni fog egy egész kicsi ősz, hajlonganak a néma tar fák, nő az avar és a bomály, a hamvas ég inog, értsük meg jól... semmi sem negatív, ami helyén van, a sötétség minden pontja átvilágítva, az indulat türelem, a fagy sugárzó meleg, a kietlenség gazdag virágzás, a mélység fény...* *a toronyóra zengőn egyet üt, fázik, ha majd beköszönt az ősz, a nyaralónadrágnak vége, összeomlik, magába roskad, a ragyogó nadrág már csak romjaiban él tovább, hirtelen kitűnik a száraz rövidsége, a dicsért bőség összevisszaság csak, ahogy a hosszú zseb kilóg az immár elkerülhetetlen zakó alól, arra alig van mentség, a könnyű kezű szabás miatt a nadrágot húzgálni kell, a cibálástól leereszkedhetik a villámzár, egyszerű skandalum, a deréktájon elszabadul az ing, nehezen elviselhető csupaszság támad, tikkadt, tompa csend, kezét lassan-lassan a zsebébe csúsztatja, belül meleg van, hevesen fülel, távolból jövő zavaros kiáltások törnek meg ismét a csendet, téli bosszantás! téli bosszantás! téli bosszantás! téli bosszantás!*

(E dokumentum a PIM digitális könyvtárából származik)

Kicsoda Horthy és kik vagyunk mi?

Tette fel a kérdést 1993. szeptember 3-i – a Horthy-temetés apropójából írt – cikkének címében Esterházy Péter, amelyhez mottóul egy Bartók-idézetet választott: „Hogy azután egy ilyen országban hogyan tudok tovább élni, vagy – ami ugyanazt jelenti – tovább dolgozni, el sem lehet képzelni. Tulajdonképpen az lenne a kötelességem, hogy kivándoroljak, ameddig még lehet. [...] Amit eddig írtam, Magyarországra vonatkozik, ahol sajnos a »művelt« keresztény emberek majdnem kizárólag a náci rendszernek hódolnak: igazán szégyellem, hogy ebből az osztályból származom.”

Gondoljuk meg, ekkor még „csak” a temetésről volt szó.

„Nem igazán hiszek a szót értésben, csak teszem a dolgom – írta Esterházy. – »Gajdolólok és kombinálok.« Nem akarom óva inteni Angliát, és elmagyarázni a kormánynak, mért lesz a belügy-miniszter a temetésen, ha a belügyminiszter elmegy a temetésre; hogy a magánember az ugyanaz, mint volt az írói munkásság része, és látjuk, mi lett belőle; hogy *nem lehet* egyszerre gazsulálni Horthynak és a Habsburgoknak; hogy nem lehet Szárszóról Kenderesre menni, mert ettől a népi írók forogni kezdenek a sírjukban (és az így nyert villamos energia sehol nem hasznosítható); hogy tévedés azt hinni, a temetésen való részvétel-nem részvétel az konzervatív-liberális vita volna (a Horthy-rezsim »parvenü és hibrid arisztokratizmus« opponálható alulról, felülről, kinek hogy tetszik, lásd népi írók, illetve legitimista, katolikus főurak); hogy tehát nem kéne ennyi tétet (és befutót) ide tenni, a kormányzó pártoknak nem kéne tartaniuk attól, hogy most lopják el tőlük (részint a nyikhaj liberálisok, részint Csurkákék) az áldott múltat, hagyományt, magyarságot, vagyis hogy szabadok, szabadon dönthetnének, okosan, értelmesen, politikusán; *nem*, főlöslages erről beszélni, hisz van köztük érettségizett ember elég, ha tehát nem tudják, akkor nem *akarják* tudni, és nyilván megvannak a szempontjaik (még ha én nem is akceptálom azokat).

Úgy is az lesz, ami lesz.

De nem tudom, mi lesz.”

Húsz évvel később Horthy-szoborállítás lett.

„Nem tudom eldönteni, hogy, ez az egész szárszózás meg horthyzás csupán üresség-e, öregedő férfiak veszélytelen nosztalgizása a fiatalságuk és a hatalom iránt (vagy barátságosabban: fájdalom és tehetetlenség a világ változása meg a sok pusztulás láttán), szóra sem érdemes, egy hét múltán már nincs, aki emlékezzék minderre (és egyébként is, ha a kormányt *jobbról* anyázzák, az nyugtató hatású, hisz ha Antall hazaáruló, akkor más, most kinevezett hazaárulók esélye is jobb), vagy pedig ez ennél súlyosabb, vészesebb, csúszunk bele a világgal együtt a nacionalizmusba, a régi konfliktusokba, a gyűlölködésekbe, Szarajevóba. Nem tudom.

Ezért aztán nincs kedvem kiröhögni se ezt a sok..., ezt a sok honfitársamat, pedig ez valamelyest munkaköri kötelességem volna. Nem gyűjtöm tehát össze a hülyeség, a botorság, a hóvízeszűség szinonimáit (illetve összegyűjtöttem, de nem adom közre), mondván, íróként én így

tudom segíteni a kormányzati munkát és szolgálni e kicsiny, ám fasza nemzet jövőjét.

És nem tréfálkozom a miniszterelnöki történelemórán sem, hanem idemásolok egy másik felfogást, ha tetszik, ez egy másik történelemóra. Persze csak nem az enyém (én csak rút szibarita váz), hanem a Bibóé. Ha az embernek elege lesz az országából, s nem leli honját e hazában, akkor elő kell venni Bibót. Ezt tettem.

*

Talán nem értelmezem félre, ha úgy foglalom össze egy közkeletű vélekedést, hogy mit kell itt sápítózni, Horthy Miklóssal nincs különösebb, »baj«, tisztességes, magyar úr, aki roppant nehéz körülmények közt kormányozta az ország hajóját, bár azt is meg kell mondani, a tények makacs dolgok, hogy a tengelyhatalmak oldalán. A kiugrás nem sikerült, a magyar nem ért a fondorlathoz, ha sikerült volna, a megítélés is pozitívabb lett volna. Szóval, hogy ami történt, abban, volt sok rossz is, sőt tragikus, de mi mást lehetett volna tenni? Kezünk-lábunk meg volt kötve. Még mindig jobb, mint a környék fasiszta bábkormányai. Szóval, nehéz idők voltak, de ez nem ok a szégyenkezésre. A temetés pedig kegyeleti aktus, nem politikai, hacsak egyesek külföldön, belföldön nem teszik azzá, ki tudja, milyen sanda szándékokból.

Mindebben van mindenféle igazság. De, szerintem, főként, mint rendesen, sértődött védekezés van benne. És még azt sem mondom, hogy nem érthető, ha negyven év hazugságai után az ember kissé *viszafogalmaz*. Hallgassuk meg, hogy meséli el Bibó ugyanezeket a tényeket, mit mond felelősségről, hazáról, múlthoz való viszonyról.”

Közismert, hogy Stumpf tanár úr és tanítványai milyen nagyra tartották Bibó Istvánt, aminek 1993-ban még lépten-nyomon hangot adtak, 1998-as – szerencsés – kormányra jutásuk után már csak hébe-hóba, azután a hangok lassan elhaltak (noha a demokráciára való hivatkozás ma is folyamatos a részükről, Magyarországon pedig nincs demokrácia Bibó István megkerülésével). Esterházy így folytatja:

„A magyar demokrácia mérlegében találjuk az alábbiakat:

»Az 1919 szeptemberében nyeregbe jutott magyar ellenforradalmi rezsim különös politikai konstrukció volt, mely, ha lehet, még mélyebben és alapvetőbben hazugságra volt alapozva, mint az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés. Az egész Horthy-rezsim lételapja az a tény volt, hogy hajlandó volt arra, amire sem a magyar népköztársaság, sem a Magyar Tanácsköztársaság nem volt hajlandó: a trianoni békeszerződés aláírására. A rezsim vezetői nagyon is jól tudták, hogy elismertetésüknek ez az ára. Hogy ezt elpalástolják a mélyen megrázkódtatott magyar közvélemény előtt, a felelősséget a népköztársaságra és a Tanácsköztársaságra tolták, a békeszerződés aláírását és kifelé való elismerését pedig nemzeti gyásznak, a nemzeti tiltakozásnak és a bele nem nyugvásnak olyan mértéktelen és terméketlen felkeltésével egyenlítették ki, mely kitűnően alkalmas volt arra, hogy reá azután nemcsak nemzeti, hanem politikai és szociális síkon is egy mindenestül megmerevedett és múltba néző kormányzati rendszert lehessen felállítani.«

Legszívesebben mindent lemásolnék, de nézzük a történet végét: »1942-ben Kállay Miklós kormánya ismét megpróbálta Magyarország ügyét distanciálni Németország háborújától, azonban már nem feudális és európai erőkre, hanem merőben feudális erőkre támaszkodott (hi-hi, a nagypapámra), amivel elérte azt, hogy a szociális forradalom ügyének a faszizmus általi

rosszhiszemű kisajátítása, ami Teleki kormánya alatt bizonyos fokig megtorpant, újból lehetségessé vált. Így történt azután, hogy 1944 március 19-én, amikor a németek a nyílt erőszak útjára léptek, a baloldali és jobboldali szociális forradalomtól egyaránt félő Horthynak és a Kállay-kormánynak nem volt bátorsága ahhoz, hogy a hivatalos ország ellenállását meghirdessék [...] így az ellenállás az egyedül hagyott, izolált hazafiak ügye maradt. A németek előtti lefekvéssel szétfoslott Horthy tekintélye, akit az utolsó időben már kezdtek számba venni a nemzeti ellenállás politikai tényezőjeként. Az ő behódolásával demoralizálódott a magyar hadsereg, mely szórványos és vitéz szembenállás után azt a parancsot kapta, hogy engedjen a németeknek, és csináljon úgy, mintha a megszállás nem volna megszállás. Ugyanakkor Horthy szentesítésével kormányra jutott a fasiszta jobboldal kevésbé forradalmár szárnya, mely az elsikkasztott és becsapott szociális forradalom helyett eltűrte a zsidók borzalmas deportálását.«

Azután következett a kiugrás, amely »technikailag és diplomáciailag siralmasan volt előkészítve«, »az egy délután alatti összeomlás maradéktalan és teljes volt«. És a legvége: »Magyarország nemcsak a csatlós államok szégyenét és a háborúvesztés nyomorúságát érte meg, hanem ezen felül történelme legdöntőbb pillanatában nincs sem parlamentje, sem államfője, sem kormánya, sem közigazgatása, de még csak egy zászlaja sem, amelyre katonái felesküdhethének.

Ebben a süket csöndben, ebben a szívszorogató ürességben született meg a magyar demokrácia.« (Nem élt soká.)

A felelősségről esik szó *A békeszerződés és a magyar demokrácia* írásban is. »A két bécsi döntés hatálytalanságát elvi okokból ugyan leszögezték a szövetségesek, ez azonban 1944. március 22-ig a legkisebb mértékben sem jelentette a trianoni status quo helyreállítását, hanem csak új tárgyalások és új jogi alapok szükségességét. A konkrét lehetőségek a két bécsi döntés által leszögezett területi státust legalábbis komolyan megközelítették. Ezek a lehetőségek nagyobb részben 1944. március 19-22. között, Horthy személyes helytállásának és ítélőképességének csődjével, maradék részükben pedig 1944. október 15-én, az előzmények által demoralizált magyar hadseregnek a csődjével zárultak be végleg [...] Most nemcsak egy rendszernek és politikájának a hosszú lejáratú felelősségéről van szó, hanem ezenfelül néhány sűrített pillanatban a helytállni nem tudás felelősségéről is. Kéznél van ehhez néhány nagyon egyszerű összehasonlítás – az olasz és a román példa, amelyek egészen pontosan megmutatják, hogyan lehet és kell egy államfőnek és hadseregének helytállnia olyan szituációkban, amelyekben Horthy Miklós és hadserege szégyenletesen csődöt mondtak. S ha erre azt feleli valaki, hogy a magyar politikai karakter nem képes hasonló rafinériával előkészíteni egy ilyen egyik percről a másikra való teljes átfordulást, akkor még mindig ott van az 1944. március 19-i helyzet, mely nem kívánt volna sem rafinériát, sem színlelést, sem hátba támadást, hanem egyszerűen 'csak' önérzetet és bátorságot.«

Mi következik mindebből a mai kor – és minden kor – kalandorpolitikusaik tanulságára?

„Horthynak és kormányzásának a békeszerződés alakulásáért való elsőrendű felelőssége ma már úgyszólván történeti érvennyel leszögezhető.« Mintegy ismétlésül hallgassuk meg, mit ír Bibó Borbándi Gyulának, *A magyar népi mozgalom* című könyve kapcsán. A szövegből azt is látjuk, hogy bizonyos védekező reflexek természetesen ugyan, érthetőek, de ha hamisak, túlzók, akkor azt kell mondani, hogy hamisak, túlzók. (Megjegyzem, Borbándi messzemenően figyelembe vette a magyar kiadásban Bibó észrevételeit.)

»A könyv végig nagyon erősen hangsúlyozza, helyesen, de némileg túlzásba vite azt, hogy a Horthy-rendszer nem volt azonos a fasiszmissal. Ha a politikai disztinkciókra fektetünk súlyt, akkor ezt a különbségtételt meg kell tenni; a pontos definíció talán az volna, hogy a Horthy-rendszer indulásakor és befejezésekor félfasiszta rendszer volt, a közbülső konszolidációs időkben pedig konzervatív rendőrállam. Ez a megkülönböztetés valóban fontos, és voltak ennek a konzervatív rendőrállamnak olyan pillanatai, Teleki és Kállay alatt, amikor úgy látszott, hogy neki tud indulni egy Németországtól elegendően eltávolodó külpolitikának. Ez a kísérlet azonban végül elhatározottság hiánya miatt nem sikerült. A könyv, talán védekezni akarván az ellen a vád ellen, hogy Magyarország végig és jellegzetesen fasiszta ország volt, az ellenkező végletbe téved, és a Horthy-rendszert időnként az alkotmányos, törvényes, sőt demokrata jelzőkkel is illeti, ami túlzás. Főleg túlzás ebben a könyvben, amelyik a népi mozgalomról szól, melynek egész fennállása alatt a legkisebb jó szava és jó véleménye a Horthy-rendszerről nem volt – és joggal.«

Mármost Bibó Istvánt még a mai horthymiklósok sem vádolhatják azzal, hogy a kommunizmusnak akár csak a szele is megérintette volna. Legfeljebb az róható fel ellene, hogy kíméletlen kritikus volt, amely attitűdje végtelen idealizmusából következett: a politikusoktól egyszerűen elvárta, hogy annak tekintsék magukat, amik, az alkotmányosság és a nép szolgáinak, semmiképpen se hatalmi vágyaik szerint cselekedjenek. Végezetül ezt olvassuk az Esterházy-cikkben:

„Befejezésül még idemásolok egy passzust *A magyar demokrácia mérlegéből*, kevésbé az áthallások végett, inkább a nehéz örökséget mutatandó. »A magyar demokrácia jelenlegi állapotában a legsúlyosabb tételnek, melyet a fizikai pusztulás és az erkölcsi elnyomorodás előtt kell megemlítenünk, az ország többségében mutatkozó fáradtságot és passzivitást, kell tekinteni. Magyarország 1867, vagyis a hamis politikai kompromisszumot jelentő, osztrák–magyar kiegyezés óta van mind fokozottabb mértékben hozzászoktatva ahhoz, hogy a politika egy teljességgel áttekinthetetlen és ellenőrizhetetlen, rosszhiszemű játék, melyet néhány kevés számú és erkölcsileg teljességgel alatt álló ember csinál a maga számára. Különösen kiéleződött ez a közhangulat 1919 óta, amikor a Horthy-rezsim az Osztrák-Magyar Monarchia addig érvényes hazugságai helyébe a történeti Magyarország helyreállításának és a mániákus antibolsevizmusnak a hazugságait helyezte, amikor is a kereszténység és a nemzeti eszme lettek azok a bunkók, melyeknek a révén a valósággal való bármiféle szembenézés a legteljesebb politikai és közéleti kiközösítést hozta maga után.«

*

Úgy. Ezt olvastam most Neked, drága Hazám. Hogy kicsoda Horthy Miklós, azt persze ilyen könnyen nem tudhatjuk meg. Temessük el, nyugodjék békében, felejtjük el és emlékezzünk mindenre. És akkor lassan majd kiderül, kik vagyunk mi; ki ez, ki az.”

Lassan kiderült...

Esterházy Péter minden idegszálával érezte a közhangulat változásait, de azt még ő sem gondolhatta a cikk megírásakor, hogy majdan éppen a fiatal liberális ellenzék feltörekvő vezéralakja lép Horthy Miklós nyomdokaiba. De ha gondolt is erre – hisz a rendszerváltozáson innen és túl láthatott nem egy politikai pálfordulást, sőt, általában azt láthatott –, még az ő

bölcselme sem álmodhatta meg, hogy ez a Horthy-utód egzsersmind Antall József és Kádár János politikai örökségéért is kinyújtja a kezét.

Esterházy Péter: A próza iszkolása

– *részletek* –

Június 16^{dikán} hétköznapi – amely napra a császári dekrétum elrendelte a kivégzést – délelőtt félelme csillapult, mert vagy hat héten át senki sem halt meg. Ki üldöz? Amikor ezt írom, tiszta az ég, zöld ág virít. Száraz van. Megindult az olvadás. A REGÉNY, mely inkább lett jó, mint igaz, kellemetlen ötvözet egy regény leírásának (mely maga volna a regény) és egy regénynek (mely, úgymond, tartalmazná önnön leírását). Elbeszélek, én, ez az „én” azonban nem koholt személy... Élt egyszer egy férfi. Élt egyszer egy lektorijelentésíró. 1950. április tizennegyedikén (± ε) a nap 4 óra 59 perckor kelt. Nézze, mondja az ezredes, ön talán gyűlöl engem, vagy ha nem, akkor gyáva. Uram, az italja Ön számára. Édesgető; tessék-lássék lesze kifli Asszonyaim férfaim. A tizedes mosolyogva nézi. Annyira fázik, hogy majdnem elhányja magát. Ez nem Abaliget, nem Acsád, nem Adács, nem Albertirsa. A hely, ahol most vagyunk: egy lebu. Városaink többnyire folyóparton terülnek el. Írom: van-e e kies hazában...

Az Útmutató irodalmi életünk ünnepe. A virágáros felől feltűnnek a lovasok. Hát megjöttek!

Június 16^{dikán}, hétköznapi délelőtt sorrendben és név szerint a következő szavak állítottak be (Jaj, aranyoskám, de randa ez a gőzös!):

anya Abaligetéről, aranyoskám Acsádról, adatbázis Adácsról, ajnároz Albertirsáról, arc Adorjánpusztáról, aki Abaújszántóról, ami Abaújszántó-fürdőről, apa Ábrahámhegyről, belenyal Baktüttöséről, báb Bágyogszovátról, bugyi Bashalomról, bevezetés Balatonkeneséről, csücsül Csisztagyógyfürdőről, csend Csillaghegyről, család Csabacsúdról, csosza Csurgóról, csípő a Csepel Vasműből, cukor Ceglédről (!), cefrëshordó Ceglédről, csont Csokvaományról,

de Dabroncról, diszkrécio Dadról, derék Devecserrel, deci Dértanyáról, dupla Debrecenből, derű Dorogról, disznó Drégelypalánkról, dió Diósjenőről, energetikai osztály Eperjeskéről, édes Erekyéről, elvtárs Écsről, éjjel Érdről, empiria Ercsiből, egybefagy Eneséről, elemzés Egyekről, élet Ebesről, főmérnökség Fertődről, férfigang Felcsútról, folyamatvezérlés Fancsikáról, fátyol Franciavágásról,

függő változó Felsőrajkról, furulya Farnosról, fényes Folyásról, férges Fityeházáról, fiam Feketeakolról, foltoz Fácánkertről, gyártórészleg Győrből, gönc Gemencről, gyűszű Gyöngyfáról, gőzös Gádorosról, gyerek Gyónról (micsoda ájtatosság!), hegy Haleszről, hegedű Halmajról, halál Hajdúnánásról, hang Hajdúsámsonról, hanem Heresznyéről, hattyú Hortról, húzkod Hugyagról,

intézet Ipolyvecéről, iparkodik Inotáról,

A szavak bevonulása

Hanem a ti beszédetek legyen
igen igen, nem nem,
ennek felette valami esik,
az a gonosztól vagyon.

Máté 5,37

igen	<i>igen</i>	nem	nem
<i>igen</i>	nem	igen	nem
nem	igen	<i>igen</i>	nem
nem	igen	nem	igen
<i>igen</i>	nem	nem	igen
nem	nem	igen	<i>igen</i>

„Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék.” – Ad diem virradóra álmodtam azt a többi között, az édes Anyámat friss jó egészségben láttam, mintegy Toronya forma Várasban, azonban csakhamar két fogam egymás-után kiesék, a jobbfelől való alsó záb-fogamat az ujommal magam feszítettem ki, a másik pedig mintha azelőtt két héttel magában esett volna ki, de e nem volt záb-fog.

„Fiam. Hol van a tisztaságod? Nem azt mondom, hogy eltűnt, de mégis: hol?” – Kiki tudja, hogy a’ leg-kisebb patak is tengerbe igyekszik. Az ökör-szem nevű kis madárka is szereti a szélesen ki-terjedt levegőben repesni. Hogy többet ne is említsek. Én is azért Kedves Nemzetem! ha hozzád kívánok támaszkodni, ne taszíts-el engemet, hanem engedd-meg hozzád támaszkodni egy olyan gyenge lábúnak, mint én vagyok.

Kedves Hazánk! Tőled vettük Isten után mindenünket: – Neked tehát minden tehetőségünkkel adózni kötelesek vagyunk. Nézed szentelt igyekezetünknek imbol a’ zsenyéje. Vedd azzal a’ szívés Anyai indulattal, mint a’ milyen Fiú buszósággal nyújtjuk mi azt oltárodra.

is Ikrényből, idő Ináncsról, Isten Inárcsról, így Izsákról, istálló Ilonaszállásról, irodalom Inámból, jó Jászfényszaruból, jaj a József-szanatóriumból (Jaj, aranyoskám, de randa ez a gőzös!), kutatás Keselyűsről, karaj Kapitányságról, kézcsók Küngösről, kétségbeesett Katraszélről, kivitelez Kaszóról, kockás Kund-pusztáról, kataszterizálás Kocsoláról, kasha-ruha Kondorosról, korreláció Kisköréről, krombinadrág Kisvárdáról, készletnyilvántartás Kaskantyúról,

kurfürst Kínából (Fáj a derekam, mit csináljak? A legényemhez adresszalom a szavakat. Fiam,

te mégiscsak ismered a test csínját-bínját! Amaz kurjant. Forró kádfürdő, és aztán hosszasan döngönyözz a nő! De ha undorodik tőle, fiam, ha undorodik a masszírtól! Legényem röhög és fíntorog; sajnál a marhája!), kopogós Kötegyánból, kelme Kistőkéről, koszos Kulcsról, kacska a Kryptongyárból, kukorica Kurdról, köszön Keszőhidegkútról, lineáris tér Lökősházáról (lóg az eső lába), leszáradó kéz Ladról, lehetne a Landler **Jenő** Járműjavítóból, leöl Lupaszigettről, lefelé Ludadról, levegő Lókútról, mátrix Mátészalkáról, maricskáz Magyarbólyról, modell Macsról, morzsol Macskásról, magyar Mártélyról, melegítő Mesztegnyőről, Moebius-szalag Mátraballáról,

már a Margit hídról, mami Martfűről, merész Mohoráról, megemészte Magyarfalváról, menyé Möcsényről, munka Mikepércsről, miért Máriapócsról, meggy Mátyásföldről, magoz Mezőtárkányból, maradék Magyararkútról, megtömné Mernyéről, mint Miskolcra, normatíva Nagyatádról, nincs Novajidrányból, nyüvi Nyárlőrincről, nagyobbacska Neszehídről, nem Nagykállóról, ne Nesztányról, napló Nagyoroszból, Negerin Nyúlról,

óra Orgoványból, öregasszony Örjegről, öltözködik Örkényből, örül Öcsényből, ő Öntésből, pálinka Pacsmagról, pohárka Porpácról, pobjeda Pápáról, persze Pátrohából, pestis Pánból, piros Poroslóról, rendszer Rajkáról, ripsz-ropsz Rákospalotáról, regresszió Révfülöpről, rétes Rátótról, rugalmas Rinyáról, ronda Rigácsról, reggel Rizséről, ruha Répcelakról, statisztika Selypről,

sál Süttőről, seb Sátáról, szó Szabadbattyánból, szív Szabadegyházáról, szimuláció Szabadkígyósról, szivárog Szabadságtelepről, szabályozó Szabadszállásról, szövege Szobról, szabadság Szarkásról, szőnyeg Szarvasról, szilva Szarvaskőről, szakértelem Szikáncsról, szerelem Szophomokról, temetés Tátról vagy Tedejről, tökély Tüjéről, térd Taszárról, tocsog Tiszalökről, tépked Tökölről, tudja Tabról, tenisz Toponárról, úr Ukkról, ugyan Uzovicstelepről, utolérhetetlen Ugyerről, ügyvitel Üllőről, üvegecske Ürmöshátról, üveg Ürmöshátról, ülle Ürmöshátról, Wurm Ürmöshátról, vetőkrumpli Wienből, víztorony Vácról, valamikor Vörsről, vesződséges Vokányról, válogat Vajszlóról, van -ból, világos Vizlásról, vitrinkatonák Vépről, véghezvisz Vésztőről, vonzó Városlódról, zöld-barna Záhonyból,

Hát megjöttek! zsebhoki Zsujtáról (bejött egy nő, beült az ölbe, a látszatok birodalmába).

Ó, szó, miért hagysz el engem?

Minden írás *le dur désir de durer*-ből (a maradandóság maradandó vágyából) ered, a szellemnek a halál elleni dacos leleményéből, hogy az alkotás hatalmával kijátszhatja az **időt**.

Amikor ezt írom, tiszta az ég, zöld ág virít. Egyes szám harmadik személyben írok, ettől biztonságban érzem magam; azt remélem, hogy nem halok meg olyan hamar. **Major Ford kötözi sebesült vállamat.** Tudok magamra vigyázni. Kapcsolatot tartok magammal és a testemmel. Itt vagyok. Kívánatos vagyok, oké vagyok, bírom magamat. Áll. Halál ellen nincs fű kertben. Hideg **van.** Megkeményedett rajta a viharkabát, rideg a viharkabát anyaga, a nagy, tarka felső gombot begombolja, a gomb nyomja az állát, az állát kissé leszegi, a hideg miatt húzza össze magát, hogy minél kisebb felületű legyen. (A gömb a megoldás.) A gyalogjárda szürke és kemény, mint a csont. A hótartomány szélén jeges darabok vannak. Nyirkos hideg **van**, mély csend, **a csend mindent megölt.** A combjára feszülő szövetnadrág rideg, merev, kemény, mint egy ütés. Újból megered az eső. A villamossínekben mocskos, barna-rozsdás patakocskák folydogálnak. Váltók osztják a vizet. Döglött egerek úszkálnak az úton. A neonok a téren át sápadtan vibrálnak,

hajfodrász etc. Áll, a karját lefelé feszíti, a hónaljában érzi az ing, a pulóver, a viharkabát feszülését, a keze piros, a bőr pikkelyes. A reggel úgy csöpög rá, mint a kloroform a műtőasztalon. Ribiszke- meg

(A matematika bizonyos értelemben a csönd nyelve.) Az itt felvázolt radikális és kísérletező hagyomány potenciálisan magában hordozza a csöndet, a felismert lehetőséget, hogy az irodalom önmagában kevés. – A könyv, amit majd holnap olvasunk, olyan legyen, mintha előtte nem létezett volna semmi; új és kihívó, mint a felkelő nap – Steiner.

zselnicemeggy-illat **van**. Loboncos lábú ebek futnak a téren, falkájuk fenyegető. A szökőkút be **van** deszkázva. A lába úgy mozog föl-le a bakancsában, a selymes tapintású zokniban, mint egy ládában. Karmolássza lábujjaival a selymes tapintású zoknit. Állát kissé leszegi, nekifeszíti a kabát kemény peremének, a hideg

elől zárna el az utat.

Drága Fiam, küldtem gyapjúzoknit. Vigyázz a térdedre, és ne felejts el imádkozni. Az egyetlen, amit tehetsz. Apádat három napja nem láttam. Néha telefonál „valaki”, tudom, hogy ő, nem szól bele, nagyokat lélegzik, a háttérben nők nevetgélnek, olyan, mintha közvetlen közelből szólna. Nem jön. Ne is jöjjön most, mert megtépném. Néha olyan egyszerűnek gondolom a gyilkosságot, egyszerűnek, természetesnek és jónak. Egyébként őszül, a fehér tincsek elegánsan lebegnek. Mindig is elegáns volt. Szeretem. Ölel: Édesanyád.

Fázik, a csontjait darabokban érzi. A ködös hold úgy kószál az égen, mint valami koldusasszony. A szélben **sóhajszerű hurrá!**-k foszlányai jutnak el hozzá. Nincs ereje odakiáltani: „Nem akarom!” Hányinger fogja el, mintha rothadt ételt nyelt volna le. Hallatszik, egy busz megfarolt, sovány horpaszú kutyák iramodnak nesztelenül, bordáikat mintha vesszőkből fonták volna, szemfogaikon meg-megvillan a holdfény. Sietős emberek vágnak át a téren, nézi őket egész testével feléjük fordulva, a loboncos lábú ebek belemarnak a távozók rövid szárú csizmájába. Bánat és végtelenség; ércesen káromolja a Szűzanyát. Megcsontosodott fülű öreg áll mellette, kabátja a hideg ellenére is bűdös. Kényszeredett kinövés a kalap az öregember fején, ami nincs arányban sem a magasságával, sem a testtartásával. Mellénye csúcsosan eláll a horpadt melltől, hátul a gallér karéjosodik ki a levegőbe, még jobban megnyújtva a csupasz nyakat és csontdudoros tarkót. A két kar hátrahúzva. A kézfej nem látszik ki a bő kabátujjból, csak az ujjak, bár azok sem érnek össze. Az ősz, mondja az öreg, az ősz lesből rontott a szívünkre, s a fák, ezek a két lábra állított pucér hullák, itt bólogatnak az útkereszteződésnél. Ösztönösen odanéz, a lámpa sárgán villog, valami közbülső állapot, fejét nem mozdítja, nem akar utat engedni a hidegnek, egész testével fordul az öregember felé, az öreg férfi szögletes arcában bal szeme helyén visszataszító rózsaszín üreg tátong. Hányinger fogja el, mintha rothadt ételt nyelt volna le, unlak, mondja megvetően az öregnek, az ősz lesből rontott a szívünkre, **hülye, unlak**. Az öregember sértődötten nyomkodja az orrát, borostás arcát, itt tikkkel néhányszor a kisebesedett orrtövével, megrándítva a táskásodó húst, a sörtésedő szemöldökbozontot; a szem fölött kiugró párkánycsont alig hosszabb egy babaház virágládájánál, drótszerű játékkórókkal teletűzdelve, kézfeje mocskos gézzel **van** bepólyálva, csak az ujjak látszanak ki, bár azok sem érnek össze, néha felsandít, figyelik-e, szája szétszaggatva, akár a ló ajka. A járdasziget végében egy baka toporog, széles mozdulatokkal, keresztbehajló karral csapkodja magát, mint egy színész, aki azt játssza, hogy majd' megveszi az isten hidege. A baka keze vöröslök a hidegtől, mi piroslik a síkon,

kiáltja a baka. Részeg, mondja az öregember törleszkedve. Áll. Bajonétom hegyével betakarom szemed, kiáltja a baka. Heihh-he-e... vihog sipogó orrhangon az öreg. **Azt mondják,**

Fiatal úr, *idő van*, tessén fölkelni.”

mindenkinek megbocsátanak, aki a léptéküket elfogadja; Keczert, Zimmermant, Raussert, Baranyait, Féját és Radvánszkyt, Bezzeghet, Palásthyt és Székelyt meg Rothot megkínózták, Sztarinszkyt hasonlóképpen, nem pihent ott a tűz, az izzó parázs, sem a számtalan ütlegeléssel az oldalak húsát leszaggató pálca, nem pihent a belső szervekbe mélyen benyúló hóhérkéz. A kegyetlen fogásokkal megnyúltak az ízek, és minden vérük kiömölvén, az izzó csontok párállottak a lucskos tagok közt, híg, sárgás vérük olyan színű volt, mint a por, sunnyogva felsandít az öregember, figyelik-e. Az öregember alsó és felső ajka taplószáraz most, s ebből a száraz részből lökődik ki a sárga nyálhabbal borított nyelv tompa félcsúcsa. Az útkereszteződésben lovak trappolnak. Az öreg látja, hogy nem rá figyelnek, hogy a kedvébe járjon, azt mondja, de miért vakarjuk a beforrott sebnek a túrját? Büszke örömmel fedezi fel a homályos csillogást a lovak csatakolt szügyén, a lovak lekanyarodnak a mellékutcába rögtön az eszpresszó mellett. Az eszpresszóval szemközt virágot áruló lengyel cigányasszony **van**, mellékszereplő. Nehéz kivenni a finomságokat a hajnalban. A cigányasszony kesztyűjének ujjai le **vannak** vágva. Az öregember közelebb topog, én tudom, ki ez a nő, lengyel, mellékszereplő! **Ismerem a fehérmájú ordast.** Fogjad be a szád, fordul az öreg felé, elfeledkeznek a nyakáról, a hideg megcsapja a védett területeket, mit akarsz! Az öregember megijed, **fiam, nem úgy értem én, régi vagyok én, régi, együgyű és alázatos idejű.** Visszalép, érzi az öregember szagát, nesze, fémpénzt ránt ki a zsebéből, a mozgás nagyon rosszulesik, pamutkesztyűjének ujjain olajfoltok, tudja, hogy gázolajszagú. Az öregember sikítva ráront, mit képzeltetek ti, kik vagytok ti, mit képzeltetek, ti szarháziak, számár kurva fia! rühös, alávaló, moslék ember, mi! Ellöki magától az öreget, undorító az öregember kabátjának az érintése. A kabát, érezhetni, nagyon vékony, zsebei úgyszólván üresek, a legfeltűnőbb egy szokottnál kétszer nagyobb zsebkendő, nyál- és köpetnyomokkal. Az öreg nagyot nyög, az öreg nagyot nyögve fordul át a járdaszívetet az úttesttől elválasztó súlyos láncon. Feszés a súlyos lánc. Az öregember, mint egy rongycsomó, **van.** A virágáros felől feltűnnek a lovasok. A baka felkiált. A lovasok fenségesen és kihívó hidegvérrel kocognak. Vezérük hasa, mint valami nagy macska, feküdt az ezüstveretes nyeregkápán. Kinek nyusztból való a gereznája, kinek nyestből, kinek petymetből. Az öregemberen felgyűrődött a kabát, az inge kicsúszott a madzaggal megkötött nadrágjából, a túl bő nadrágba zsákhosszú zsebek lógnak le, kilátszik a hasa. Az öregember bőre szürkés, zihál, rezeg a hasa, mint a kismacskáké. A lovasok eleje megáll a kereszteződésben, a vezér lova vörös szőrű, csillog, mint a rézpénz, a farka ívelt, a lába, mint a húr. Mutatós ló, mondja félénken a baka. Jóvágású mén, hagyja rá. Álmokat láttam, mondja a baka, álmokat láttam, álmomban nőket, és csak a gyilkosságtól bíborvörös szívem, csak a szívem mállott szét csikorogva. Menj a fenébe, a fenébe menj! A szélben **sóhajszerű hurrá!**-k foszlányai jutnak el hozzájuk. A lovasok harsány üvöltözésekkel zúdulnak át rajtuk, zúgnak át rajtuk, mint a zivatar. Az első lovas az öregember torkába döfi a kardját. Az öreg lába megvonaglik, torkából tajtékos, korallszínű patakocská ömlik, szája szétszaggatva, akár a ló ajka. Nem tudja fölemelni a tekintetét. Az aszfalt mintáit nézi, az elhasznált villamosjegyeken cipők cikcakkos nyomai **vannak.** Az öregember hasa kiszakítva, a belei egész a térdéig kúsztak, látszik szíve lüktetése. A szélben sóhajszerű hurrá!-k **vannak.** Föllép a villamosperonra, visszafordul, a becsukódó ajtó üvegének nyomja a homlokát, nézi az öregembert. Az öregember fejénél kékes, ragadós folyadék sötétlik. Leheletétől az üveg párasodik,

bocsáss meg. Te szemét, kiáltja a baka közvetlen mellette, **mit képzelsz, te ganéj, hát lehet ezt?!** A baka meglöki, megtántorul, a baka a villamos belseje felé siet, a forgóhoz. A villamos mellett egy gazdátlan ló megy. Ráemeli mélyenülő, ragyogó lilás szemét, csatakolt szügye homályosan csillog. Nyekkenve indulnak, a ló mozdulatlan marad egy helyben. Az ellenőrnő áttört harisnyájához sár, széna sár és széna tapad, szörnyű nagy mellét szinte átvethetné a vállán. Kínéz a rossz ablakon: felirat: hajfodrász.

(A szöveg a Petőfi Irodalmi Múzeum digitális könyvtárából származik)

Kaiser László: A fekete emberek

– Holnap jönnek – mondta Lacika édesanyja.

– Kik jönnek, mami? – kérdezte a kisfiú közömbösen.

– Holnap hozzák végre a tüzelőt.

– A fekete emberek? – váltott az alig ötéves gyermek hangja ijedőssé, hiszen így emlegették a családban azokat a piszkos, széntől, portól, munkától sötétre színeződött embereket, akik a kocsiról a pincébe vitték minden ősszel a télire való tüzelőt. Meg talán azért is, mert kevés beszédű, komor tekintetű, mogorva, izzadt, bűdös, köpködős férfiak voltak a szállítók. Trógerék – ezt is hallotta korábban Lacika sokszor. Megmaradt benne az is, hogy a nagy ház lakói közül többen mondták, biztos börtöntöltelék is van köztük.

A börtön szó különben gyakran elhangzott az utóbbi időben. A családban is hallotta többször Lacika; ha ritkán vendégségbe mentek vagy hozzájuk jöttek, akkor is, az utcán, a szomszédok között is. Tavaly ősszel, amikor az a nagy felfordulás volt, amikor édesapa hosszú hetekig nem vitte el magához Lacikát és három évvel idősebb nővérét, s amikor olyan furcsák és izgatottak voltak a felnőttek, akkor a kisfiú egyáltalán nem értette, hogy miket beszélnek az emberek. Az egyik bácsi a házban azt mondta, hogy Kádárnak börtönben a helye, a másik, hogy Kádár majd rendet csinál. Egy néni, aki a földszinten lakott, azt sziszegte Lacika édesanyjának a lift előtt, hogy sokan fognak fizetni a felfordulásért. Egy fiatal hölgy korábban a magyar zászlóból vágott ki valamit, erre emlékezett Lacika, s arra is, hogy az édesanyja adott egy nagy ollót a néninek, aki kör alakú lyukat vágott a zászlón, így lobogott az napokig a ház kapuja melletti tartóban. Ez a hölgy később eltűnt, disszidált, így mondták a házban, Lacikában megmaradt a szó, bár nemigen értette.

Nem értette a fekete embereket sem. Miért jó nekik, hogy a hátukon nagy kosárban cipelik le a pincébe a tüzelőt? Miért olyan szótlanok, és miért nem kedvesek vele?

A lovak! Azok aztán mindenért kárpótolták. Tavaly is a lovakat várta nagyon. Ott állt édesanyjával a ház előtt, alig bírta magával. S egyszer csak jött a szekér, tüzelővel megrakodva,

húzta a két ló a hatalmas rakományt. Két ember ült elöl, egy ember fönn a szénkupacon. A szekér megállt, a piszkos férfiak leugrottak, valami papírt aláírtak édesanyával, aki megmutatta a pincét az udvar végén. Az egyik férfi visszamászott a szekérrre, egy-egy hatalmas kosarat megrakott szénnel, lemérte azokat a mérlegen, majd intett a többieknek. Ő lehetett a főnök. S a két fekete ember hátára vette a kosarakat, s vitték nehéz terhüket a pincébe.

Sokszor fordultak, meg sem álltak. Édesanya számolta a kosarakat, szeme se rebbent, ha valamelyik férfi köpött vagy káromkodott egyet. Más nem is hallatszott a lihegésen kívül. Kétszer szólaltak meg csupán.

– Tűnés innen föl a jó anyádhoz! – ordította az egyik fekete ember Lacikának a pincében, mert ő ott kíváncsiskodott, vajon hogyan ürítik ki azokat a rettenetes kosarakat. S a kisfiú mi mást tehetett, fölsétált a lépcsőn, lehajtott fejjel végigballagott az udvaron, szomorúságában a porolóra sem csimpaszkodott, ahogy szokott, kiment a ház elé, és a kapu torkából nézte újra tágra nyílt szemmel a lovakat.

Másodszor a főnök szólalt meg, neki is Lacikával volt baja. Nem tetszett, hogy a kisfiú közel merészkedett a lovakhoz, s úgy nézte őket. A két ló békésen álldogált, hátukra durva pokrócot terítettek, szájuk elé a nyakukra erősítve zsákot kötöttek, abból abrakoltak a derék állatok. Lacika, a pesti kisfiú ilyen ritkán látott, előbb megbabonázva meredt rájuk, aztán araszolva közeledett a lovakhoz. Az egész utcát betöltő ordítás állította meg:

– Nem az anyucid szoknyája mellett vagy! – üvöltötte a főnök.

És Lacikának könnyek szöktek a szemébe, visszasomfordált a kapuhoz. Édesanyja pedig csak vigasztalóan nyújtotta a kezét feléje, nem mondott semmit, mit is mondhatott egyáltalán ez a törékeny asszony ennek a robusztus, nagy hangú férfinak.

– Fekete a lelke is a fekete embereknek – súgta a fiának. – Végeznek nemsokára, mindjárt otthon leszünk, és nagyot bújunk!

S bizony végeztek is hamar a mogorva, durva emberek. Megvolt a kosarak száma, de hogy a kosarakban mindig annyi volt-e a tüzelő súlya, amennyi kellett, ezt csak a mérő ember és a jóisten tudhatja – ahogy az asszony mondta néhány nappal később a telefonban volt férjének. Különben is: nem ez volt már számára a fő probléma. Az foglalkoztatta leginkább, hogy Lacikát megvigasztalja, a gyermek egyre többet emlegette a fekete embereket, álmódott is velük. S végképp nem értette a kisfiú: miért ripakodtak rá, hiszen ő semmi, de semmi rosszat nem csinált!

* * *

Eltelt egy év, itt volt az ősz, a tél kapuja. Megint ott állt anya és gyermeke a ház előtt, s a kisfiúnak persze gombóc volt a torkában, két kézzel kapaszkodott anyjába, egyszerre remegett és fázott, néha az asszony háta mögé bújt, onnan kandikált kifelé. Aztán megérkezett a lovas kocsi, minden úgy kezdődött, mint tavaly, az emberek épp oly feketék voltak, mint tavaly, ugyanolyan bűdösek voltak és ugyanolyan szótlanok. Hogy azok voltak-e, akik egy esztendeje hozták a tüzelőt, vagy mások: sem az anya, sem a kisfiú nem tudta eldönteni. Nem is akarták. Nem mondták ki, de mindketten arra gondoltak, jó lenne minél hamarabb túlesni az egészen: a

tüzelőszállításon, egyáltalán a fekete emberekkel való találkozáson.

Lacika most nem mozdult anyja mellől, véletlenül se ment le pincébe, a lovakat viszont épp úgy megbabonázva figyelte, mint tavaly, de egy tapodtat se lépett feléjük. A lovak békésen abrakoltak, a férfiak szótlánul, szuszogva szállították a tüzelőt, fordultak gyorsan, nem néztek senkire. Anya és gyermeke számolta a kosarakat, a főnök mérte a tüzelőt, a fekete emberek meneteltek a kosarakkal.

Aztán a munka befejeződött. Végeztek a fekete emberek. Az üres kosarak már fenn voltak a kocsin, két férfi szótlánul cigarettázott, a harmadik a lovokról szedte le a pokrócot, majd akasztotta le az abrakoló zsákot.

Ezt megúsztuk – zárta le magában az asszony a délutánt, s a kisfiú fejében is hasonló gondolat motoszkált. Búcsúzott a lovaktól, legalábbis a tekintetével. S ekkor valami állati üvöltés hallatszott, artikulátlan rikácsolás inkább. Az első pillanatban a kisfiú arra gondolt, amire édesanyja is: a fekete emberek egyike kezdi, vagy inkább folytatja a tavalyi tempót. De nem! A lovas szekér hátsó részénél, szinte a semmiből fölbukkanva a részeges, öreg házfelügyelő állt, helyesebben állni próbált, mert tántorgott, s egyet lépett előre és vissza. S most már a kiabálását is hallani lehetett:

– Azt hiszi a nagyságos asszony, hogy kell neki tüzelő. Minek neki? Úgyis elvitetem télire, hogy attól kódul!

A gyerek hirtelen az anyjába kapaszkodott, aki rémülten nézett körül, pedig jól tudta, hogy ezt neki mondják.

– De kérem... – ennyit tudott szólni, többet nem, mert a részeg férfi a szavába vágott:

– Semmi kérem, akkor udvariaskodott volna, amikor tavaly odaadta az ollót annak a zászlólu-kasztó ribancnak. Meg főleg, amikor tegnap, mikor... mikor – megakadt, láthatóan gondolkodott és erőt gyűjtött. –Tudja, ki a proli... – itt megint megakadt.

Az asszony már emlékezett, hogy előző nap délután a liftajtónál beszélgetett a Pintér gyerekek apjával, és suttogva ugyan, de prolivircsaftot emlegettek. Ezt hallhatta meg az udvaron sertepertelő házfelügyelő. Hallgatott egy évig a zászlóról, de a tegnapot nem tudja felejtetni.

– Én proli, én? – Eltorzult arcán olyan gyűlölet volt, amelyet az asszony még elképzelni sem tudott. A férfi elindult a nő felé, aki a gyermekkel lassan hátrálni kezdett. – Véged van, börtönben rohadsz meg! – Ezt már élvezettel suttogta a részeg.

– Ácsi! – Ennyi hallatszott. A részeg megállt, bambán meredt maga elé. Aztán annyit érzett, hogy izmos kezek ragadják meg, és a falhoz lökik. A fekete emberek vették körül, egyikük megfogta a házfelügyelő kabátját, majd nyugodtan így szólt:

– A pofádat befogod! Világos?

– Nem csak most, hanem jó sokáig – vette át a szót a másik, és a részeg ember arcába fújta a cigarettafüstöt, többször is.

A házfelügyelő szinte józannak tűnt, nem védekezett és nem mondott semmit. Hideg idő volt, halántékán, homlokán mégis izzadságcseppek jelentek meg, ha nem is annyi, amennyi a fekete emberek arcát borította.

– Tisztázzunk valamit – mondta az a férfi, amelyik a kabátját fogta. – Most szépen hazatakarodsz, prolikám. Hazatakarodsz, és eszedbe se jut ezt az asszonyt bántani. Nem szólsz senkinek róla, mert mi nem felejtünk. Ha megtudjuk, hogy feljelentetted, neked véged! Sokat járunk még ezen a környéken, megkeresünk, ha patkánykodsz. – Ezzel a kapu felé lökte a házfelügyelőt, aki rémülten szaporázott befelé.

Az eddig szótlán harmadik férfi köpött egyet utána, majd ennyit mondott:

– Dászvidányijá! – És megint köpött.

Az asszony és a gyerek szótlánul figyelt mindent, meg se mertek mozdulni. Amikor a házfelügyelő eltűnt az udvaron, az asszony a férfiak felé fordult, szeretett volna köszönetét mondani, de képtelen volt, mert szemét hirtelen elöntötték a könnyek, s rázni kezdte a zokogás. Alig hallotta, hogy Lacika egyre kérdezi:

– Mami, mi a baj, mami, mi a baj?

Az asszonyt egyre rázta a zokogás, nem tudta abbahagyni a sírást. Magához szorította gyermekét, s amikor néhány perccel később fölnézett, könnyei ködfüggönyén keresztül látta, hogy a fekete emberek újra dolgoznak. Mintha még nem vitték volna le a mélybe a tüzelőt, púpozott kosárral meneteltek a pince felé.

Szép Ernő: Ne hidd

Ne hidd, ne hidd, ami igaz,
Ami kegyetlen, ami gaz,
Mi ocsmány és alávaló
Ne hidd, ne hidd, ami való.

Hazugság, amit a lap ír,
Félrebeszél az a papír,
Meredt szemekkel aki sug
Az mind gyalázatos hazug.

Ugratnak, játszanak veled;
Nem lehet az, hogy képzeled!
Nem hiheted, ha van hited,
Gazember vagy, ha elhiszed.

Ne hidd el, ne hidd el, mi gaz,
Ordítsd az égre: nem igaz!

Szeme közé kacagj neki,
Ki a borzasztót hirdeti.

Hátrálj, zárkózz el, menekülj,
Vigyázz, ne süllyedj, el ne züllj,
Vigyázz, a szenny meg ne egyen,
Ne rothadj itt elevenen.

Hallod, ne hidd, mi rút, mi vad,
Mi undort és gyötrelmet ad,
A fényképed, meg a tavasz,
S az Igazság, az az igaz.

Csak ami szép, jó, mindig az,
Mit álmodtál, az az igaz,
Mi nem divat, mi nem haló,
Az, ami örökkévaló.

Csak a kedvesség, az öröm,
A pardon, meg a köszönöm,
A gyöngédség, a figyelem,
Csak az az igaz idelenn.

Csak a segítség, a vigasz,
A barátság, az az igaz.
Csak az a gyémánt-szeretet,
Mi a szívekre veretett.

Beléd döfték a kést: ne hidd,
Kiszaggathatják beleid,
Míg lélegzel s eszmél agyad,
A bűnt tagadd, tagadd, tagadd.

Megmarkolom két válladat,
Szemembe nézz, ne hadd magad,
Tiszta maradj, maradj szabad,
Ne bukj el, meg ne add magad.

Légy tiszta, hős légy, légy erős,
Holtrészeg légy, légy eszelős,
A Földre felhőkből tekints.
Te légy az isten, hogyha nincs.

Weöres Sándor: Merülő Saturnus

T. S. Eliot emlékének

Elvették nyájamat. Bánjam-e? Többé semmi dolgom,
nincs felelősség: menhelyen könnyű az aggnak élete.
Legelőbb a papot kergették el, az agancsos félrebeszélőt
deszkájáról, ahonnan égbe röppent naponta – bolond! –
és okosabb papokat válogattak; később a királyt, a védő
védtelent, és kardos királyokat fogadtak; aztán a bölcset,
hiszen van tudósunk elegendő; végül a költőt,
minek számlálja ujjait gagyogva? tódulnak helyébe
a kívánalmak célszerű dalnokai megbízás szerint.

Így állok, arccal falnak fordítva, törött pásztorbotommal.
Csordám a vályunál tolong: mennyi vidám vadonatúj
nagyszerűség úszkál benne! Orr orr mellett, orr az orrot
kitúrja – bánjam-e? – már nem hivatásom,
agyarat döfnek belém, ha látom: mi lesz a roppant
szaporulatból, a kapart anyaméhből, falánk
bódulatban, gyorsuló iramban, a gyilkos sugarakból,
a kapuba rakott robbanásból –

Mint ha sínén a vonat
rohan a szakadékba melynek túlsó partja nincs –
bánjam-e? – lehet, megállítják a végső percben;
vagy a szakadék felett is pálya visz, csak vak vagyok;
talán a meredély szélén szárnyat bont, felröppül:
ők tudják, nem én. Bajuk, ha ők se tudják.
Nekem már mindegy: pásztorbotom eltört,
könnyű szalmán heverni, évezredek
fáradalmát kipihenni. Nem látnak, fejük a vályuban,
én is csak farukat s lobogó füleiket látom.

(Ez a dokumentum a Magyar Elektronikus Könyvtárból származik)

Kosztolányi Dezső: Költő a huszadik században

Az önimádat büszke heverőjén
fekszem nyugodtan, s a paplanomra sárgán
hull éji villany, nappali verőfény.
Füst és kávé között henyélek,
mivel a dolgom, végzetem csak annyi,
hogyan élek.
Csak annyit érünk, amennyit magunkba,
mit nekem a hazugság glóriája,
a munka.
Mit a csaló próféták csácsogása,
nem alkuszom én semmiféle rúttal,
se a labdákért ordító tömeggel,
se számarányokkal, se Hollywood-dal.
Tőlem locsoghat megváltó igéket
s unalmas örültségeket az ép ész,
nem az enyém a század rongy bohóca,
se a felhőkbe zörgő, bamba gépész.
Nem kell hatalmasoknak úri konca,
s a millióktól olcsó-ócska kegy.
Azt hirdetem, barátim, sok a kettő,
de több az egy.
Recsegjen a múlt s a bárgyú jövő is,
nekem magasabb kincset kell megónom.
Uralkodom tűzhányó kráterén is,
még áll a trónom.
És önmagammat önmagammal
mérem.
Szavam, ha hull, tömör aranyból
érem.
Mindegyiken képmásom, mint királyé,
s a peremén
a gőgös írás:
én.

Deák Mór: Ne olvasd el

ne olvasd el
ide van vetve minden
papírra vetve
és ha papírod sincsen
a vér átüt azon a fehér ingen
amit rádadnak majd
és azt se ingyen

ne olvasd el
ide van vetve minden
a vetés kora lejárt
haldoklik Isten
az aratást mások már
bevégezték
bálványaidról
lepattogzik a festék

ne olvasd el
ide van vetve minden
vetve szórva csapva
keserveinken
röhögve próbálnak meg
elűzni innen
maradj te is
legalább leszünk ketten

Deák Mór: Sanzon

Kezemben száraz ág az élet.
Tüskésedem, szálkásodom.
Eldobnám s eldobni félek,
csak annál furcsább bánatom.
Új erdő nőtt föl, új vadon.

Ez az ág jutott, hát vittem.
Vittem zölden és szárazon.
Magasan hordtam örömben,
csak annál furcsább bánatom.
Új erdő nőtt föl, új vadon.

Magasra fut az aljnövényzet.
Ág csapódik homlokomon.
A mi fáink ilyen csenevészek?
Csak annál furcsább bánatom.
Új erdő nőtt föl, új vadon.

Le kell törni a száraz ágat.
És nemcsak gondolom: tudom.
Ára van ennek a tudásnak,
csak annál furcsább bánatom.
Új erdő nőtt föl, új vadon.

Kezemben száraz ág az élet.
Tüskésedem, szálkásodom.
Eldobom, mindegy, hogy kié lett,
Új erdő nőtt föl, új vadon,
csak annál furcsább bánatom.

Csak annál furcsább bánatom.

Nándi Mihály: A nyolcvanforintos szerződés

Mindig szeretem, ha fontos vagyok valakinek. Ezúttal a MediCredit Zrt-től kaptam ajánlott levelet. Biztos valami gyógyszerreklám. De azt nem ajánlva küldik. Különben is, ahogy jobban megnéztem, valami pénzügyi szolgáltató cégről volt szó. Gyanús. Valami régi parkolási ügy? Mindent rendeztem, úgy emlékszem. Ám az emlékezet csalóka. Felnyitottam a borítékot. Egy

jogutódlásról szóló értesítés állt benne.

Én, mint Tisztelt Címzett, ilyen és ilyen számon szerződést kötöttem a FŐGÁZ Zrt. 1081, Budapest 11. János Pál pápa tér (az hol van?) 20. cégjegyzékszám: 01-10-042416-val. Végül is mindegy, hol találom a János Pál pápa teret, ha egyszer én a „01-10-042416-val” kötöttem szerződést. (Azért aggaszt egy kicsit, hogy míg korábban a munkásmozgalom hőseiről, most csupa papról – pápákról, püspökökről, pióatyákról – nevezik el közterületeinket.) Szóval a „01-10-042416-val” kötött szerződésből eredő követelést (mégiscsak) a FŐGÁZ Zrt. a Ptk. (2013.évi V. tv) 6: 193.§ (1-3) bekezdésben foglaltakra tekintettel 2016.05.23. napjától a MediCredit Pénzügyi Szolgáltató Zrt.-re (székhely: 8900 Zalaegerszeg, Kis u. 1. TT/92; cégjegyzékszám: 20-10-040321, képviseli Molnár Zoltán vezérigazgató) mint jogutódra engedményezte.

Ez már komoly ügy. Mi hát a jogutódlás tárgya? Nem szaknyelven: mivel tartozom?

A tartozás összege: 2016.06.03.-i értéknapon:

Tőke:	80,00HUF
Kamat:	0,00HUF
Díj:	8 900,00HUF
Késedelmi kamat:	0,00HUF
Összesen:	8 980,00HUF

Dörgedelmesen: „A fent meghatározott követelés valamennyi – lejárt és jövőben felmerülő – kamatával, valamint az azt biztosító mellékkötelezettségekkel a MediCredit Zrt-re száll át, amelynek érvényesítése érdekében mindazok a jogok megilletik, mint amelyek a Jogelődöt megillették. A MediCredit Zrt. elérhetősége, cím: 8900 Zalaegerszeg, Kis u. I. TT/92 e-mail: medicredit@behajto.hu bankszámlaszám: Szentgál és Vidéke Takarékszövetkezet 73600149-11121093

Ezúton egyben értesítjük is, hogy társaságunk a MediCredit Pénzügyi Szolgáltató Zrt. (8900 Zalaegerszeg, Kis u. 1. TT/92) a csatolt jogutódlási nyilatkozaton feltüntetett követelés/követelések kezelésével a(z) Zalabest Kft-t bízta meg 10 munkanapon belül.

Ezúton felszólítjuk, hogy a mellékelt készpénz átutalási megbízáson fent részletezett tartozását 8 munkanapon belül rendezze. Felhívjuk szíves figyelmét, hogy a hátralék a pénzügyi teljesítés időpontjáig naponta a késedelmi kamattal növekszik, melynek mértéke évi 1,80%. Tájékoztatjuk, hogy a MediCredit Zrt. nem zárkózik el a tartozás végrehajtási eljáráson kívüli rendezésétől, amelynek keretében — a meghatározott feltételek fennállása esetén – lehetősége van tartozása részletekben történő teljesítésére. Ennek érdekében kérjük, hogy a tartozás rendezése, kapcsán szíveskedjenek felvenni a kapcsolatot a(z) Zalabest Kft-vel az alábbi elérhetőségek valamelyikén: (címeik)

A bírósági eljárás és az esetleges végrehajtás elkerülése céljából saját érdekében szíveskedjenek haladéktalanul felvenni a kapcsolatot az előzőekben megadott elérhetőségeken.

A Khr. tv. rendelkezései alapján az Ön referenciaadatait a BISZ Zrt. a tartozásának megszűnését követő 1 éven keresztül, minden további esetben 5 éven keresztül nyilvántarthatja és kezelheti, a többi referenciaadat-szolgáltató megkeresésére az Ön tartozásáról adatot szolgáltatathat.

Melléklet: 1 db jogutódlási nyilatkozat”

A felszólítást vagy az értesítést jogutódlásról vagy a levelet (nem kívánt törlendő), maga Molnár Zsolt vezérigazgató (nem a FŐGÁZ-tól, sem pedig a Zalabesttől, hanem pont a MediCredittől) írta volt alá.

Ez már komoly ügy. Nyolcezer forint tartozás, minden kamatával és terhével együtt nyolcszázkilencvennyolc-ezer. Hogyan keletkezhetett ekkora tartozásom a gázművek – bocsánat, a „01-10-042416” – felé? Sehogyan. Az első ránézésre 8000-nek tűnő tőketartozásról kiderült, hogy csak 80,00, azaz nyolcvan forint, a felszámított díj pedig nyolcezer-kilencszáz. Mégis hogy van ez? Nézzük a mellékletet! Az pediglen egy engedményezésről és teljesítési utasításról szóló értesítés (gyengébbek kedvéért engedményezési okirat), amelyben a „01-10-042416”-as János Pál pápa térbeliek a Kis u. beliekre engedményezik (micsoda bukás!) a feljüket fennálló 80, azaz nyolcvan forintos tartozást, amit valahogyan kibogásztak az én gázfolyószámlámról.

Megkötötték hát a gázművek és egy pénzbehajtó cég között egy nyolcvanforintos szerződés!

Ez úgy lehetséges, hogy amíg a Ptk-ról szóló, 2013.évi V. törvényt megszavazó képviselőknek – szokás szerint – fogalma sem volt arról, hogy milyen alkalomból nyomják meg a gombot, addig a törvény kovácsai bőkezűen gondoskodtak a kormány farvizén evezgető vállalkozók profitjáról. Samuelson, a modern közgazdaságtan meghatározó tudósa *Közgazdaságtan*ában nem csekély figyelmet szentel a pénzteremtés tárgykörének. Ez alatt a modern gazdaság dinamikáját érti, amelyet a bankhitelezés mozgat. A bankban elhelyezett tőkékhez ugyanis általában nem nyúlnak a betétesek, így 1 forintot tíz helyre is ki lehet kölcsönözni. Az 80 Ft esetében 800-at jelentene. A magyar „jogalkotók” behajtó cimborái azonban a samuelsoni elveknél – és a Wall Street hiénáinál – is „jobban teljesítenek”. A 80 Ft tőkére eső 8900 forintos hozam nemhogy az uzsorakölcsön piacon, de még prostitúció révén sem biztosítható, csupán kábítószer-kereskedelemmel.

Haladéktalanul jeleztem, hogy nekem is fontos az ügy, és átutaltam a 80 Ft tartozást a gázműveknek – bocsánat, a „01-10-042416”-nak – dacára annak, hogy a MediCredit-hiéna felhívta a figyelmemet, hogy csak a részére teljesíthetek és csakis az általuk kirótt teljes összeg erejéig. Ám a tőketartozás befizetése nem csupán megakasztja, de okafogyottá is teszi a behajtási folyamatokat – hiába piszkáltak bele a polgári törvénykönyvbe. De gondoljuk meg, a hasonló levelek kézhez vevői közül nyilván sokan megijedhettek. Nézték, forgatták a papírost – de nem értették. Igaz, hogy holmi nyolcvanforintos szerződés alapján, ám végül mindent összevetve csak nyolcezer-kilencszáz forintot kell fizetni – jobb a békesség. Ha csak ezertizenegyen voltak, a MediCredit kilencmillió forintot keresett – egy heccel – mert ma ez a törvény –, munka nélkül.

Ballai László: Egy érettségi margójára

Egy régi könyvtárban bolyongva kezembe került egy kis kötetecke, Franz Werfeltől *A kispolgár halála*. Az első fejezet után rájöttem, hogy olvastam. Mi is a története, a csattanó? Igen, eszembe is jutott, de azért a kötetben ellenőriztem az emlékezetemet. A szöveg után egy hosszabb tanulmány következett Franz Werfelről, írta: Hermann István. De hiszen nála érettségiztem.

A tanári kar összesűgött, amikor kiderült, ki lesz az érettségi elnökünk. A filozófus, az esztéta? Akkor bizony fel kell kötni a nadrágunkat. Abban nem lesz hiba. A feleletemben sem volt. Radnótitól húztam a *Razglednicákat*. Ez nem nagyon érdekelte az elnököt. Intelligens tekintetével hol rám nézett, hol pedig az ablakot kereste, amit persze nem talált meg, mert pont annak háttal ültették. Mégsem mutathatja a tarkóját nekünk, miközben kicsavarja a nyakát, hogy a madarak várható röptében gyönyörködhesen. Az elnök. Csak be kellett volna hunyia a szemét, hogy a kint csicsergő rigók danájából összeállítsa a neki megfelelő természeti képet. Amikor végeztem, a szemembe nézett, és azt kérdezte, szerintem Radnóti kit olvashatott a kortárs külföldi írók közül? Thomas Mannt, vágtam rá. És én mit olvastam tőle? Elsoroltam. Hogy kezdődik *A kiválasztott?* – így ő. Nem értettem a kérdést, ez nem érettségi szint. Azért persze elmondtam. Igen, igen, felelte, majd szinte izgatottan megjegyezte: „supra urbem”. Élvezettel ropogtatta az r betűket. Tudom, hogy mit jelent ez? Rögtön felvilágosított: a város, azaz Róma felett. Akkor nem esett le, hogy miért kérdezett rá a mű cselekményére, de egy későbbi osztálytalálkozón kiderült, azt hitte, semmit nem olvastam Thomas Manntól, csak bebifláztam a könyvei címeit egy lexikonból...

Hermann írásának már az elején közöl egy meghökkentő – és igaztalan – állítást Werfellel kapcsolatban: „A zenekedvelők élvezettel olvassák végig a *Verdi* című életrajzi regényt, mely tele van jó megfigyelésekkel, gazdag anyaggal, de művészileg nem lép túl a belletrizmus színvonalán.” Sommázatát a következőkkel támasztja alá: „Végigolvassák ezt a *Verdi* igazán tisztelettel értékelő művet, s észre sem veszik, hogy a regény lényegében *Verdi* Wagner előtti főhajtásába torkollik, hogy a regény célkitűzése a következő: Werfel elismeri és elismerteti az olvasóval *Verdi* nagyságát, de a nagy *Verdi*–*Wagner* ellentétben, melyről oly sok szó esett a zeneirodalomban – *Wagner* mellett áll ki. Így a népi zenére, a valódi népi operaszínpadra építő *Verdivel* szemben, végül is *Wagner* szerinte korszerűbb, valójában azonban a dekadencia felé mutató zenéjét tartja magasabb rendűnek.”

Hogyan? A nagy esztéta, aki azt firtatja a nála érettségizőktől, hogy olvasták-e a könyvet, amelyre hivatkoztak, maga nem olvas? Mert Werfel a *Verdi*ben – az egyik legjobb életrajzi ihletésű regényben – így ír a német operareformerről: „*Wagner* nagyon hangosan beszélt, kitárulkozó németségével a kettős hangokat és a magasításokat túlzottan megnyomta, oktatott, magyarázott, tréfálkozott s az első volt, aki a saját tréfáját rokonszenves, szertelen módon megnevelte. Látszólag senki sem vette észre, hogy ennek a hatalmas életerőnek földi hüvelye, ez a száználmas és túlságosan igénybe vett gép mint zakatol és vonaglik. [...] *Wagner* a felesége balján ül. Feje, kiugró koponyaalkatával, a holdfény boszorkányosan gonosz árnyékelosztásában embriószerűvé vált. Szempillái lecsukódtak. Eltűnt az iménti hatalmas életerő, amelytől túligényelt gép módjára vibrált a fej, eltűnt a minden vonásában rejtőző szerelmes mohóság, a megejteni és győzni akarás.” Nem túl hízelgő jellemzés. De nézzük a két zeneszerző között folyó drámát: „Igen, így állt a dolog. Az alávaló, hatalmaskodó, tudálékos német ítélet világszerte győzedelmeskedett felette s az olasz melodráma felett és nemcsak Párizsban, de saját hazájában is meggyőzte a fiatalokat és a legjobbakat.” A konfliktus végkifejlete azonban a következő irányba

halad: „»Én Verdi vagyok, s te Wagner.« A maestro halkán maga elé képzelte e szavakat és alig gondolta el őket, máris világosság derült a sejtelmére.” Nem a VAGY-on, hanem az ÉS-en, nem a legyőzetesen, hanem az együttműködésen van a hangsúly. Amint hogy a regény végén Verdi felkeresi Wagnert, hogy keblére ölelje, de már késő, Wagner halála meggátolja a nagy találkozást.

Zseniális befejezés, Werfel az olvasóra bízta a megoldást, amelyet a műben ezer finom szállal érzékeltet az igazi olvasók számára. A regényben szó sincs a „valódi népiség” és a „polgári dekadencia” harcáról, a két zeneszerző közötti ellentét a finom lélekábrázolás és a zeneesztétika síkjain jelenik meg és annak semmilyen osztályharcos, vagy éppen osztályharc-ellenes allúziója nincsen.

Lássuk hát, mit olvasott még ki Hermann Werfel műveiből – vagy éppen olvasott azokba bele? „Werfel tiltakozása a kor valósága ellen kétségtelen, de – éppen az eddig elmondottak miatt – általában elvont és vértelen – írja. – Az ilyen oppozíció pedig csírájában mindig magában rejt, s előbb-utóbb felszínre is hozza a miszticizmus elemeit.” Merthogy: „A valósághoz való viszony, az emberi világ »barátságának« magatartása ugyanis az emberi aktivitás kérdésén dől el elsősorban. Az újszientimentalizmus viszont megtagadja a társadalmi gyakorlatot” – mint az bizonyítva áll – Hermann szerint – a következő Werfel citátumban: „Mit akar a politikai aktivizmus? A rosszat a rossz eszközével meggyógyítani. Az aktivista dönteni fog, szakszervezeti titkárnak megy: új célt akar elérni a régi módon. Szociális gondoskodásra felhasználni például a régi rezsimtől ellesett szervezetet. És itt van a veszedelmes tévedés...: társadalmi lázadás, lázadás egy rend ellen egy ugyanolyan anyagból gyúrt, csak más előjellel ellátott, másik rend kedvéért.”

Csakhogy ez az idézet az idézőt cáfolja meg. Hiszen Werfelnek nemcsak igaza van abban, hogy felismerte a szociális forradalom köntösébe burkolt társadalmi harcban benne rejlő értékvesztést – ha tetszik dekadenciát – és könyörtelenséget, hanem mindezt nem évtizedek múltán, a XX. század történelmének keserű tapasztalatain merengve, hanem a maga korában. Hermann István marxista esztétikus pedig nem ismerte fel. Szerinte Werfelnek „valódi művészi megújítása érdekében, elsősorban az expresszionizmus újszientimentalisztikus tendenciáival s annak művészileg leggyengébb vonásával, a »világbarátsággal« kellett volna szembefordulnia.” Merthogy a tévelygések mezejéről az írónak végül el kell érkeznie a realizmus magasságáig. Ez történt volna Brechtel, mégpedig – Hermann szerint – a következő módon:

„A művészet legfőbb feladata ugyanis a *katarzisz* megteremtése, az a hatás, amit már Arisztotelész is úgy fogalmazott, hogy a művészet felkelti a félelem és részvét érzését, de egyben meg is tisztít ezektől az érzelmektől. Vagyis: az igazi költő érzelmeket ábrázol s kelt az olvasóban, de alakjait nem a szánalom vagy a részvét, hanem az értelem fényében alkotja meg, éppen annak érdekében, hogy olvasóiban a kívánt, s objektíve jogos érzelmeket felébressze. Az expresszionizmus tévedése ebben a tekintetben ott van, hogy a szánalmat mint írói attitűdöt fogja fel, és így – elzárván magát a mindenoldalú ábrázolás lehetőségétől – csonka alakokat hív életre, az egész művészi hatást megsemmisíti. Nem véletlen, hogy Brecht, mikor leszámolt az expresszionizmussal, elsősorban az érzelgősség tendenciájával szemben, teljes művészi jogossággal az úgynevezett „elidegenítési» elméletet (Verfremdungseffekt) hirdette meg. Ebben a nézőnek kizárólag az értelmére kíván apellálni, és e felismerésből maradéktalanul helyes az, hogy az érzelmek szubjektív játékát mindenképpen ki kell űzni a művészi alkotási folyamatból, éppen az ábrázolás mélysége érdekében.”

Nahát. Most alkalmazzuk a fentieket Mozartra! Merthogy a marxista esztéta nem kötötte ki,

hogy a művészet az nála az irodalommal egyenlő. De azt hiszem, az irodalom vonatkozásában sincs értelme az izmusoknak. A mérnöki munka esetében nagy jelentősége van az alkalmazott technikának, de az igazi nagy teljesítményekhez ott is szükséges az intuíció, amelynek híján az ókori görög építészek nem jutottak volna el a sudarasodás alkalmazásához, és Eiffel sem építhette volna meg a tornyot, amely ma is Párizs szimbóluma. Az intuíció pedig egy megragadhatatlan lelkiállapot, a katarzis, a félelem, a részvét, a megtisztulás és a repülés elegye. És aki nem tud repülni, csak izmusokat alapozni a mély talajban, az ne fogjon könnyelműen a húrok pengetéséhez. De ne is nyilvánítson véleményt a műalkotásról.

Joggal felvethető a kérdés, hogy *A kispolgár haláláról* nem is lesz szó? De hát arról Hermann sem beszél studiózásában, csak a mű kapcsán szőtt gondolatairól, mintha a doktriner befeküdt volna Freud tanár ágyába, hogy szabad asszociációinak utat engedve feltárja beteg lelkét, így próbálván elkerülni azt a nyomort, amelybe tévelygő embertársai belesüppedtek, mint – szerinte – Kafka és Werfel. „Nagy tehetségű írók voltak mindketten – magyarázza. – De mindkettő személyes szerencsétlensége, hogy csaknem kizárólagosan a kispolgári világot, illetve ennek problémáit tudta valóban átélni. Ez a világ azonban csakugyan szűkös és kevés reális kitekintést enged a nagy történelmi és társadalmi folyamatokra” – mint például a könyvégetés vagy a kulákliták összeállítása.

Az érettség jele tehát nem feltétlenül az érettségiztetés. Sokkal inkább az olvasás kiapadhatatlan vágya, amely tudáséhség, egyszermind a szépségben gyönyörködni akarás. A szépségben, amely végül minden nagy műből – korok, ízlések és ideológiák múltba süppedése után is – megmarad.

Húrok

Ballai László: A megújuló Liszt-hagyomány

A zeneirodalom szólódarabjai közül Liszt Ferenc *H-moll szonátáját* hallgattam meg a legtöbbször, bárhol leütnek benne három hangot, azonnal felismerem. Sajátos hangvételű és szerkezetű mű. Egytétéles, de négy jól elkülöníthető részre oszlik, amelyeket tizenhárom különböző dinamikai utasítás tagol tovább, fokozva a líra és a dráma ellentétéből következő hatást. Monumentalitásában, hosszúságában (30 perc) és az előadójával szemben támasztott, mérhetetlenül magas technikai követelmények miatt vetekszik egy zongoraversennyel. Grandiozitását növeli, értelmezését pedig talányossá teszi a különleges dramaturgiai terv és a formamodell szervező ereje. Bizonyos kutatások szerint a mű háttérében a Faust-legenda áll és témáiban megjelenik Faust, Mefisztó és Margit alakja.

A *H-moll szonáta* először Marta Argerich előadásában jutott el hozzám, ez lett számomra az etalon. Érdekes módon Horowitz interpretációjánál is jobban megérintett. Egyszer vezetés

közben a Bartók rádió hullámhosszára hangolva félre kellett álljak, olyan érzékenyen játszott a művet – mint később kiderült – Emil Gilels. Azóta még számtalan előadótól meghallgattam, így Artur Rubinsteintől, Dohnányi Ernőtől, Szvjatoszlav Richtertől, Jandó Jenőtől, Kiss Gyulától, Csalog Gábortól és Bogányi Gergelytől, de a pálmát az általam minden idők legnagyobb Liszt-játékosának tartott Cziffra György viszi.

A *H-moll szonátának* legalább két megkerülhetetlen előadói hagyománya létezik, az egyik, a magyar – Thomán István ágán – egyenesen Liszt Ferencig vezethető vissza, a másik – amelyet európainak nevezhetünk – a darabot egykor bemutató Hans von Bülowig. Napjainkra azonban kialakult egy olyan előadói megközelítés, amely egyiknek a követését sem tartja különösen fontosnak – ami nem baj, mert ez azt jelzi, hogy a mű élő, érdekes, modern darab, amelyben minden zongorista megtalálhatja az önazonosságát. Ez persze nem könnyű, és gyakran előfordul, hogy a zongora szétverésének és még a liszti mércével is páratlan tempóknak lehetünk fültanúi a szonáta megszólaltatásakor – különösen távol-keleti zongoristáktól.

Így azután felkaptam a fejemet, amikor a nagy művet a 14. Liszt Ferenc Nemzetközi Zongoristaverseny győztesének, a japán Szakata Tomokinak az előadásában konferálták be a Bartók rádióban. Feszült figyelemmel hallgattam végig a produkciót, de nem azért, hogy a hibákat keressem, hanem mert annyira magával ragadott az előadás érzékenysége, amely a szünetek és hangsúlyok finom eltolásával – de a zeneszerzői utasításokhoz és a mű arányaihoz illeszkedve – rendkívül karakteresre sikeredett, és méltán illeszkedett bele az örvendetesen megújuló Liszt-hagyományba. Nem követtem figyelemmel a zongoristaversenyt, de a hallottak alapján Szakata Tomoki méltán nyerte meg azt.

Nándi Mihály: Emlékezés a Mesterre

Emlékezés a Mesterre – szokásos gesztus, sokan gyakorolják. Van, aki azért, hogy rászálljon a nagy ember glóriájára. Mások azt manifesztálva, hogy már rájuk szállt. Szokás a bennfentesség, a familiaritás hangsúlyozása, a becézés, a bácsizás. Nem ritka a „csak én értem meg őt” gőgje. De mindig kilóg a lóláb. Az emlékező végső soron önmagáról vall.

Tíz éve hunyt el Ligeti György, a XX. század Bartók után legnagyobb magyar zeneszerzője, a mikropolyfónia megalkotójára, aki pályája minden útkereső állomásán – kísérletezve az elektronikus zenével, az expresszionizmussal, a szerialitással és az afrikai törzsi zenékkal – maradandót alkotott, bebizonyítva, hogy a zene egyetemességében a legtermészetesebb módon mutatkozhat meg az alkotói egyéniség.

Ligeti György 1968-ban egy bécsi mozi ülésébe süppedve meglepetten ismerte fel Stanley Kubrick *2001: Űrodüsszeiájának* zenéjében a *Lux aeterna*, az *Atmosphères* és a *Requiem* című műveinek egyes részleteit. Mi több, zenéje nem csekély mértékben járult hozzá a film enigmatikus

légkörének felépítéséhez is. Felháborodásában panaszlevelet írt a filmet kiadó MGM-nek, és felvette a kapcsolatot a legnevesebb berlini jogászokkal. Hat év pereskedés után az MGM 1973-ban mindössze 3500 dollárt fizetett, aminek nagy részét a kiadók tették zsebre – Ligeti György viszont világhírű lett.

Olyan zeneszerző volt, aki – mint mondani szokták – még életében legendává vált, ám e legenda – nem szorulva az általában szokásos törlésekre, betoldásokra és magasfényel való beeresztésre – az erdélyi hányatott kezdetektől a bécsi befejezésig kizárólag a valóság kockáiból épült fel.

A mesterre Rácz Zoltán, ütőhangszeres, karmester emlékezett a Bartók rádió mikrofonja előtt. Az általa elmondottakból két gondolatot emelek ki, mindenek előtt azért, mert ennyi ragadt meg bennem az interjúból.

A karmester a magasan képzettség (mármint hogy ő, Rácz milyen magasan képzett) kapcsán kitért arra, hogy Mozart, Ligetihez hasonlóan sokrétűen képzett zenész volt. Az is gyönyörködik benne, akinek nincsen zenei képzettsége. Ha nem, akkor ott „az elmebetegség esete áll fenn”.

Szabad ilyen kijelentést tenni általában? De különösen annak a Rácznak, aki az Amadinda Ütőegyüttes tetszetős programjával nem kevés, kifejezetten a könnyűzene iránt érdeklődő látogatót csábított be a hangversenyterembe?

Ezek után Rácz – a fennálló rezsimnek szóló főhajtásként – Ligeti György mindenek felett való magyarságáról beszélt, amelyet azzal támasztott alá, soha nem felejtí el, hogy amikor egyszer együtt sétáltak Budapesten, „Gyuri bácsi” hirtelen megállt és így szólt: „magyarul számolok, magyarul álmodok[sic!]”...

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2016 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!